
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG ODDVAR NES

ÅRGANG 20/21 – 2003/04

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG ODDVAR NES

ÅRGANG 20/21 – 2003/04

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Manuskript og bøker til melding:
Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
Nordisk institutt, Sydnesplassen 7, N-5007 Bergen.

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
Nordisk institutt, Sydnesplassen 7, N-5007 Bergen.
Årsabonnement for 2003/04 kr. 150,-
Bankkonto 6501.41.08704
Postgiro 7877.06.84462
Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.
«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

©Den enkelte forfattere
ISSN 0800-4684
Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

Innhald

Terhi Ainiala og Ritva Liisa Pitkänen:	
Finländsk ortnamnsforskning under 1900-talets sista årtionden	7
Frode Korslund: Gårdsnavnet <i>Skqðin</i>	23
Berit Sandnes: Fra Starafjall til Starling Hill. Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene. Doktordisputas ved NTNU . . .	31
Innledning ved doktoranden	31
1. opponent, W. F. H. Nicolaisen	37
2. opponent, Gillian Fellows-Jensen	40
Klaus Johan Myrvoll: Skjøttøya	53
Gulbrand Alhaug: Hanne Elise Caroline – om framveksten av fleirnamnsskikken i Noreg på 1700-talet	63
Ivar Utne: Eternavn danna av navn på gårdsbruk – sett i et navnebeskyttelsesperspektiv	95
Egil Pettersen: Noen navn på godtemplarlosjer	129
Bokmeldingar	137
Medarbeidarar i årgang 20	143

Forkortingar

- AB = Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
- ANF = Arkiv för nordisk filologi
- BK = Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
- da. = dansk
- DN = Diplomatarium Norvegicum. I-. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
- DS = Danmarks Stednavne. I-. København 1922–
- fi. = finsk
- frank. = frankisk
- gda. = gammaldansk
- geng. = gammalengelsk
- germ. = germansk
- gfr. = gammalfransk
- gfri. = gammalfrisisk
- ghty. = gammalhøgtysk
- gind. = gammalindisk
- gir. = gammalirsk
- glty. = gammallågtysk
- gno. = gammalnorsk
- gnord. = gammalnordisk
- got. = gotisk
- gprov. = gammalprovençalsk
- gr. = gresk
- gsv. = gammalsvensk
- gæl. = gælisk
- ie. = indoeuropeisk
- isl. = islandsk
- KLNM = Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
- lat. = latin
- lett. = lettisk
- mlty. = mellomlågtysk
- MM = Maal og Minne
- mnl. = mellomnederlandsk
- NE = O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
- NG = O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
- nl. = nederlandsk
- NLR = Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
- NN = Namn og Nemne
- no. = norsk
- NoB = Namn och Bygd
- NPL = O. Stemshaug (red.): Norsk personnamleksikon. Oslo 1982
- NRJ = Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16te Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
- NS = O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
- NSL = J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamleksikon. 4. utg. Oslo 1997
- OE = Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926

RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stønn
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

//	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ʰ/	= tonem 2
/./	= bitrykk

Finländsk ortnamnsforskning under 1900-talets sista årtionden¹

Av Terhi Ainiala och Ritva Liisa Pitkänen

The article covers the Finnish onomastic research in the past thirty years. The writers present the research through the choices that have been made: why the research has specialised in certain specific branches, how it has changed and developed in the course of time and what factors have affected the changes. The place name research changed from etymological and philological to linguistic studies in the 1960s and 1970s. Kurt Zilliacus and Eero Kiviniemi introduced the syntactic-semantic model of analysis, the classification of the name lexicon and the concept of analogy into the research. While the core research objects until then had been individual names and their etymologies, the structures of names and name giving systems became central now. The name-giver's perspective became central. In the 1990s the socio-onomastic research became the core research; for example the variation, the command of names and the change in place names were studied.

En stor del av de namnundersökningar som har publicerats i Finland under de senaste årtiondena har på grund av språkmuren varit otillgängliga för den skandinaviska forskarkåren. Genom den här artikeln vill vi därför ge information om den finländska forskningen. Vi tar endast upp ortnamnsforskningen, för största delen av namnforskningen har hittills gällt ortnamn. Den tidsperiod som vi behandlar är de tre senaste årtiondena, eftersom forskningen under den tiden har fått en ny inriktning och lett till viktiga resultat. Vår avsikt är inte att ge en uttömmande beskrivning av ortnamnsforskningen i Finland, utan vi vill främst teckna en bild av den allmänna inriktningen, de val som har gjorts och bakgrunden till dessa val.

1. NAMNFORSKNINGENS BEGYNNELSE

En av linjerna inom den finska namnforskningen kan följas tillbaka till den första stora undersökningen av finska ortnamn, Viljo Nissiläs doktorsavhandling *Vuoksen paikannimistö I* (Ortnamnsförrådet vid Vuoksi I), som utkom 1939. Avhandlingen var en tidstypisk etymologisk undersökning, men förutom att Nissilä redogjorde för den etymologiska bakgrunden till enskilda namn utarbetade han också en klassificering av namngivningsgrunderna med Ivar Modéer (1933) som förebild.

Under trettio års tid följde sedan ortnamnsforskningen den modell som Nissilä hade ställt upp. Också i fråga om materialansaffningen har Nissiläs undersökning fungerat som förebild: forskarna har i allmänhet själva samlat in sitt material på fältet. Det här har blivit en av den finländska namnforskningens starka sidor; fältarbetet har inneburit att forskarna har blivit förtrogna med namn och namnbruk, med de namngivna platserna och med den kultur där namnen har uppstått och levat. Visserligen har forskarna redan länge haft tillgång till namnarkivets stora och i många avseenden utmärkta samlingar, men arkivstudier kan aldrig ersätta den personliga förtrogenheten med ortnamnsverkligheten. Forskarnas stora erfarenhet av fältarbete har också skapat förutsättningar för den nya forskningen om hur ortnamn används.

Nissilä träffade senare ett för forskningen viktigt val också i och med att han valde naturnamn som forskningsobjekt. Medan forskarna i många länder har koncentrerat sig på att utreda vilka typer av bebyggelse- och naturnamn som är äldst, har man i Finland inriktat sig på att utforska regionala ortnamnshelheter. När regionala namnförråd undersöks får naturnamnen och mikrotoponymerna, terräng- och odlingsnamn som används av en liten krets, en central ställning redan på grund av att de är så många till antalet.

Som ett arv från Nissilä kan vi också betrakta det faktum att den regionala monografin blev den viktigaste formen för undersökningarna. Många omfattande ortnamnsundersökningar är regionala monografier, och materialet behandlas i huvudsak etymologiskt. Det här gäller till exempel Jouko Vahtolas (1980) och Saulo Kepsus (1981, 1990) förtjänstfulla undersökningar, där forskarna utifrån ortnamnsförrådet har skisserat upp hur områdena längst i norr och i norra Kymmenedalen i sydost först blev bebyggda.

På den tiden när forskningen i finska språket främst utgjordes av dialektforskning var det många fennister som jämsides sysslade med namnforskning. Det har dock alltid funnits få egentliga namnforskare i Finland, och detta är säkert en delorsak till att forskningen under olika tidsperioder har personifierats av några centrala forskare. I början var Viljo Nissilä så dominerande att det knappast fanns andra forskare. På 1970-talet började Eero Kiviniemis och Kurt Zilliacus tid.

2. NAMNFORSKNINGEN FÅR EN TEORI: ANALOGI

Inom en period av fem år på 1960- och 1970-talen utkom två viktiga undersökningar, Kurt Zilliacus *Ortnamnen i Houtskär* (1966) och Eero Kiviniemis *Suomen partisiippinimistöä* (Participnamn i Finland) (1971). De ledde till en förnyelse av hela den finländska namnforskningen och utgjorde början på en ny, lingvistisk namnforskning.

Eero Kiviniemis doktorsavhandling *Suomen partisiippinimistöä: ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilö- ja paikannimet* (Participnamn i Finland: person- och ortnamn innehållande particip I) (1971) är en namntypsundersökning där materialet utgörs av namn av typen *Kohiseva* 'den brusande (bäcken)', *Toriseva* 'den porlande', *Vuotava* 'den läckande'. Stammen i participnamnen är ett onomatopoetiskt eller ljudsymboliskt verb som återger ljud eller rörelse i vatten eller mark. Namnen är ett slags presensparticiper, och namntypen presenteras på svenska i artikeln *Ortnamnens uppkomst i typologiskt perspektiv* (1973).

Avsikten med Kiviniemis undersökning var också att på basis av namnens ålder och utbredning klarlägga hur namntypen hade uppstått. Tidigare hade ortnamnen i huvudsak tolkats som individuella beskrivningar av platser, men nu framstod analogi som en förklaring till många participnamns uppkomst. Det visade sig att nästan hälften av namnen hade kommit till med existerande namn av samma typ och med samma stam som modell. Analogin har dock inte fungerat så, att namngivare som känt till ett på ljudet av vatten baserat namn *Toriseva* skulle ha gett vilka nya platser som helst namnet *Toriseva*. Det har funnits en namngivningsgrund också i fråga om de analoga namnen, så att endast platser för vilka ljudet av vatten varit utmärkande har fått namnet *Toriseva*. Analogin har fungerat också på annat sätt vid nybildning av namn: genom fonetisk variation har man bildat namn av samma slag som modellnamnen men med avvikande stam, så kallade variationsnamn, till exempel *Tyrisevä* och *Törisevä* med *Toriseva* som modell.

Undersökningen ledde också till den nya insikten att ett ortnamnsförråd är en systemhelhet, som väsentligen kompletteras internt och som måste studeras som ett system och inte som en mängd enskilda namn.

I sin senare undersökning *Väärät vedet: tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa* (Krokiga vattensamlingar. En undersökning av mönstrens roll vid namnbildningen) (1977) underbyggde och preciserade Kiviniemi uppfattningen att användningen av existerande namn som modell är en viktig faktor när ett namnförråd skapas och utvecklas. Materialet utgjordes nu av namn på större eller mindre sjöar som av namnet att döma är krokiga till formen, som *Väärä-* 'krokig-', *Housu-* 'byx-', *Koukku-* 'krok-' och *Kyynärjärvi* 'armbågs-sjön'.

Kiviniemi visade att det är behovet av namn som leder till att modeller upp-

står. En modell och ett namnmode kan uppstå endast när det finns behov av många namn för tidigare namnlösa platser, till exempel när bebyggelsen breder ut sig. Vi måste också räkna med att topografin skapar förutsättningar för namn av en viss typ. När vi studerar förekomsten av vattennamn är en av de viktigaste faktorerna som vi måste beakta sjötätheten på olika håll i landet. Till exempel den krokiga formen som namngivningsgrund för vattensamlingar har ett tydligt samband med sjötätheten.

Kiviniemis undersökning visade också att namngivningsmodellerna har ett samband med bebyggelsehistorien. Under olika tider och inom olika befolkningsgrupper har det funnits namngivningsmodeller av olika slag. Modellerna har i allmänhet hört ihop med den koloniserande befolkningens språk. Det här betyder att det finns såväl en bebyggelsehistorisk som en sociolingvistisk bakgrund till utbredningen av ortnamn som baserar sig på modeller. En namntyps ålder kan bestämmas utgående från om namnen – till exempel namn på *Väärä* – förekommer på områden med tidig eller sen bebyggelse och om de är namn på stora eller små orter. Namn på stora orter inom områden med tidig bebyggelse är nästan utan undantag gamla. En betydande del av de sjöar som har fått namn efter sin krokiga form är så stora att de sannolikt har namngivits redan innan platserna fått en fast bebyggelse. Sådana namn har i Finland sitt ursprung under den så kallade erämarksperioden som föregick den fasta bebyggelsen. Då gav jägare från byar med fast bebyggelse namn åt platser inom sina fångstområden med hemtraktens ortnamn som modell.

I sin artikel *Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin* (1991) presenterade Kiviniemi en komprimerad teoretisk syntes av sina analogiundersökningar. Där introducerade han också en ny term: toponomastisk teori. Han definierade teorin som en onomastisk grammatik, som så noggrant som möjligt beskriver och förklarar lexikaliska, morfologiska och syntaktisk-semantiska drag vid namngivningen av topografiska företeelser. Också den vid namngivningen centrala analogin hör till den toponomastiska teorin.

3. ANALYS AV NAMNENS STRUKTUR OCH SYSTEMATISERING AV NAMNGIVNINGSGRUNDERNA

Några år före Eero Kiviniemis första analogiundersökning utkom ett av den finlandssvenska namnforskningens banbrytande verk, Kurt Zilliacus *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning* (1966), som ledde in forskningen på nya banor. I boken presenteras en ny modell för beskrivning av ortnamn utgående från namnförrådet i en svensk skärgårdssocken. I modellen förenas analysen av namnens språkliga struktur och analysen av namnuttryckens semantik, vilka vid namntolkning går hand i hand; vi kan inte uppfatta namnens struktur utan att förstå deras semantik, och tvärtom. Nytt i beskrivningsmodellen

är också att ortnamnen inte behandlas ett och ett utan att de tolkas som delar av ett namnsystem, varvid typologisk kunskap om hela ortnamnsförrådet behövs när namnens ursprung ska klarläggas.

Enligt Zilliacus analysmodell delas namnen först ur syntaktisk-semantisk synvinkel upp i syntaktiska beståndsdelar, namnleder. En namnled är en syntaktisk led som uttrycker en enda saklig omständighet. Vid namnbildningen har namnleden en syntaktisk-semantisk funktion. En namnled kan 1) ange ortsorten (t.ex. *Svart/viken*), 2) vara benämmande (t.ex. *Svartviken* som namn på en gård)² eller 3) ange en speciell omständighet (t.ex. *Svart/viken*). Ett namn innehåller alltid minst en namnled, och om det inte innehåller fler är det enledat (t.ex. *Näset*, *Gloet*, *Katrumpan*). Den vanligaste namntypen är det tvåledade namnet, där bestämningsleden anger en speciell omständighet och huvudleden ortsorten (t.ex. *Svartviken*, *Bastulberget*). De namnleder som anger en speciell omständighet är i allmänhet bestämningsleder i namnen. Också enledade namn kan emellertid innefatta en speciell omständighet, och denna omständighet kan definieras som den idé enligt vilken en plats skiljer sig från andra platser av samma art. Det är alltså på sätt och vis fråga om en namngivningsgrund som visar varför platsen har fått ett visst namn.

I beskrivningsmodellen analyseras namnlederna både lexikaliskt och semantiskt, och resultatet av bägge analyserna framställs i form av en klassificering. Av den syntaktisk-semantiska klassificeringen framgår det vilka namngivningsgrunder som har använts när platserna har specificerats. Till de vanligaste namngivningsgrunderna hör läget (*Bastulberget* 'berget vid bastun'), en egenskap (*Rödudden* 'den röda udden'), någonting som finns på platsen (*Ladukullen* 'kullen vid ladan') och platsens förhållande till en person (*Fastersudden* 'udden där faster föll i sjön'). Vid den lexikaliska klassificeringen åter framgår det vilka olika lexikaliska element som namngivarna har använt för att uttrycka namngivningsgrunderna.

Zilliacus klassificering av namngivningsgrunderna är logisk och strikt lingvistisk jämfört med den tidigare filologisk-historiska klassificeringen, som egentligen inte var en klassificering av grunderna för namngivningen. Visserligen innefattade den några kategorier av namngivningsgrunder, som platsens storlek och form, men i huvudsak var den en lexikalisk klassificering av namnelementen utökad med vissa morfologiska kategorier.

Den syntaktisk-semantiska analysmetoden har visat sig vara användbar i praktiken. Största delen av ortnamnen kan tolkas med hjälp av den.³ Klassificeringen har också den fördelen att man med hjälp av den får en systematisk helhetsbild av den regionala namngivningen och att den gör det möjligt att jämföra regionala namnsystem.

Under årens lopp har det förts livliga diskussioner om problemen med mo-

dellen för beskrivning av ortnamnsförrådet och klassificeringen av namngivningsgrunderna. Hur borde ortnamnen tolkas och hur borde ortnamssystemet beskrivas? Vad avses egentligen med namngivningsgrunder? Frågorna och svaren har sammanfattats av Eero Kiviniemi i artikeln *Voidaanko nimeämisperusteet luokitella?* (Kan namngivningsgrunderna klassificeras?) (1987). Kiviniemi påminner om att namngivningsgrunderna, det vill säga idéerna om specificering av platser, är egenskaper eller förhållanden som hör ihop med den omgivande världen, inte med kategorier i språkssystemet. I allmänhet kan ortnamnen tolkas korrekt endast om de ses som en del av ett visst namnsystem och en viss världsbild. Också i fråga om genomskinliga namn behövs det kunskap, för annars kan förklaringarna slå slint. När ortnamnens ursprung ska klarläggas behövs typologisk kunskap om hela ortnamnsförrådet samt onomastisk teori, och grunden för varje onomastisk teori eller beskrivningsmodell är en analys av ortnamnens struktur.

Det finns olika problem med beskrivningsmodellen; ingen modell är sådan att analysen av alla ortnamn blir entydig i varje avseende. När namngivningsgrunderna klassificeras måste vi komma ihåg att de inte är begränsade till antalet och att klassificeringen därför aldrig kan vara heltäckande. Det är alltså inte möjligt att bygga upp en klassificering som innefattar alla de syntaktisk-semantiska förhållanden som kan ingå i specificerande uttryck och som ortnamnen baserar sig på. Vi kan endast försöka få till stånd en så bra och heltäckande klassificering som möjligt. Om materialet är tillräckligt omfattande får vi fram det som är allmänt, och det går därför att ställa upp ett antal centrala kategorier. Med hjälp av den syntaktisk-semantiska analysmodellen har största delen (upp till 95 procent) av namnen i områdesmonografierna kunnat tolkas i enlighet med de namngivningsgrunder som stått till buds. Att tolkningen har lyckats så här bra beror framför allt på att en stor del av alla ortnamn är entydiga. Eftersom specificeringen av platser också innebär att platser av samma ortsort skiljs från varandra är vissa namngivningsgrunder viktigare än andra när det gäller denotata av ett visst slag. Till exempel öar har oftast fått namn antingen efter något som finns på platsen eller efter sina topografiska egenskaper, inte efter sitt läge.

Modellen för analys av ortnamn befästes av två verk som utkom i mitten av 1970-talet: den första vetenskapliga termförteckningen *Nimistöntutkimuksen terminologia – Terminologin inom namnforskningen* (1974) och Eero Kiviniemis *Paikannimien rakennetyypeistä* (Om bildningstyper för ortnamn) (1975). I terminologiboken presenteras och definieras drygt 300 finska och svenska termer, av vilka en del har skapats för den syntaktisk-semantiska analysen. Här har till exempel det område som täcks av den allmänna termen *sekundär* i den skandinaviska forskningen avgränsats närmare genom termerna *konnekterat (namn)*, *metonymiskt (namn)*, *transfererat (namn)*. Kiviniemis

Paikannimien rakennetyypeistä åter är ett grundläggande verk som redogör för ortnamns struktur och strukturförändringar. Den syntaktisk-semantiska analysmodellen hade lyft fram namns struktur, och tack vare analysen hade man för första gången börjat få typologisk kunskap om namnförrådet och dess sammansättning. Boken innehåller ett tämligen omfattande sammandrag på tyska och har därför blivit flitigt använd också av utländska forskare, som genom den fått ta del av den teoretiska grunden för den syntaktisk-semantiska beskrivningsmodellen.

Det var en lycka för den finländska namnforskningen att de tankar som lade en ny teoretisk grund för forskningsgrenen föddes såväl inom den finlandssvenska som inom den finska forskningen. Medan den etymologiska forskningen alltid är bunden till ett visst språk bygger den nya lingvistiska onomastiken på en teoretisk modell som lämpar sig för analys av ortnamnsförråd på olika språk.

Efter det att Kiviniemis participundersökning (1971) hade kommit ut inleddes ett intensivt samarbete mellan finska och finlandssvenska namnforskare. Det uppstod en ny onomastisk skola, där den nya analysmodellen och hela forskningsgrenen utvecklades i samarbete. Det centrala forskningsobjektet var nu namns struktur och namngivningssystemen, medan den tidigare forskningen främst hade inriktat sig på att förklara enskilda namn eller namnleder och deras etymologi. Enligt Eero Kiviniemis definition var namnforskningens uppgift att undersöka namnbildning och namnbruk som en del av språket och språkbruket (1979).

Den nya forskningsriktningen hade inte kunnat få en så stark ställning från första början eller utvecklas till en huvudriktning om inte en professur i namnforskning hade inrättats vid Helsingfors universitet år 1969. Från 1971 innehades professuren av Eero Kiviniemi. Under hans tid blev namnforskningens ställning inom den finländska fennistiken klarare och onomastiken fick en mer självständig karaktär än förut. När det nu fanns tillgång till undervisning av hög kvalitet tog studenterna också vara på möjligheten. Pro gradu-avhandlingar om namn skrevs framför allt vid Helsingfors universitet. Under Kiviniemis tid som professor (1971–1996) färdigställdes ungefär 150 sådana avhandlingar, många av dem mycket högklassiga. Varje år producerade pro gradu-författarna nästan 1 000 sidor avhandlingstext, vilket är klart mer än den tryckta namnlitteratur som utkom årligen (Kiviniemi 1999). Studenterna har alltså gjort en stor insats inom den finländska namnforskningen; utan deras undersökningar skulle kunskapen om det finländska ortnamnsförrådet vara avsevärt mindre.

4. NAMNLEXIKONET

Ett mål för den nya systematiska onomastiken var också utforskning av namnlexikonet, men det finns praktiska hinder för detta när det gäller det finska ort-

namnsförrådet. De topografiska beteckningar som utgör huvudleder i namnen och som anger ortsorten skulle vara ett intressant forskningsobjekt, men det är inte möjligt att med en rimlig arbetsinsats få fram dem ur det finska namnarkivets samlingar, som – i och för sig förnuftigt och befogat – är ordnade i alfabetisk ordning enligt namnens begynnelsebokstav.

När det gäller de finlandssvenska namnsamlingarna finns det inte något sådant hinder, och inom ramen för forskningsprojektet *Finlands svenska ortnamn* har det kommit ut omfattande undersökningar av namn på orter av bestämt slag, som Kurt Zilliacus verk *Skärgårdsnamn* (1989) och Gunilla Harling-Krancks doktorsavhandling *Namn på åkrar, ängar och hagar* (1990). Det senaste verket är Lars Huldéns undersökning *Finlandssvenska bebyggelsenamn* (2001), den viktigaste och mest omfattande undersökningen av bebyggelsenamn i Finland.

Den första grundliga undersökningen av det finska namnlexikonet är Eero Kiviniemis verk *Perustietoa paikannimestä* (Baskunskap om ortnamn) (1990). Det är fråga om ett kompakt informationspaket, som innehåller mycket ny och rentav överraskande kunskap också för den som känner till ortnamnen. Här presenteras de lexikaliska huvuddragen i ortnamnsförrådet: de vanligaste huvudlederna och appellativa bestämningarna samt de vanligaste ortnamnen, som är bebyggelsenamn på *-la* och odlingsnamn med ordet *pelto* 'åker' som huvudled. I fråga om de appellativer som fungerar som bestämningar i namnen visar statistiken bland annat att det som är vanligt i naturen och i landskapet är mindre framträdande i namnförrådet än det som är sällsynt; så är till exempel bestämningen *Haapa* 'Asp-' vanlig i namnen fastän aspen är ett relativt ovanligt träd. Det här beror på att ett namns uppgift är att specificera en plats, och eftersom specificeringen samtidigt innebär differentiering är ett sällsynt drag ett bättre kännetecken än ett vanligt. I boken presenteras också en ny klassificering av namngivna platser enligt ortsort – klassificeringen är uppgjord på basis av de huvudleder som anger ortsorten i de vanligaste ortnamnen. Platserna indelas i åtta huvudgrupper enligt ortsort: Område, Bebyggelse och byggnader, Vägar, anordningar och artefakter, Odlingar, ängsmarker och betesmarker, Topografi, Jordmån och växtlighet, Platser vid vatten, Vatten.

Det finlandssvenska ortnamnsförrådets namnlexikon beskrivs i *Namnledslexikon* (2000) som redigerats av Kurt Zilliacus och Michaela Örnmark. Där behandlas alla icke-unika namnleder samt suffix och ändelser i de finlandssvenska ortnamnen på basis av existerande undersökningar.

5. FORSKNING I LÅNENAMN

I Finland har vi utmärkta möjligheter att undersöka lånenamn. Det finns två språkkontaktområden: ett längst i norr, där samiska och finska möts, och ett vid

kusterna och i skärgården, där ortnamnsförrådet innehåller rikligt med finsk-svenska lånenamn. Det finsk-svenska lånenamnsförrådet har under de senaste årtiondena intresserat många forskare, men namnförrådet inom de tvåspråkiga samisk-finska områdena har däremot undersökts synnerligen litet.

I dag finns det samer endast längst i norr, men ännu på 1600-talet bodde samerna också längre söderut, bland annat i Savolax. Det ortnamnsförråd som är ett resultat av en långvarig samisk bebyggelse har hittills inte kunnat undersökas som en helhet, eftersom redan identifieringar av samiska substrat i ortnamnsförrådet skulle kräva en systematisk undersökning av hela ortnamnsförrådet inom vidsträckta områden. Samiska etymologier har dock föreslagits för många enskilda ortnamn (bl.a. Itkonen 1920, 1948; Kiviniemi 1985). Under den senaste tiden har forskarna systematiskt letat efter samiska namn speciellt i de sydvästra delarna av Finland (Aikio; Salo 2000).

I början av 1970-talet genomförde de finska och finlandssvenska namnforskarna tillsammans forskningsprojektet *Kieliraja-alueiden paikannimistö* (Ortnamnsförråden vid språkgränsen i Finland), där de under ledning av Eero Kiviniemi och Kurt Zilliacus undersökte det tvåspråkiga ortnamnsförrådet inom olika språkgränsområden mellan finsk och svensk bebyggelse. Med hjälp av åtta delundersökningar försökte man kartlägga de bägge språkgruppernas ortnamnsförråd och utreda hur namnen under tidernas lopp har lånats, vilka faktorer som har inverkat på valet av inlåningsätt och hur vanliga olika inlåningsätt har varit (Kiviniemi & al. 1977; Zilliacus 1980). Det viktigaste resultatet av undersökningen var en typindelning av de olika lånenamnen och en tillhörande termförteckning. Utmärkande för inlåningen av namn i folkliga ortnamnsförråd visade sig vara att den främst har skett med hjälp av fonetisk anpassning, medan översättning har varit sällsynt. När myndigheterna har bildat namnmotsvarigheter har däremot översättning varit en vanlig metod ända fram till de senaste åren.

Ritva Liisa Pitkänen har i sin doktorsavhandling *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö* (De finska lånenamnen i Åbolands skärgård) (1985) undersökt ursprunget till de finska substratnamnen i skärgården i sydvästra Finland och redogjort för namnens kulturella och historiska bakgrund. Undersökningen ledde till en ny syn på området bebyggelsehistoria: när de svenska nybyggarna kom under den äldre medeltiden var skärgården inte obebodd, utan där fanns redan finska bebyggelser. (Se också Pitkänen 1990a, 1990b.)

Den germanska bebyggelse som enligt det arkeologiska bevismaterialet uppstod i Finland under bronsåldern har inte lämnat några spår efter sig i det svenska ortnamnsförrådet vid kusterna – där finns inga urskandinaviska namntyper (t.ex. Thors 1953). Däremot är det möjligt att germanska lånenamn som är äldre

än den nuvarande svenska bebyggelsen kan ingå i det finska ortnamnsförrådet inom de områden i väst som har varit bebyggda i tusentals år. Frågan om huruvida det finns gamla germanska lånenamn och eventuellt lånenamn från andra språk har knappast alls behandlats (Kiviniemi 1980). Jorma Koivulehto, som har forskat i germanska lånord, anser det möjligt att gamla germanska namnelement har bevarats i det finska ortnamnsförrådet, till exempel i sockennamnen *Harjavalta*, *Hauho*, *Vammala* och *Eura* (Koivulehto 1987).

Finska forskare har också intresserat sig för de finsk-ugriska substratnamnen inom stora områden i Ryssland. Arja Ahlqvist har undersökt mariska substratnamn och spår efter en marisk kultur i Jaroslavl i mellersta Ryssland (Ahlqvist 1992) och Janne Saarikivi de gamla finsk-ugriska substratnamnen vid floden Pinega i norr (Saarikivi 2003). (Se också Saarikivi 2000 och 2001.)

6. SOCIOONOMASTISK FORSKNING

Inom ortnamnsforskningen var 1990-talet igen en tid av nyinriktning. Denna gång kom det nya inte genom en plötslig förändring, utan forskningen började under årtiondets första år så småningom söka sig in på ett nytt område: den socioonomastiska forskningen, som är inriktad på användning, variation och förändring med beaktande av ortnamnets hela sociala och situationella kontext. I socioonomastiken liksom i sociolingvistikens är variation ett centralt begrepp och forskningsobjekt.

Den socioonomastiska forskningen är en naturlig fortsättning på den systematiska forskningen som inleddes på 1970-talet. I samband med den hade det framgått att det var nödvändigt att undersöka namnbruket. En stor fördel har också varit att den socioonomastiska forskningen har kunnat bygga på det som av hävd varit den finländska namnforskningens styrka, nämligen fältarbetstraditionen och materialets centrala ställning. I Finland har forskarna alltid räknat med den konkreta namnanvändningen.

Ursprunget till den socioonomastiska forskningen ligger dock betydligt längre tillbaka i tiden än på 1990-talet. Ett banbrytande verk inom branschen, *Sociologiska namnstudier* av Peter Slotte, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling, utkom redan 1973. Där klarläggs hur väl män och kvinnor i olika ålder i tre finlandssvenska exempelbyar behärskar ortnamnen i sin egen by. De teser som hade ställts upp visade sig hålla streck: gamla människor kunde fler namn än unga och män fler än kvinnor. Man kunde namnen på platser nära hemmet bättre än namnen på mer avlägsna platser, och medlemmar av samma familj kunde samma namn. Namnkunnandet föreföll vara mer beroende av kön än av ålder: vuxna män kunde ungefär en fjärdedel fler namn än kvinnor i samma ålder.

Undersökningar av namnkunnande har sedan 1990-talet gjorts också inom finska områden. Bland annat har nedärvningen av namnkunnandet och yrkets

inverkan på namnkunnandet (se Pitkänen i tryck) samt barns och ungas namnkunnande undersökts. I artikeln *Paikannimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa* (Kännedom om och användning av ortnamn – namnkunnande i Laitikkala i Pälkäne) (2000) klarlägger Terhi Ainala, Johanna Komppa, Kaija Mallat och Ritva Liisa Pitkänen namnkunnandet hos bybor i olika ålder, av olika kön och med olika yrke. Också i Laitikkala kan männen i medeltal fler namn än kvinnorna och de äldre fler än de yngre. Ålder och kön räcker dock inte som förklaring, för de individuella skillnaderna är stora. Enligt den här undersökningen påverkas namnkunnandet ofta i högre grad av yrke och fritidsintressen än av ålder och kön.

På 1990-talet var den socioonomastiska synvinkeln mycket tydlig också i undersökningar som gällde förändringar i ortnamnsförrådet: Terhi Ainalas doktorsavhandling *Muuttuva paikannimistö* (Ortnamn i förändring) (1997) och projektet *Paikannimistön muuttuminen* (Ortnamn i förändring) (Ainala 2000a, 2000b, i tryck), som var gemensamt för Forskningscentralen för de inhemska språken och Helsingfors och Tammerfors universitet. I bägge undersökningarna utreddes det i vilken mån, på vilket sätt och varför ortnamn har bevarats, förändrats, bytts ut och försvunnit. Terhi Ainala kartlade i sin undersökning förändringarna i ortnamnsförrådet i två byar under två århundraden. I det gemensamma projektet var det fråga om ortnamnsförändringar i vissa byar från 1960- och 1970-talen fram till våra dagar. Undersökningarna visade att ortnamnsförrådet har förändrats mycket, särskilt under de senaste årtiondena. Av alla ortnamn i de undersökta byarna har i genomsnitt hälften och minst en tredjedel försvunnit under den tid som undersökningarna gäller. Att ortnamnen försvunnit konstaterades bero på att behovet av att individualisera platser har förändrats; nuförtiden behöver platser inte specificeras i lika hög grad som förut, eftersom levnadsvanorna och livsmiljön har förändrats.

Det nyaste forskningsobjektet inom den socioonomastiska forskningen är namnförrådet i städerna. Huvudvikten läggs vid det inofficiella namnförrådet, alltså de namn som invånarna använder om sin omgivning i dagligt tal och som inte finns med på stadsplaner, på kartor och i officiella register. Det officiella namnförrådet har ofta en tämligen marginell ställning i invånarnas språk; det finns till exempel officiella gatunamn som används mycket sällan. Det inofficiella namnförrådet bygger emellertid ofta på det officiella (till exempel *Brunnsan < Brunnsparken, Kronan < Kronohagen, Smedis < Smedsgatan*). Ibland har namnen dock bildats självständigt utgående från egenskaper hos platserna (till exempel *Missbildningen = Privata svenska flickskolan, Granitborgen = Riksdagshuset*). Vanliga inofficiella namn är också de metaforiskt transfereerade namnen; *Bronx* används till exempel på många håll i Finland som namn på en avlägsen plats eller en plats med dåligt rykte. Ibland bygger ett inofficiellt

namn både på en beskrivning av platsen och på det officiella namnet. De inofficiella namnen har vidare en tendens att bilda kedjor; otaliga varianter kan skapas utgående från ett enda namn. Också platser som helt saknar officiella namn kan ha inofficiella namn. Centrala forskningsobjekt när det gäller stadsnamnen är främst namnbruk och variation samt invånarnas attityder till namnen.

De inofficiella stadsnamnen är ofta ett slags hypokorismer och utgör en fast beståndsdel i en viss grupps språk – de bidrar också till gruppidentiteten. Andra orsaker till att de används är att de är korta och lätta att använda samt känns färggrannare och skojigare än de officiella namnen. De påminner om binamnen och smeknamnen i personnamnsförrådet. De inofficiella stadsnamnens viktigaste uppgift är alltså långt ifrån alltid att specificera platser; för detta ändamål kan ju de officiella namnen användas. Den största skillnaden mellan de inofficiella stadsnamnen och de traditionella landsbygdnamnen är också just att andra funktioner än specificeringen är centrala hos de inofficiella stadsnamnen. Det här är en orsak till att de ofta är kortlivade och snabbt byts ut. Variation torde också vara allmännare än i traditionella namnförråd bland annat för att det finns fler grupper av namnbrukare och fler situationer där namnen används.

Städernas namnförråd har i Finland främst undersökts i samarbete mellan Forskningscentralen för de inhemska språken och universiteten. Nya undersökningsmetoder har prövats, och målet har varit att inhämta sådan kunskap som också den internationella namnforskningen kan ta del av. (För mer information om projektet se Ainiala 2002.)

Noter

- ¹ En mer omfattande översikt över den finländska namnforskningen under de senaste årtiondena, *Onomastic Research in Finland*, har publicerats i den periodiska skriften *Onomastica Uralica* 2002.
- ² De benämmande namnlederna uttrycker «endast» platsens namn. Propriella namnleder kan ha en benämmande funktion i vissa namntyper, framför allt i epexegetiska namn, där en förtydligande sekundär huvudled har fogats till namnet.
- ³ Den samtida kritiken (t.ex. Rostvik 1969 s. 112 ff.; Christensen–Kousgård Sørensen 1972 s.136) betraktade klassificeringen som en teoretisk modell som inte fungerar i praktiken. Detta är dock ett påstående som det är lätt att vederlägga, eftersom modellen uttryckligen bygger på verkligheten, det vill säga på uppgifter från fältet om namngivningssituationer.

Litteratur

- Ahlqvist, Arja 1992: Nablûdeniâ nad finno-ugorskim substratom v toponimii Âroslavskogo kraâ na materiale gidronimiceskih formantov *-(v)ga i -(v)nga, -(v)n'ga, -(v)nda*. Helsinki. (*Studia slavica Finlandensia* 9.)
- Aikio, Ante (i tryck): Sami substrate toponyms in Finland. I: *Borrowing of Place Names in the Uralian Languages*. Ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi. Debrecen–Helsinki. (*Onomastica Uralica* 4.)

- Ainiala, Terhi 1997: Muuttuva paikannimistö [Ortnamn i förändring]. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667.)
- 2000a: Paikannimistön muuttuminen [Ortnamn i förändring]. I: Virittäjä 2000:3. S. 355–372.
- 2000b: Ortnamn i förändring. I: NoB 88. S. 25–41.
- 2002: Urbana namn som namnkategori. I: Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001. Red. av Terhi Ainiala & Peter Slotte. Helsingfors. (Forskningscentralen för de inhemska språken, Skrifter 4.) S. 79–88.
- (i tryck): Place names – changes and losses. I: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala.
- Ainiala, Terhi & Komppa, Johanna & Mallat, Kaija & Pitkänen, Ritva Liisa 2000: Paikannimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. [Kännedom om och användning av ortnamn – namnkunnande i Laitikkala i Pälkäne]. I: Virittäjä 2000:3. S. 330–354.
- Ainiala, Terhi & Pitkänen, Ritva Liisa 2002: Onomastic Research in Finland. I: History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages. Ed. by István Nyirkos. Debrecen–Helsinki. (Onomastica Uralica 2.) S. 81–119.
- Christensen, Vibeke & Kousgård Sørensen, John 1972: Stednavneforskning 1. Afgransning. Terminologi. Metode. Datering. København.
- Harling-Kranck, Gunilla 1990: Namn på åkrar, ängar och hagar. Helsingfors. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 565.)
- Huldén, Lars 2001: Finlandssvenska bebyggelsenamn. Namn på landskap, kommuner, byar i Finland av svenskt ursprung eller med särskild svensk form. Översikt utarbetad av Lars Huldén utgående från material sammanställt av Nina Martola, Kurt Zilliacus, Ritva Liisa Pitkänen m.fl. och med bidrag av Åke Granlund och Carl-Eric Thors. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 635.)
- Itkonen, T. I. 1920: Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella [Namn av lapskt ursprung på finskt område]. I: Virittäjä 1920:X. S. 1–11, 49–57.
- 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945 [Lapparna i Finland fram till år 1945]. Porvoo.
- Kepsu, Saulo 1981: Pohjois-Kymenlaakson kylännimet [Bynamnen i norra Kymmenedalen]. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 367.)
- 1990: Valkealan asuttaminen [Kolonisationen av Valkeala]. I: Valkealan historia I. Toimittaneet Risto Hamari & Timo Miettinen & Saulo Kepsu. Valkeala. S. 87–456.
- Kiviniemi, Eero 1971: Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilö- ja paikannimet [Participnamn i Finland. Person- och ortnamn innehållande particip I. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 295.)
- 1973: Ortnamnens uppkomst i typologiskt perspektiv. I: Synvinklar på ortnamn. Red. av Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Meddelanden från Folkkultursarkivet 1.) S. 25–47.
- 1975: Paikannimien rakennetyypeistä [Om bildningstyper för ortnamn]. Helsinki. (Suomi 118:2.)
- 1977: Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa [Krokiga vattensamlingar. En undersökning av mönstrens roll vid namnbildningen]. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 337.)
- 1979: Nimistöntutkimus [Namnforskningen]. I: Otavan Suuri Ensyklopedia 12. Keuruu.
- 1985: Rautalammin varhaishistoriaa paikannimistön valossa [Rautalampis äldsta historia i belysning av ortnamnen]. I: Rautalammin kirja. Toimittanut Jukka Kukkonen. Rautalampi. (Jyväskylän yliopiston kotiseutusarja 20.) S. 99–129.
- 1987: Voidaanko nimeämisperusteet luokitella? [Kan namngivningsgrunderna klassificeras?]. I: Kieli 2. Toimittanut Eero Kiviniemi & Ritva Liisa Pitkänen. Helsinki. (Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.) S. 7–34.

- 1990: Perustietoa paikannimistä [Baskunskap om ortnamn]. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516.)
- 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. I: *Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres Brandbjerg 20.–24. maj 1989*. Red. av. Gordon Albøge & Eva Meldgaard Villarsen & Lis Weise. (NORNA-rapporter 45.) S.111–120.
- 1999: Studenter som namnforskare. I: *Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997*. Red. av Mats Wahlberg. (NORNA-rapporter 67.) S. 255–262.
- Kiviniemi, Eero & Harling-Kranck, Gunilla & Slotte, Peter & Pitkänen, Ritva Liisa 1977: *Der Namenbestand an der finnisch-schwedischen Sprachgrenze*. I: *Onoma* 21. S. 426–429.
- Kiviniemi, Eero & Pitkänen, Ritva Liisa & Zilliacus, Kurt 1974: *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen*. Helsinki. (Castrenianumin toimitteita 8.)
- Koivulehto, Jorma 1987: *Namn som kan tolkas urgermanskt*. I: *Klassiska problem inom finlands-svensk ortnamnsforskning. Svenska litteratursällskapets jubileumssymposium på Hanaholmen 4–6 oktober 1985*. Red. av Lars Huldén. Helsingfors. (Studier i nordisk filologi 67.) S. 27–42.
- Modéer, Ivar 1933: *Småländska skärgårdsnamn. En studie över holmnamnen i Mönsterås*. Uppsala. (Skrifter utgivna av Gustaf Adolfs Akademien för folklivsforskning 1.)
- Nissilä, Viljo 1939: *Vuoksen paikannimistö I [Ortnamnsförrådet vid Vuoksi I]*. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 214.)
- Pitkänen, Ritva Liisa 1985: *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö [De finska länenamnen i Åbolands skärgård]*. Helsinki. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 418.)
- 1990a: *Ortnamn av finskt ursprung*. I: «Finska skären». *Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet 1990*. Red. av Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Konstsamfundets publikationsserie 7.) S. 135–193.
- 1990b: *Uplift as a method of dating the names of natural places*. I: *Finnish Onomastics – Namenkunde in Finnland*. Ed. by Heikki Leskinen & Eero Kiviniemi. Helsinki. (Studia Fennica 34.) S. 47–60.
- (i tryck): *Place names – users and usage*. I: *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*. Uppsala.
- Rostvik, Allan 1969: *Om klassificering av ortnamn*. I: *NoB* 57. S. 112–132.
- Saarikivi, Janne 2000: *Kontaktlähäinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö [Kontaktbaserad språkförändring, substrat och substratnamn]*. I: *Virittäjä* 2000:3. S. 393–414.
- 2001: *Maastoappellatiivit proprien ja appellatiivien välisenä rajapintana: kontaktlingvistiikan ja etymologian näkökulmia [Terrängappellativ som skiljelinje mellan proprier och appellativ ur kontaktlingvistisk och etymologisk synvinkel]*. I: *Nimien maailmasta. Toimittaneet Kaija Mallat & Terhi Ainiala & Eero Kiviniemi*. Helsinki. (Kieli 14.) S. 76–105.
- 2003: *Taipaleentakaisten töuudien paikannimistö. Pinegan piirikunnan suomalais-ugrilaisen substraattinimistön perusosaa vastaavassa asemassa esiintyvät elementit [Ortnamnsförrådet hos de tjuderna bortom edet. Element i huvudledsställning i finsk-ugriska substratnamn i Pinega-distriktet]*. Licentiatavhandling. Helsingfors universitet.
- Salo, Unto 2000: *Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta [Suomi 'Finland' - Häme 'Tavastland' och Satakunta]*. I: *Hämeen käräjät I. Toimittanut Jukka Peltovirta*. Hämeenlinna–Harjavalta. S. 18–231.
- Slotte, Peter & Zilliacus, Kurt & Harling, Gunilla 1973: *Sociologiska namnstudier*. I: *Synvinklar på ortnamn*. Red. av Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Meddelanden från Folkkultursarkivet 1.) S. 97–181.
- Thors, Carl-Eric 1953: *Studier över finlandssvenska ortnamnstyper*. Helsingfors. (Studier i nordisk filologi 42/2.)

- Vahtola, Jouko 1980: Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus [Uppkomsten av bebyggelsen i Torne och Kemi älvdalar. En namnvetenskaplig och historisk undersökning]. Rovaniemi. (Studia historica septentrionalia 3.)
- Zilliacus, Kurt 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning. Helsingfors. (Studier i nordisk filologi 55.)
- 1980: Ortnamnsförråden vid språkgränsen i Finland. Presentation av ett forskningsprojekt. I: Ortnamn och språkkontakt. Handlingar från NORNA:s sjätte symposium i Uppsala 5–7 maj 1978. Red. av Thorsten Andersson & Eva Brylla & Allan Rostvik. Uppsala. (NORNA-rapporter 17.) S. 317–349.
- 1989: Skärgårdsnamn. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 558.)
- Zilliacus, Kurt & Ömmark, Michaela 2000: Namnledslexikon. Helsingfors.

Gårdsnavnet *Skøðin*

Av Frode Korslund

*The Norse farm-name Skøðin (*Skað-vin) occurs (at least) 31 places in Norway. The last element in the name is the word vin f 'meadow' (a common last element that occurs in nearly 1000 old Norwegian farm-names). The meaning of the first element (*skað-) is, however, not clear. The author discusses, and rejects, earlier interpretations (especially the most recent one by Ottar Grønvik). Instead he tries to give his own. The author is convinced that the first element is related to the Norse word skaði m 'damage, accident, loss' – but in a older and more original meaning. The meaning of the related verb skeðja is 'hack, break up, open' – and especially interesting is the expression skeðja jorðu 'open up the earth' (by digging or plowing). Based on this the author suppose that the meaning of the farm-name Skøðin is 'the meadow turned into a field by plowing'.*

Gårdsnavnet *Skøðin* (**Skað-vin*) finnes minst 31 steder i Norge. Gårdene med dette navnet er vanligvis store – og de fleste har en sentral beliggenhet i sine bygder. En bør derfor anta at disse gårdene er svært gamle (sannsynligvis fra romertid: 0-400 e.Kr.). Dette bekreftes også språklig ved at forleddet i navnet har fått *u*-omlyd (*w*-omlyd).

Sisteledet i navnet er *vin* f (urnordisk **winju* f). Betydningen av dette ordet er ikke belagt i norrønt - men med grunnlag i gotisk *winja* f og gammelhøytysk *winne* f er det all grunn til å tro at betydningen har vært 'beite, beitemark, beite-land' (jf Grønvik 2000:25).¹

Betydningen av forleddet (**skað*-) er imidlertid svært usikker – og ingen har klart å gi en overbevisende tolkning av dette (jf NSL:405, 408 og 409, BØ 4:20ff – og Grønvik 2000:25f). Ottar Grønvik har riktignok for ikke lenge siden gitt ut

et skrift hvor han presenterer sitt eget tolkningsforslag (Grønvik 2000) – men jeg vet ikke hvor mange som har latt seg overbevise av dette. (Personlig synes jeg det er spekulativt, usannsynlig og dårlig fundert.)

Ifølge Grønvik skal betydningen av navnet *Skōðin* (urnordisk **Skaðawinju*) ha vært 'prest-enget, prestegården, prestinnegården' (Grønvik 2000:45). Forleddet skal da være avledet av gudinnenavnet *Skaði* – men brukt overført om den kvinnelige kultlederen som representerte gudinnen i en vårlig prosesjon for å sikre jordens fruktbarhet (op.cit:42f). Jeg kan ikke her ta for meg og imøtegå alle hans argumenter – men jeg vil si litt om fire av hans hovedmomenter:

1. Hans grunnleggende argument er «at Skøyengårdene i Norge i eldste tid alle lå som nabogårder til hedenske kultsteder.» (Grønvik 2000:42). Han får dette til å stemme for de fleste av gårdene – men jeg synes han strekker begrepet 'nabogård' temmelig langt: Gården Skøyen i Biri (som ligger et godt stykke oppe i Redalen) blir f.eks omtalt som nabogård til Ringsaker prestegård – til tross for at denne ligger 6 kilometer unna på den andre siden av Mjøsa! (op.cit:33). Og selv med en så romslig definisjon av begrepet 'nabogård' får han ikke regnestykket til å gå opp for alle gårdene (noe han selv innrømmer). Men han løser dette problemet ved å postulere at alle nok opprinnelig har ligget nær et gammelt kultsted (op.cit:42). Det er nemlig svært viktig for Grønvik å påvise at *Skōðin*-gårdene har vært *nabogårder* til gamle kultsteder (men at de ikke selv har vært kirkesteder):

De [religiøse prosesjonene] fant da sted på eller ut fra helligstedet i bygda og ble ledet av *Skaði*, prestinnen, den mektige husfruen på den store nabogården («prestegården»). (Grønvik 2000:61.)

Og under navnet på kirkestedet *Skodje* skriver han derfor følgende:

Etter dette kan det se ut som kirken ligger på grunnen til selve den gamle Skøyen-gården, og det ser man ellers aldri. (Op.cit:38.)

For å få til dette må han imidlertid manipulere materialet på ganske utilbørlige måter: Kirkesteder fra moderne tid blir trukket inn i argumentasjonen (jf hans omtale av Bryn og Hundvin - op.cit:28 og 37). Og når det gjelder sognenavnet *Skodje* velger han å stole på en usikker tradisjon om at kirken lå på gården Leitet - fremfor en rekke sikre middelalderbelegg som klart viser at gården Skodje var det gamle kirkestedet (op.cit:38 – jf NG XIII:157/159). Fullstendig uholdbart blir det imidlertid når han bevisst velger å underslå belegg som viser at tre andre gamle *Skōðin*-gårder har vært gamle kirkesteder.²

2. Grønvik mener at den egentlige meningen av tilnavnene *ǫndurðís* 'skigudinne' (brukt om *Skaði*) og *ǫnduráss* 'ski-gud' (brukt om *Ullr*) er 'prosesjons-gudinne' og 'prosesjongud'. For å få til dette må han imidlertid henvise til ord i gammelindisk - og anta at Snorre har misforstått meningen av disse tilnavnene totalt og diktet opp forklaringer *ad hoc* (op.cit:13 og 8f).

3. Gudinnen *Skaði* spiller en relativt beskjeden rolle i norrøn mytologi. Jeg finner det derfor merkelig at navnet hennes (indirekte representert) skal være langt mer frekvent enn sammensetninger med de langt mer kjente gudenavnene: *Skaðavin* (31) >< *Frøysvin* (4), *Ullarvin* (4), *Óðinsvin* (3) og *Njarðarvin* (1). (Jf Korslund 1999:64.)

4. Grønvik gir ingen forklaring på hvorfor forleddet **skað-* bare er sammensatt med etterleddet *-vin*. Hvorfor finnes det f.eks ikke et eneste eksempel på navnet **Skað(a)heimr* ? (Hvis betydningen av navnet *Skǫðin* skal være 'prestinnegården' så burde vel en sammensetning med *heimr* 'gård' være et langt mer naturlig valg enn *vin* 'beitemark'?)

En rekke andre momenter kunne også trekkes inn (f.eks hans tolkninger av navnene *Skåne* og *Skandinavia*). Men jeg vil stoppe her – og nøye meg med å si at jeg langt fra er overbevist av hans argumenter.

Men er det da mulig å gi en rimelig tolkning av forleddet **skað-* ? Jeg vil iallfall forutsette at forleddet er et (forsvunnet) appellativ – og at det viser til reale forhold ved de aktuelle gårdene. Min tolkning vil dernest bygge på to klare fakta:

1. Forleddet finnes som nevnt ikke som forledd i noen *heim*-navn – og kanskje heller ikke i noen andre navn (noen mulige eksempler med *-land*, *-þveit* og *-vǫllr* vil bli diskutert nedenfor). Jeg vil anta at dette har semantiske årsaker: Forleddet kan brukes for å beskrive jordstykker – men ikke hus og gårdsbebyggelse.

2. Siden forleddet er så vanlig og utbredt vil jeg anta at det finnes spor etter det i norrønt – men det må samtidig være grunner til at det tidlig har gått ut av bruk som forledd i yngre navn.

Med utgangspunkt i det belagte ordforrådet i norrønt kan forleddet **skað-* vanskelig være noe annet enn substantivet *skaði*. Dette har tre ulike betydninger i norrønt - men ingen synes å passe som forledd i et *vin*-navn:

1. appellativet *skaði* m 'skade; tap, ulykke; drap, bane, død'.
2. Mannsnavnet *Skaði* m (i sagn).
3. Gudinnenavnet *Skaði* f.

Appellativet *skaði* med betydningen 'skade' kan trolig avvises helt som en mulighet: De fleste *Skōðin*-gårdene er store med en god og sentral plassering i sine bygder – og ingen av dem synes å ha vært truet av jordfall, ras, flom eller andre ødeleggende naturfenomener. Det er derfor vanskelig å se hvorfor disse skulle omtales med en slik negativ betegnelse.

Mannsnavnet *Skāði* kan også trygt avvises: Ingen *vin*-navn har et personnavn som forledd.

Gudinnenavnet *Skāði* (evt brukt indirekte om en kultleder som representerer henne) vil jeg også avvise som en mulighet (jf diskusjonen ovenfor).

Jeg vil imidlertid vurdere appellativet *skāði* nærmere. Dette har som nevnt bare betydningen 'skade, ulykke' (o.l.) i norrønt – men dette er trolig ikke den primære betydningen av ordet. Den grunnleggende betydningen av det tilhørende verbet (*skeðja*) er nemlig 'røre ved; skjere i, hakke, bryte opp' - og merk særlig uttrykket *skeðja jqrðu* 'hakke i, åpne jorda' (NO:375). Verbet *skeðja* kan riktignok også brukes i betydningen 'skade' – men dette er utvilsomt en yngre utvikling av ordet hvor den primære betydningen 'hakke, bryte opp' er blitt brukt overført og mer generelt i betydningen 'ødelegge, skade'.³

Ut fra dette er det neppe urimelig å anta at den grunnleggende betydningen av substantivet *skāði* har vært 'graving, haking, oppbryting' (o.l.) – og da gjerne brukt om bearbeiding av jord. Et ord med en slik betydning ville passe svært godt som forledd i et *vin*-navn – og jeg blir her fristet til å sitere litt fra Grønviks avhandling:

Det var nå [omkring 200 e.Kr.] såpass stor jernutvinning i Norden at jernet kunne tas i bruk i landbruksredskaper (særlig til ploger) og gjorde det mulig å bryte opp eng til akker i langt større utstrekning enn før, og dermed anlegge gårder på gamle beitemarker. (Grønvik 2000:25 – min understrekning.)

Ut fra størrelse og plassering er det all grunn til å tro at *Skōðin*-gårdene hører til det eldste laget av *vin*-gårdene - og de kan godt gå helt tilbake til 200 e.Kr. Hvis min tolkning av forleddet er korrekt har vi da faktisk et språklig og samtidig vitnesbyrd om hvordan de gamle beitemarkene ble pløyet opp og omdannet til åkrer og gårder.⁴

Å etterprøve denne tolkningen er naturlig nok noe vanskelig – men en mulighet er å undersøke om samme forledd kan gjenfinnes i andre navn. De syv mest aktuelle eksemplene som bør tas opp til nærmere vurdering er følgende:

1. *Skaða-land* (NG II, Ullensaker:314) 'Jordfald' (?)
2. **Skaða-land* (NG V, Eggedal:198) 'Ildsvaade' (?) 1528
3. **Skaða-land* (NG IX, Nes:318) (?) 1594

4. **Skaða-land* (NG X, Heskestad:45) 'Flom' (?) 1563
5. *Skaða-land* (NG XVI, Vefsn:84) 'fossende Bæk' (?)
6. **Skaða-þveit* (NG V, Sigdal:180) 'Ildsvaade' (?) 1514
7. **Skaða-vøllr* (NG XVI, Gildeskål:184) 'Udløbet af en større Elv' ca 1520⁵

Forleddet i disse navnene blir fortrinnsvis tolket som genitiv av *skaði* m 'skade' i NG:

vel oftest sigtende til Skade forvoldt ved Jordfald, Stenskred eller Flom, men mulig ogsaa til anden Ulykke, t. Ex. Ildsvaade (NG X:45f).

Men for flere av disse navnene er det vanskelig å finne et reallt grunnlag for en slik tolkning (jf spesielt omtalene av nr 2, 3, 5 og 6 i NG). Det er interessant å merke seg at etterleddet i alle disse navnene viser til jordstykker – og en bør derfor ikke utelukke muligheten for at forleddet i disse navnene kan ha samme mening som den jeg har foreslått for *Skqðin*-navnene.⁶

Tillegg – liste over *Skqðin*-gårdene i Norge:

1. *Skqðin* (NG I, Spydeberg:53) /¹skø:e/
2. *Skqðin* (NG II, Såner:22) /¹skø:e/
3. *Skqðin* (NG II, Vestre Aker:97) /¹skø:i/
4. *Skqðin* (NG II, Østre Aker:113) /¹skø:i/ ⁷
5. *Skqðin* (NG II, Tanum:138) /¹skø:i/
6. *Skqðin* (NG II, Enebakk:213) /¹skø:e/
7. **Skqðin* (NG II, Nittedal:286) /¹skø:i/
8. *Skqðin* (NG II, Fenstad:339) /¹skø:i/
9. *Skqðin* (NG II, Nes:354) /¹skø:i/
10. *Skqðin* (NG III, Ringsaker:21) /¹skø:i/
11. *Skqðin* (NG III, Løten:119) /¹skø:i/
12. *Skqðin* (NG III, Romedal:131) /¹skø:i/
13. *Skqðin* (NG III, Ullern:186) /¹skø:i/
14. **Skqðin* (forsv.) (NG IV-1, Nordberg:40) /-/ 1526⁸
15. *Skqðin* (NG IV-1, Sødorp:108) /¹sku:e/
16. *Skqðin* (NG IV-1, Øyer:166) /¹skō:e/ KIRKE
17. **Skqðin* (NG IV-2, Biri:15) /¹skø:e/, /¹skø:ø/ 1520
18. **Skqðin* (NG IV-2, Lunner:136) /¹skø:in/ 1520
19. **Skqðin* (forsv.) (NG IV-2, Gran:155) /-/ 1667
20. *Skqðin* (NG IV-2, Fluberg:183) /¹skø:e/

21. **Skōðin* (NG V, Haug:42) /^lskø:e/, /^lskø:i/ 1604
22. **Skōðin* (forsv.) (NG V, Hemsedal:126) /-/ 1593 SOGNEKIRKE
23. *Skōðin* (NG VI, Svarstad:370) /^lskø:i/
24. **Skōðin* (NG VII, Lunde:190) /^lsku:e/ ca 1520
25. *Skōðin* (NG VII, Bø:204) /^lsku:e/
26. *Skōðinarvík* (NG XI, Skånevik:44) /^lskō:nevi: c̄çu/ SOGNEKIRKE
27. **Skōðin* (NG XI, Lindås:415) /^lskœdven/ ca 1520
28. *Skōðin* (NG XII, Innvik:499) /^lskō:di/ KIRKE
29. *Skōðin* (NG XIII, Skodje:157/159) /^lskœie/ SOGNEKIRKE
30. *Skōðinjar* pl (forsv.) (NG XIII, Eresfjord:267) /-/
31. **Skōðin* (NG XIV, Soknedal:252) /^lskæ:na/ 1559⁹

I tillegg til disse 31 relativt sikre eksemplene finnes det også tre usikre:

32. **Skað?-vin?* (forsv.) (NG IV-1, Ringeby:158) /-/ (??) 1595
33. **Skað?-vin?* (NG VI, Arnadal:203) /^lskō:um/ (??) ca 1575
34. **Skað?-vin?* (NG XIV, Rissa:105) /skatt/ (??) ca 1520

Merk også følgende navn fra Bohuslän:

35. *Skōðin* (OGB XV, Håby:97) /^lskø:ne/
36. **Skað?-vin?* (OGB XX-1, Skee:78f/229) /^lskø:num/ (??)

Noter

- ¹ Ordet må også ha eksistert i angelsaksisk (**winn*) – for det finnes som forledd og etterledd i en rekke engelske stedsnavn (jf Ekwall 1951:499). Som et apropos til min tidligere tolkning av navnet *Vinland* som 'beitelandet' (Korslund 2001) kan det forøvrig nevnes at man i Dorset faktisk finner samme navn: *Woolland* («Winlande» 1086 – gammelenghelsk **winn-land* 'meadow land', Ekwall 1951:507).
- ² «I den katolske Tid stod der en Kirke paa Skaaden [...] den nævnes 1333 og 1335.» (NG IV–1:181). «Skadengaard [...] Her laa Hemsedals gamle Kirke.» («Schodwen Kirke» ca 1575) (NG V:126). «Skoden [...] Her stod Kirke i MA.» («Skodynar kirkja» ca 1360) (NG XII:499/510). Jf dette med omtalene hos Grønvik (Grønvik 2000:32f, 35 [gården **Kirkjubær* er naturligvis en ung fradelt part] og 37) hvor dette overhodet ikke nevnes! Det er trist å måtte si det – men å bevisst underslå opplysninger på denne måten, fordi dette ikke passer til hans fremlagte teori, er ganske uredelig.
- ³ Norrønt har også verbet *skada* – og dette kan bare brukes i betydningen 'skade, gjøre skade' (NO:371). Denne verbformen er vel forholdsvis ung – og den er trolig laget analogisk ut fra substantivet *skaði* m 'skade'.
- ⁴ Sognavnet *Aukra* (*Aukrin*/**Akr-vin*) kan da være en parallell til min tolkning av *Skōðin* (NG XIII:300). Det er forøvrig interessant å merke seg at det usammensatte gårdsnavnet *Akr(ar)* er blitt sognavn flere steder (NG II:122, NG X:378/381 og NG XI:50/53). Nevnes bør også det gamle høvdingesetet *Akr/Åker* i Vang på Hedemarken (NG III:83).

- 5 Forleddet i de to (forsvunne) navnene *Skaða-staðir* er vel helst genitiv av mansnavnet *Skaði* (jf NG II:50 og NG XIV:147). Andre navn som kunne trekkes inn, men som jeg ikke skal drøfte videre her, er følgende: **Skað-á* (?) (NG VIII:176), **Skaða-bú* (mn?) (NG IV-1:101), **Skað-dalr* (?) (NG XII:275/536) og **Skaða-nes* (?) (NG XV:109). Jf også navnet *Skaðfellis-staðir* 'skadelig Hændelse'? (NG XII:341).
- 6 Svake substantiver har egentlig ingen stammeform i norrønt. I yngre navn (f.eks *ruð*-navn) står derfor disse konsekvent i genitiv når de står som forledd. I eldre navn (f.eks *vin*- og *heim*-navn) sløyfes imidlertid den utlydende vokalen i svake substantiver. (De aller fleste sammensatte *vin*- og *heim*-navn har derfor bare to stavelser.) Vekslingen mellom *skað*- i *vin*-navnene og *skaða*- i de andre er følgelig helt normal – og ikke noe argument for å gi disse forleddene en ulik tolkning. Noen eksempler vil vise dette: *Fifin* (NG XIII:231, NG XV:262) av *ffifa*, *Hegrin* (NG X:174, NG XV:5/13) av *hegri* (elvenavn?), *Ílin* (NG I:49, NG III:164, NG V:319, NG XV:267) av *íla*, *Mysin* (NG I:138) av *mosi*, *Rindin* (NG XII:133) av *rindi* m og *Tqskin* (NG XIII:393) av *taska*. Jf dette med følgende sammensetninger: *Fifuland* (NG IX:233), *Hegraþorp* (NG I:128), *Álabrekka* (NG VI:221), *Mosaruð* (NG I:183) og *Tqskuland* (NG X:15f).
- 7 I *Norsk stadnamnleksikon* blir de to gårdene i Aker blandet sammen: Bydelen Skøyen har navn etter gården Skøyen i Vestre Aker – mens Skøyenåsen T-banestasjon har navn etter gården Skøyen i Østre Aker (jf NSL:409).
- 8 Den forsvunne gården **Skqðin* i Nordberg er ikke oppført i NG – men den er ganske sikkert identisk med gårdsnummer 87 «Præstegaards-Ødegaarden» (jf DN XVI:572).
- 9 Grønvik skriver: «Det er ikke riktig klart hvordan ordet [navnet] har fått sitt enstavelses tonelag.» (Grønvik 2000:46). Men dette er enkelt å forklare: Navnet *Skqðin* ble her i Soknedal trukket sammen til én stavelse (jf dativformen /skænn/) – og navnet fikk da, naturlig nok, en uttale med tonem 1. Senere fikk det tillagt en sekundær bestemt artikkel – og det beholdt da tonem 1. Jf forøvrig uttalen av de følgende usammensatte navnene *Ven(na)* (fra norrønt **Vin*). Disse har alle fått tillagt en sekundær bestemt form – og de uttales derfor (selvsagt!) med tonem 1:

- 1) *Ven* /vænna/ (dativ /væ:n/) (NG III, Kvikne:430)
- 2) *Venna* /vænna/ (dativ /vænn/) (NG XIV, Snillfjord:93)
- 3) *Ven* /vænna/ (dativ /væ:n/) (NG XIV, Ålen:211)
- 4) *Ven* /vænna/ (NG XIV, Hølanda:268)
- 5) *Ven* /vænna/ (dativ /vænn/) (NG XIV, Skaun:295)
- 6) *Ven* /vænna/ (dativ /vænn/) (NG XIV, Malvik:362)
- 7) *Ven* /vænna/ (dativ /vænn/) (NG XV, Stjørdal:36)

Litteratur

- BØ = *Bustadnavn i Østfold* (1–4). Verket bygger på et manuskript av Kåre Hoel (+1989). Utgitt posthumt av *Avdeling for navnegranskning – Institutt for nordstikk og litteraturvitenskap*. Red. Tom Schmidt (1 og 3) og Margit Harsson (2 og 4). Universitetet i Oslo 1994–2001.
- Ekwall, Eilert. 1951. *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*. (Third edition - reprinted with corrections.) Oxford.
- Grønvik, Ottar. 2000. *Qndurdis og qndurgoð*. Studier over den førkristne religion i Norden. Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie No. 22. Oslo.
- Korslund, Frode. 1999. «Forleddene i norske vin- og heim-navn.» *Maal og Minne*, hefte 1, 1999.
- Korslund, Frode. 2001. «Vinland, 'beitelandet'.» *Maal og Minne*, hefte 1, 2001.

- NG = *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Indledning og Bind I–XVIII.* Utg. Oluf Rygh m.fl. Kristiania 1897–1924.
- NO = *Norrøn ordbok.* 1975. 3. utgåva av *Gamalnorsk ordbok*, red. Leiv Heggstad m.fl. Det Norske Samlaget. Oslo.
- NSL = *Norsk stadnamleksikon.* 1997. Red. Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utgåva. Det Norske Samlaget. Oslo.
- OGB = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län.* Bind I–XX (bindene XIII, XIV og XIX er imidlertid ennå ikke utgitt). Utg. *Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg.* Göteborg/Lund 1923–2001.

Berit Sandnes:

Fra Starafjall til Starling Hill:

*Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn
på Orknøyene*

Doktordisputas ved NTNU – Trondheim, 3. mai 2003

INNLEDNING¹

Jeg vil innlede denne presentasjonen av min avhandling om opprinnelige norrøne stedsnavn på Orknøyene med en liten prøve på hvordan navnematerialet kan se ut:

- 1) *Wasdale, Skarvataing, Lamaquoy, Blubbersdale*
- 2) *Hacco, Costa, Cupster Nelster*
- 3) *Dicksquoy, Upper Inkster, Burn of Orquil, Millbrig*

De to første navna vil nok de fleste norske språkbrukere uten videre oppfatte som uvanlige skrivemåter av 'Vassdal' og 'Skarvtange', og spranget fra *Lamaquoy* til 'Lammekvie' og *Blubbersdale* til 'Blåbærsdal' er heller ikke langt, selv om skriftbildet er noe mer fremmedartet. Den neste gruppa representerer den store gruppa av ugjennomsiktige navn. Med eldre belegg og kunnskap om den lokale dialekten kan mange av disse tolkes, f.eks. forteller formen *Howaquoy* fra 1595 at *Hacco* opprinnelig var 'Haugkvi'. *Costa* tilsvarende norsk *Kolstad* 'Kolls sted' eller 'sted med kolle', men har fått skotsk *l*-bortfall. Opphavet til *Cupster Nelster* er uklart. Den tredje gruppa er eksempler på navn med skotske navneledd, alene eller kombinert med norrøne ledd.²

Nå er jeg ikke den første til å studere norrøne stedsnavn på Orknøyene. Hugh Marwick har utført en rekke grundige studier, og behandler gårdsnavn fra hele øygruppa i *Orkney Farm-names* fra 1952. Hva nytt mener jeg så at denne avhandlingen har bidratt med? Dels behandler jeg et mer sammensatt navnemateriale, som omfatter naturnavn og teignavn i tillegg til gårdsnavn. Det viktigste er likevel at språkkontaktperspektivet er trukket inn i avhandlingen.

Marwick og hans forbilde, Jakob Jakobsen på Shetland, var først og fremst opptatt av å isolere det norrøne element. På den måten får man ikke noe fullstendig bilde av navnematerialet, ettersom det norrøne språket på Orknøyene døde ut på 1700-tallet, og de opprinnelig norrøne navna bare eksisterer som innlån i skotsk. Det betyr at alle dagens navneformer er mer eller mindre preget av skotsk språk, dvs. skotsk engelsk. Målet for denne avhandlingen har vært å kartlegge hele utviklingsforløpet for opprinnelig norrøne navn, fra dannelsen og fram til dagens former.

1. DANNEELSE AV NAVN

Vi så innledningsvis at stedsnavn fra Orknøyene kan inneholde en blanding av norrøne og skotske elementer. Marwick velger som nevnt ofte å se bort fra det skotske elementet og regner de fleste navn med norrøne ledd for norrøne dannelser. Andre forskere har vært opptatt av språkblandings-aspektet i stedsnavn, og blandingsnavna har gjerne vært kalt hybridnavn. I denne avhandlingen har jeg søkt å vise hvordan slike navn oppstår. Termen hybridnavn vil jeg av flere grunner unngå (se også svaret til opponentene, 2.1.). En årsak er at termen gir inntrykk av at språkbrukeren har valgt ett ledd fra hvert av kontaktspråka ved navnedannelsen, altså en form for kodeveksling innafor ett og samme navn. Dette er imidlertid usannsynlig. Når navn inneholder elementer fra flere språk, skyldes det dels tilpasninger av navnet etter at det er lånt inn i et nytt språk. Dette kommer jeg tilbake til nedfor. I andre tilfelle er appellativene lånt inn før navnedannelsen. Ordforrådet til skotskspråklige orknøyinger omfatter en lang rekke dialektord av norrønt opphav og mange av disse kan brukes i navnedannelser, eksempelvis er *quoy* < norr. *kví* 'inngjerdning' og *geo* av norr. *gjá* 'kløft' høyfrekvente i stedsnavn. Det er viktig å understreke at navn som inneholder disse ledda kan være rene skotske dannelser på grunnlag av en lokal enspråklig kompetanse.

Jeg prøver å gjøre rede for dannelsesspråket for hvert enkelt navn i materialet, og har satt opp tre kriterier som anvendes for å avgjøre dannelsesspråket (jf. kap. 7 i avhandlingen). I tilpasset form mener jeg at kriteriene kan benyttes også i andre kontaktsituasjoner.

1. Språket i hovedleddet er avgjørende

Som eksempel kan vi ta de tre navna *Boat Meadow*, *Boats Hellia* og *Boat Geo*. Utmerkingsleddet er enten skotsk *boat* eller norrønt *bátr*, som begge betyr 'båt'. Når en eng betegnes som *meadow*, skal kan vi regne med at navnet er dannet av skotter, og når en flat stein ved sjøen kalles *hella*, kan vi slutte at navnet er norrøn dannelses. Denne enkle rettesnora er likevel ikke tilstrekkelig. Ettersom *geo* er innlånt i dialekten, kan vi ikke avgjøre opphavet for *Boat Geo*.

2. Alle navneledd tas med i betraktning

Hvis hovedleddet ikke avslører dannelsesspråk, kan utmerkingsleddet i mange tilfelle hjelpe oss. Utmerkingsleddene forteller at *Knocking Stane Geo* og *Peat Geo* er skotske dannelser med det innlånte appellativet. *Knocking stane* er en 'stein til å knuse korn' og *peat* betyr 'torv'. Derimot må *Ramna Geo* med norr. *hrafn* m. 'ravn' i utmerkingsleddet være en norrøn dannelselse.

3. Morfologi

Rester av norrøn morfologi i stedsnavn er den sikreste pekepinn på norrønt opphav, slike navn må være dannet mens det norrøne grammatiske systemet fortsatt var intakt. Mange stedsnavn på Orknøyene har endelsene *-en*, *-an*, *-on*, som går tilbake på norrøn bestemt artikkel, f.eks.: *Lyron* (< *Leirin*) f. best. 'leira', *Gravan* < *Grozfin* 'grøfta, hulningen'. Disse må altså være norrøne dannelser. På grunnlag av genitivsmorfemet kan vi skille mellom en norrøn dannelselse *Lamaquoy* < *Lambakvi* 'lammeinngjerding' (gen. pl. *lamba*) og en synonym skotsk dannelselse *Lambsquoy*.

På den andre sida er skotsk *of*-konstruksjon, som forekommer hyppig i navn på Orknøyene, en sikker indikasjon på skotsk opphav, også i de tilfelle der navneledda har norrønt opphav: *Breck of Scarataing*, *Bu of Rendall*.

Tabell 1. Kriterier for å avgjøre dannelsesspråket, oppsummering

Norrøn dannelselse	– sikker bare hvis navnet inneholder reflekser av norrøne kasus- eller bøyingsmorfologi: <i>Lyron</i> , <i>Ernie Tooin</i> . – sannsynlig hvis hovedleddet er av norrønt opphav, støttes dersom navnet inneholder andre norrøne elementer i tillegg.
Skotsk dannelselse	– sannsynlig når alle elementer i navnet er skotske, inklusive lokale lån fra norrønt: <i>Sunnybanks</i> , <i>Peat Geo</i> . – sikker ved skotsk <i>of</i> -konstruksjon: <i>Bu of Rendall</i> , <i>Park of Fursan</i> .
Usikkert opphav	– dersom navnet består av elementer som er kjent fra begge språk, enten felles ord eller norrøne appellativer innlånt i dialekten: <i>Boat Geo</i> , <i>Midhouse</i> .

Til sist vil jeg kort berøre et interessant punkt vedrørende navnedannelsen, nemlig spørsmålet om *stereotypi*. Flere forskere har pekt på stereotype trekk som karakteristisk for stedsnavn i koloniområder, bl.a. nevnes en overvekt av per-

sonnavn som utmerkingsledd (se også svaret til opponentene, 3.1.), og muligheten for at en del av stedsnavna er overført direkte fra hjemlandet.

Navnematerialet fra Orknøyene gir imidlertid ingen holdepunkter for å hevde at de norrøne bosetterne navnga lokaliteter i kolonien på annen måte enn det de var vant til hjemmefra. Det er ikke mulig å påvise gjenbruk av norske navn på samme måte i USA, der vi finner *Hallingdal* midt på den flate prærien. Det er heller ingen klare eksempler på navngiving i åpenbar motstrid til lokaliteten. Under 5 % av navna har personnavnforledd, og de utmerker seg ikke med et spesielt stereotyp utvalg av navneledd for øvrig. Det kan ha sammenheng med at norrønt språk overlevde så lenge på Orknøyene. Storparten av navna må være dannet etter selve landnåmsperioden. Med tida oppsto en egen navngivnings-tradisjon, der en del navneledd som er sjeldne eller ukjente i Norge, ble tatt i bruk. En annen sak er at man kan peke på onomastiske forbilder for Orknøynavna, men etter mitt syn har dette sammenheng med at stedsnavn normalt dannes etter onomastisk forbilde. Framfor alt er det slik at visse navneledd er populære til bestemte tider. Vi ser f.eks. at *-staðir* og *-bólstaðr* er populære på Orknøyene i vikingtida, mens *-bólstaðr* er favoritt i Danelagen. Slike navnemønster finnes til alle tider, og bidrar til at stedsnavn generelt får et visst stereotyp preg (se avhandlingen kap. 7.2, 7.3. og 8.4.5).

2. UTVIKLING AV NAVN

2 a. Lydlig utvikling

Stedsnavn skiller seg fra annet språkstoff på den måten at arkaiske former kan bevares i stivnet form selv om språket for øvrig utvikler seg, navn kan altså inneholde utdødde ord eller arkaisk kasusmorfologi. Slik kommer de opprinnelige norrøne stedsnavna fra Orknøyene til å gjenspeile alle språklige faser fra tidlig norrøn tid fram til moderne skotsk. Kap. 8 i avhandlingen beskriver hvordan utviklingstrekk fra begge kontaktspråka reflekteres i navnematerialet på ulike språknivå, i lydverk, formverk, leddstilling og ordforråd. Jeg skal gi et par eksempler.

Det første gjelder lydutvikling. Hovedbyen på øyene het *Kirkjuvágr* ‘Kirkevåg’ på norrønt.

1300-tallet: *Kirkiu uaghe*, *-waghe* 1329, *-vaghe* 1369

1400-tallet: *Kirkwaw* 1422, 1438, *Kirkwau* 1435, *Kyrkwaw* 1480, *Kirkway* 1481, *Kirkwall* 1488, 1496

1500-tallet: *Kirkwa*, *-wo*, *-wall*

De eldste beleggene belyser to lydutviklingstrekk. Først skjer en utvikling som har rot i norrønt, beleggene viser hvordan *-g* i utlyd vokaliseres til *w* eller *u* (jf. dansk *skog* > *skow*) og til slutt faller bort. Dette gjelder *-g* i utlyd generelt i den

norrøne dialekten. På slutten av 1400-tallet kommer det inn en ny form med *-ll* til slutt. Den er indirekte resultat av et skotsk utviklingstrekk, nemlig bortfall av postvokal *l*. Tradisjonelt skotsk har f.eks. *ha'*, *ba'* for *hall* og *ball*. Når *-g* i *våg* faller bort, faller uttalen mer eller mindre sammen med *wall* 'vegg' i skotsk uttale med *l*-bortfall, og derfor har skriverne oppfattet det siste leddet i navnet som *wall*.

Det neste eksemplet gjelder leddfølgen. En del av navna i materialet har etterstilt utmerkingsledd, f.eks. *Bakkan Swarto* (norr. *Bakkinn svartá*) for 'Svartbakken' og *Eynhallow* (norr. *Eyin helga*) for 'Helgøya'. Etterstilt utmerkingsledd fantes også i eldre norsk, f.eks. ble *Ytterøya* skrevet i *Æynni yttri* i 1349. I dag er så å si alle navn av denne typen oppdatert til normal norsk leddfølge, med unntak av *Holmengrå* og *Landegode*. I Danmark er typen noe vanligere: *Sundbyøster*, *Maglebylille*. På Orknøyene ser det imidlertid ut til at den arkaiske leddfølgen sto sterkt nok til å danne mønster også for skotske navnedannelser – navn som *Quoy Sinclair* og *Quoyhenry* må være dannet av skotter.

2 b. Tilpasning av innlånte navn

Den som kommer til et fremmed sted, vil i mange tilfelle adoptere lokalbefolkningens stedsnavn, og på den måten kan stedsnavn krysse språkgrenser i kontaktsituasjoner. Ved innlånet må uttalen av navna tilpasses mottakerspråket. Slik er det også på Orknøyene. Skottene som begynner å bosette seg på øyene på 1300-tallet, tar de eksisterende norrøne navna i bruk, normalt bare med den lydlike tilpasningen det skotske språksystemet krever. Rundt en fjerdedel av navna gjennomgår imidlertid videre tilpasninger. Eksempelvis kan navn eller navneledd bli oversatt, jf. avhandlingstittelen "Fra *Staraffjall* til *Starling Hill*", der begge navna betyr 'stærffjell'. I andre tilfelle blir et norrønt ledd erstattet med et lydlikt skotsk ledd, f.eks. norrønt *-eyrrin* 'øra' med *-iron* 'jern' i flere tilfelle.

Studiet av de ulike formene for tilpasning har stått sentralt i arbeidet med avhandlingen. Mens lydlig tilpasning er obligatorisk ved innlån, er oversettelser og erstatninger av ledd overflødige, på den måten at stedsnavna har lokalitetsutmerkende funksjon uavhengig av om navn eller navneledd er meningsbærende. Hvordan kan slike tilpasninger så forklare? Mitt svar har vært å trekke inn språkbruker og språkbrukerkompetanse. Språkbrukere er i stand til å tolke en betydning i navna så lenge navneledda korresponderer med kjente appellativer. Vi gjenkjenner navneledda *sand* og *bakke* i et navn som *Sandbakken*, og i en tospråklig situasjon kan navnet oversettes. Vi kan forestille oss en tospråklig orknøying fortelle en skotskspråklig innflytter eller kartmaker: "This place is called *Staraffjall*, which means *Starling Hill*". I noen tilfelle blir en oversettelse stående som ny navneform.

Slike tilpasninger, der språkbrukeren analyserer navnet korrekt og oversetter

det, er behandlet i kap. 9.2. i avhandlingen. Oversettelsene kan omfatte hele navnet eller deler av det, se eksempler i tabell 2 nedenfor. Men navnebrukerne kan tilpasse stedsnavn selv om de ikke oppfatter hva elementene i navnet betyr. Det vanligste er da at et norrønt navneledd byttes ut med et lydlikt skotsk ord med annen betydning: *bláber* ‘blåbær’ erstattes med *blubber* ‘hvalspekk’, *eyrinn* ‘øra’ med *iron* ‘jern’ osv. Dette har jeg kalt *leksematisk tilpasning*. Mest problemer volder navneleddet *tjözrn* ‘tjørn’, som tilpasses bl.a. som *gin*, *chin*, *shun* og *Jenny*. I en del tilfelle blir navneledd erstattet av andre, vanligere navneledd. Eksempelvis blir *Thurdakir* ‘Tords åker’ til *Thurrigar*, fordi *garðr* ‘gård’ er langt vanligere i navn enn *akr* ‘åker’. Dette har jeg kalt *onomastisk tilpasning*.

Stedsnavn kan tilpasses morfologisk, med skotske artikler eller suffikser. I skotsk er suffikset *-iel/-y* svært vanlig, og navn som er lånt inn fra norrønt, kan også få denne endelsen: *Wadi(e)* < *Vað* n. ‘vad’ og *Ernie Tooin* < *Arna(r)?úfan* ‘ørnetua’.³ Videre kan ugjennomsiktige navn få et epeksegetisk tillegg som angir lokalitetstypen, f.eks. blir et lite vann *Looma shun* (< norr. *Lómatjörn*) normalt skrevet *Loch of Loomachun* på kartene. *Loch* er skotsk for ‘innsjø’.

Alle disse endringene skal først og fremst ses som tilpasninger til mottaker-språket. De er oppsummert i tabellen nedenfor. Fra skotsk synsvinkel er det selvsagt ikke noe mål at stedsnavn lånt fra norrønt skal bevares i en mest mulig uberørt form, hovedsaken er at navna skal fungere i en skotskspråklig sammenheng. Det ser ut til at det kan være en fordel at leddene er kjente, selv om de ikke gir mening som navneledd, som *Iron* ‘jern’ om ei ør eller *gin* om et tjern. De tilpasningsmekanismene som er skissert her, kan utvilsomt overføres til

Tabell 2. Tilpasning av navn, oppsummering

	Ved selve innlånet	Innlånte, analyserte navn	Innlånte, ikke-analyserte navn
språk-nivå	- fonematisk tilpasning: <i>Tjörn</i> > /ʃʌn/	- morfematisk tilpasning: <i>Stúfar</i> > <i>Stews</i> - semantisk tilpasning: <i>Starafjold</i> > <i>Starling Hill</i>	- morfematisk tilpasning: <i>Va?</i> > <i>Wadie</i> - onomastisk tilpasning: <i>Thurdakir</i> > <i>Thurrigar</i> - leksematisk tilpasning: <i>Eyrrin</i> ‘øra’ > <i>Iron</i> - semantisk tydeliggjøring: <i>Looma Shun</i> (norr. <i>Lómatjörn</i> ‘lomtjønn’) > <i>Loch of Loomachun</i> .

andre kontaktsituasjoner. I all kontaktonomastikk må det være et mål å gjøre rede for innslaget av begge (eller alle) språk i navnematerialet. Det innebærer at man må kartlegge begge (alle) kontaktspråka. Videre må man gjøre rede for dannelsesspråket for hvert enkelt navn. Dette krever at man skiller mellom appellativiske lån som har skjedd før dannelsen og tilpasninger som skjer med stedsnavn ved innlånet i et nytt språk eller ved bruken av stedsnavnet i dette språket. De tilpasningsprosesser som faktisk skjer, bør også kartlegges og systematiseres.

Noter

- ¹ Presentasjonen er en bearbejdet versjon av min innledning ved dr.art.-disputas 3.5.2003.
- ² *Dicksquoy* er sammensatt av det innlånte *quoy* 'kvie, inngjerding' og det skotske personnavnet *Dick*, *Upper Inkster* av skotsk adv. upper 'øvre' og et norrønt stedsnavn, vel opprinnelig *Engja(r)setr*. *Burn* er skotsk for 'bekk', og *Orquil* et opprinnelig norrønt *Árkvísl* 'forgrening av bekk', mens *Millbrig* er rent skotsk 'Møllebru'.
- ³ Marwick har villet føre *-y/-ie* tilbake på kasusendelsen *-i* i nominativ av svake hankjønnsord. Men da *Grandie* < *grandi* er det eneste av navna i materialet med denne endelsen som faktisk er dannet til et svakt hanskjønnsord, må vi heller søke forklaring i mottakerspråket.

I. opponent: W. F. H. Nicolaisen

1. INTRODUCTION

This is a rare occasion, and I am glad to be part of it although my heart is beating considerably faster at the thought of entering into an adventure the risks of which seem to be enormous, not for the candidate but for the examiner, for the universities in which I have been involved in the last half century in Germany, Scotland and North America, do these things very differently and, as it would seem to me, more simply. What is about to happen today is therefore new to me, and I have had a feeling for weeks that the 'første opponent' is the one who will be scrutinised very carefully and may well be found wanting, whereas the candidate whose thesis I have read several times obviously has nothing to worry about. It is therefore I who will be nervous while she can calmly face the next few hours, in the secure knowledge that the Committee has already approved her dissertation and that she will be able to answer all the questions, which could be thrown at her, out of the fullness of her knowledge of the subject, for nobody knows

more about the subject matter in hand than someone who has, after a long pre-occupation with, and intense involvement in its substance than a person who has just completed a dissertation designed to lead her or him to the point of being awarded a doctorate.

In spite of my forebodings, I am, however, keenly looking forward to this adventure, because Berit Sandnes's exploration which she has called intriguingly 'Fra Starafjall til Starling Hill' concerns an aspect of toponymic studies in which I have been interested for many years; for the keyword and concept which holds together her thesis is that of 'contact onomastics' which, on the model of 'contact linguistics' (not, as some people will have it, as part of it) has provided one of the most exciting recent challenges in the field of name studies. As the subtitle of her dissertation – the formation and development of Norse place names in Orkney – demonstrates, she regards such contact between two languages, or rather between two place-nomenclatures, not as a static phenomenon but as something dynamic and continuing, in the case of Orkney over 400 years from approximately 1300 to 1700 A.D., or maybe a little longer, i.e. from the arrival of *Scots* speaking bishops and earls and their retinues in Orkney till the death of the last native speaker of *Norn*, with an important midpoint in the impact of the Reformation.

Nobody has scrutinised Orkney place names in this manner before, without assiduously searching for *Norn* survivals in a new and, for many, so it seems, unwelcome linguistic environment – *Scots*. The study before us is therefore, and one cannot stress this strongly enough, centrally concerned with place-name evidence in particular, and not just with language for its own sake, although nobody would be prepared to deny that names are embedded in language for effective acts of communication. For her purposes, the candidate has decided to concentrate on three parishes – Evie, Firth and Rendall on the western mainland of Orkney.

2. DIALOGUE

It is in reference to her choice of localities that our dialogue begins; my first question is therefore:

"How representative are these three contiguous parishes of the whole of Orkney?"

[This initial question was followed by a series of others intended for the candidate to display her knowledge. The questions were building on or were supplementary to one another, also taking into account the candidate's answers. All of them had her dissertation as their focal point].

"Has anybody ever noted any dialect differences, either linguistic or onomastic, in the islands?"

“Having chosen to investigate the place names of these parishes, and of nearby Harray before then, what kind of results have you come up with in your toponymic research that a systematic study of linguistic features alone might not have achieved?”

“Have any studies been undertaken in Norway, for example, which might be helpful?”

“Probably the most innovative part of your thesis is the substantial inclusion of Scots in your assessment of linguistic and toponymic contact in Orkney, taking account of both Older Scots and Younger Norn. How difficult was this inclusion, especially in view of the fact that there was no standard for either of them?”

“Clearly you had to be aware of different phases in this bilingual and bicultural contact, with shifting proportions of dominance. How would you interpret your titular *Starafjall* and *Starling Hill* in that respect?”

“In the introductory part of your dissertation you discuss a number of onomastic theories; which of these did you find most useful in its application to the methods employed in your thesis? Illustrate with examples.”

“At one point you appear to emphasise Hans Walther’s ‘two-name theory’. What aspects of it did you find especially attractive?”

“The organisation of your Appendices on pp. 385–392 and the categories of names it has produced is obviously the result of a distillation based on an analysis of your inventory of names. For me these tables and their contents are among the most significant findings of your thesis. Please discuss these lists in some detail and tell us what, in your view, they represent. Be as expansive in your presentation as you wish.”

[In my opinion, this is really fascinating stuff, and it is a pity that they have found a place only at the very back of the book and not as an integrated part of the main text. I realise that this is normal procedure but perhaps some future candidate will discover a new way of coping with this dilemma].

“Whereas this may be a personal opinion, the committee as a whole was as you know, a little concerned about your use of statistics, since the number of names involved seemed to be not statistically viable. I noticed that you were using similar statistics in yesterday’s lecture as well. Obviously these are important to you, and you may want to defend their inclusion, as, for instance, on pp. 227–228.”

“I realise that your thesis is not really concerned with the arrival of speakers of Norn in Orkney around 800 A.D. and the subsequent development of a named landscape. Would you, however, be prepared to say something about Hugh Marwick’s views on that subject and about Willie Thomson’s recent rebuttal, as they also affect your material?”

“Regarding toponymic contact in Orkney as a sosio-onomastic event, or a series of such events with their emphasis on usage, what are your views of such terms as ‘hybrid names’ and ‘corruption’?”

“Thank you.”

3. CONCLUSION

Many, if not most, place-name scholars have their academic home, so to speak, in historical linguistics, especially in the history of individual languages, and therefore treat toponymic material as ancillary to their linguistic evidence, insofar as it can throw light on certain problems which otherwise might have remained obscure. It is therefore good to see that yours is, in general, a truly onomastic dissertation, dealing with names as names although you have probably found, as we all have done, that it is easy to elide into a lexical, non-onomastic, or only partially onomastic, mode. The primary principles and intention of your thesis are therefore wholly laudable, and I wonder if I may be bold enough to suggest that you expand your research to other Orcadian parishes or even to Orkney as a whole. You have certainly made an excellent beginning on such a quest. Good luck!

N.B. As has already been made clear, most of the disputation was taken up by a lengthy dialogue between the examiner and the candidate. Naturally, the candidate spoke most of that time in response to the examiner’s questions and comments. These responses are not recorded in this transcribed text, which accounts for the apparent lack of narrative continuity and substance.

W. F. H. Nicolaisen

2. opponent: Gillian Fellows-Jensen

Ligesom den første opponent er jeg fuld af beundring for Berit Sandnes’ behandling af navnestoffet fra Orkneyøerne. Hun har selvfølgelig haft store og fornemme forgængere, først og fremmest Hugh Marwick og William P. L. Thomson, men hun har gjort fornuftig brug af deres trykte arbejder, og hun er den første der også har beskæftiget sig indgående med navne af skotsk oprindelse på øerne. For mig har hendes afhandling betydet et nyt indblik i øernes bebyggelsehistorie og en ny form for kontaktlingvistik, hvor veletablerede norrøne navne har måttet tage kampen op med en ny bølge af navne bragt til landet af folk der talte

den gode skotske tunge, et sprog som er nært beslægtet med, men med ret store udtalemæssige forskelle fra, mit eget modersmål engelsk. Situationen på Orkneyøerne er, som nævnt i afhandlingen s. 11, lige omvendt af den der findes i Danelagen hvor jeg har tilbragt mange år med at forske i hvordan navne af engelsk eller keltisk oprindelse er blevet delvis erstattet af norrøne navne i vikingetiden.

Som anden opponent er det min pligt at tage nogle af de punkter i afhandlingen op til diskussion som jeg finder uklare, eller som jeg er uenig med forfatteren i. Jeg vil behandle dem mere eller mindre i den rækkefølge i hvilken de optræder i afhandlingen.

På s. 15 er der en nyttig kronologisk tabel der strækker sig fra den først norrøne bosætning på Orkneyøerne, som ansættes til omkring år 800, til indførelsen af den obligatoriske skolegang i 1872. Nyere arkæologiske undersøgelser peger mod et lidt senere tidspunkt for bosættelse da ingen af de hedenske grave på øerne kan dateres tidligere end til midten af 800-tallet (J. Graham-Campbell & C. Batey, *Vikings in Scotland*. Edinburgh, 1998:61). I denne forbindelse savner jeg nogle ord om hvad forfatteren mener om den nyere diskussion som vedrører Brian Smiths angreb på dem som ikke tror på en voldsom udryddelse af den før-norrøne befolkning på Shetlandsøerne og Orkneyøerne (i ‘The Picts and the martyrs or did the Vikings kill the native inhabitants in Shetland and Orkney?’, i *Northern Studies* 36:7–32 [2001]).

Afhandlingens kapitel 4.1 indeholder, som den skal efter reglerne, en interessant diskussion af de forskellige teoretiske retninger inden for nordisk navneforskning med Stefan Brink som eksponent for navneforskning nærmest som en art kulturforskning og med Kristin Bakken som eksponent for en onomastisk teoridannelse rodfæstet i sprogteori. Jeg er selv en gammeldags historisk-filologisk navneforsker der først og fremmest lægger vægt på lydudviklinger og etymologi, uden at ville gå så langt som den anerkendte engelske filolog H. C. Wyld der i forordet til pionerarbejdet *The Place-Names of Lancashire* fra 1911 udtalte sig som følger: “place names are here considered as elements of language, and their development as a purely linguistic problem”, og som sagde at bogen “was not concerned with the question whether the names fit the places to which they were attached, nor whether they ever did so”. Wylds navneforskningsprogram viste sig at være yderst uheldigt, og det resulterede i fuldstændigt vilde tolkninger, fx at Mythop skulle betyde ‘den midterste dal’ selvom navnet denoterer et stykke indhegnet landbrugsjord hævet over det omgivende marskland (jfr G. Fellows Jensen, ‘Topography, toponymy and topographical toponyms’ i *Nomina* 2:14–19 [1978]). Det topografiske og kulturhistoriske perspektiv har altid været af stor vigtighed for min forskning da det primære mål med mit arbejde har været at udnytte stednavne som en kilde til bebyggelseshistorie. Jeg har også

altid betragtet min forskning som empirisk orienteret. Jeg noterer med glæde at Berit Sandnes også opfatter sit arbejde som empirisk orienteret i den forstand at målet har været at beskrive og om muligt forklare de udviklingstræk der kan ses i navnene. Selvfølgelig har hun måtte benytte sig af et kulturhistorisk perspektiv for at opnå disse mål.

Et punkt hvor forfatteren og jeg er definitivt uenige, gælder forståelsen af hvad der menes med et hybridnavn (s. 92). Jeg indrømmer blankt at jeg ikke har været konsekvent i min omgang med denne term igennem årene. Tidligere mente jeg at et hybridnavn normalt er et sammensat navn hvis to led kommer fra to forskellige sprog. *Grimston*, til eksempel, består af det nordiske personnavn *Grímr* i genitiv sammensat med det oldengelske appellativ *tūn* 'bebyggelse', og jeg regnede med at navnet var blevet dannet af englændere og givet til en ældre engelsk bebyggelse der var blevet overtaget af en dansker ved navn *Grímr*. Jeg har dog også brugt termen 'hybridnavn' om et oprindeligt engelsk navn som **cesewīc* 'cheese farm' hvis forled er blevet skandinaveret i udtalen ved erstatning af den engelske /tʃ/ lyd med skandinavisk /k/, og om andre tilnærmelser af et oprindeligt engelsk navn til en nordisk sprogform. Sandnes påstår at jeg og andre engelske navneforskere mente at danskerne bibeholdt navnets engelske hovedled *tūn* og byttede det oprindelige forled ud med et norrønt personnavn eller appellativ. Strengt taget må jeg indrømme at jeg tit lod det stå usagt hvem der dannede de enkelte navne af Grimston-typen, men faktisk mente jeg i begyndelsen at dannelserne var engelske. Sandnes argumenterer for at det er mere sandsynligt at det var danskernes møde med de mange engelske navne på *-tūn* der forledte dem til selv at danne navne på *-tūn* i England da leddet ikke var dem helt ukendt. Der findes godt nok nogle få sammensatte navne på *-tūn* i Danmark, fx *Galten* og *Ramten* og *Vitten*, og derfor er det muligt at danskerne kan være begyndt at bruge leddet igen til at danne nye navne i England. Af forskellige vægtige grunde såsom alderen af de danske navne, størrelsen af de engelske bebyggelser og de forskellige forledstyper finder jeg denne fremgangsmåde højst usandsynlig. Mange navne af Grimston-typen findes uden for Danelagen i det sydlige England hvor det er dokumenteret at enkelte danskere fik tildelt rådighed over en allerede eksisterende engelsk bebyggelse i det 11. århundrede enten af den engelske kong Æthelred eller af Knud den Store eller hans sønner. I disse tilfælde er det sandsynligt at navngiverne var de engelske naboer til bebyggelserne. For en dansker ville det have været mere nærliggende at danne et nyt navn på *bý*?

Mens talen er om efterleddet *tūn* skal jeg måske indskyde at det undrer mig lidt at forfatteren regner med at navnet *Backatown* (s. 159), først noteret i 1848, kan være en norrøn dannelse.

Jeg er næsten altid enig med forfatteren i hendes klassificering af et navn som

nordisk eller skotsk, men der er enkelte tvivlsomme afgørelser. På s. 124 klassificerer hun *Upper Jubidee* som skotsk fordi det har fået et skotsk reciprokerende led 'upper'. Det er strengt taget rigtigt, men jeg finder alligevel afgørelsen underlig, især da navnet tilsyneladende også optræder som *Jubady* uden reciprokerende led. Jfr også *Durrisdale* og *Upper* og *Lower Durrisdale*.

Marknavnet *Dangerfield* (s. 174) er lidt underligt. Jeg er mest tilbøjelig til at betragte det som et navn dannet i den skotske periode ved overførelse af et personnavn til en mark, måske navnet på ejeren eller måske bare på grund af sammenfaldet af det andet led med det engelske ord for 'mark'. Det engelske efternavn *Dangerfield* der stammer fra normannisk *d'Angerville*, forekommer nu hyppigst i West Midlands i England (ifølge P. Hanks & F. Hodges, *A dictionary of surnames*. Oxford, 1988:138).

Det er en vigtig men ikke overraskende konstatering at andelen af hovedled af norrøn oprindelse er langt større i onomastikonet end i det ikke-propriale ordforråd i den skotsksprogede periode. Det betyder vel at det norrøne onomastikon har overlevet den skotske indvandring? Hvornår kan man være nogenlunde sikker på at en norrøn dannelse går helt tilbage til den norrøne periode?

Jeg finder det meget interessant at det ældste belæg på et navn i skotsk form i materialet er det tilpassede bygdenavn *Firth* fra 1502 (s. 235), særlig i betragtning af at dette navn i dets norrøne form *i Fiaurþ*? er et af de ældst belagte orknøske navne overhovedet da det forekommer i den islandske *Orkneyinga saga* fra begyndelsen af 1300-tallet.

Det er interessant at det kan konstateres at det ikke er særlig almindeligt at personnavne optræder som forled i de norrøne navne (s. 241). Derfor mener forfatteren at personnavne som forled ikke kan knyttes specifikt til koloniseringsperioden eller alternativt at andelen af personnavne som forled simpelthen varierer fra område til område efter lokale mønstre. Jeg ville snarere mene at forskellen fra Danelagen med respekt til forekomsten af personnavne som forled i stednavne skyldes at Danelagen var tæt dækket af både bebyggelser og stednavne før vikingernes ankomst, og at personnavneforled dér afspejler opdelingen af større enheder eller opkomsten af nye bebyggelser ind mellem eksisterende bebyggelser. At forskellige forskningstraditioners tilbøjelighed til at tolke usikre forled som personnavne alene kan forklare det højst varierende antal af personnavne som forled i stednavne finder jeg usandsynligt.

At de skotske navneled er mere stereotype end de norrøne led kan måske nok forklares ved at de er dannet inden for en kortere periode (s. 243). I denne forbindelse er det værd at notere at navneleddet *quoy*, udviklet fra norrønt *kví*, blev brugt som fakultativt tillæg i lister over jordafgifter i den skotske periode med den specielle funktion at indicere at et stykke jord ikke skulle betale skat (ss. 299 og 362). Jeg synes det er et interessant modstykke til brugen af navneleddet *by*

i Danelagen tilsyneladende for at vise at en bebyggelse skulle beskattes selvstændigt.

Det er slående at kun få ord af keltisk oprindelse forekommer i navne dannet i den norrøne periode (s. 308). Det ene af disse ord er *ærgi* med betydningen ‘seter’ som er belagt i kap. 103 af *Orkneyinga saga* i navnet *Ásgrímsærgin* (nu *Assery* i Caithness), og som forekommer to gange i fossiliseret bestemt form i det orknøske navnemateriale, nemlig i naturnavnet *Ayrean* i Evie (s. 135) og i et forsvundet navn *Arian* i Styes of Aikerness (s. 132). Forfatteren afviser, vistnok med rette, at navneleddet *ærgi* kan være lånt direkte fra keltisktalende folk på øerne, og hun foreslår at det kan være kommet til Orkneyøerne via områder hvor kontakten med gælisk havde haft et større omfang, fx Hebriderne og Caithness. Den forklaring er rimelig nok i tilfældene *Ayrean* og *Arian*, især i lyset af forekomsten af navnet *Ásgrímsærgin* i Caithness i *Orkneyinga saga*.

Jeg er helt enig med Sandnes i hendes behandling af navneleddet *skáli* (s. 312) som hun mener får en afvigende betydning ‘stormandsgård’ på Orkneyøerne. Denne betydning ser ud til at have udviklet sig i løbet af 1100-tallet.

De to navne der har givet titel til afhandlingen, *Starra Fiold* < norrøn **Starafjall* og *Starling Hill* med samme betydning, er diskuteret på s. 336. Det er navne på to toppe i samme ås på grænsen mellem Birsay, Harray og Evie, og Berit Sandnes mener at det ville være urimeligt at antage at det skotske navn er blevet dannet uafhængigt af det norrøne. Jeg er enig, og jeg vil gerne fortælle en lille anekdote om en dansk veninde der en dag overraskede sin engelske mand ved at fortælle at der var en masse ‘stars on the lawn’. Hun mente selvfølgelig at der var ‘stære’ og ikke ‘stjerner’ på græsplænen.

Forfatteren har et godt eksempel på onomastisk tilpasning hvor flere navne med det samme efterled falder sammen fordi deres forled tilpasses hinanden. Der er tre steder ved navn Isbister på Orkneyøerne: *Isbister* i Rendall er et oprindeligt **Óssbólstaðr* med forleddet *óss* ‘åmunding’ (s. 201), mens *Isbister* på Birsay og *Isbister* på South Ronaldsway kan have opstået som **Yztibólstaðr* ‘den ydre *bólstaðr*’ eller **Eytribólstaðr* ‘den østlige *bólstaðr*’ at dømme fra de forskellige skriftlige belæg (jfr H. Marwick, *Orkney Farm-Names*. Kirkwall, 1952:136, 172). Som påpeget af Sandes (s. 346) må den uregelmæssige udvikling i navnet *Isbister* i Rendall forklares som værende sket i analogi med de to andre navne.

Forfatteren noterer at intet i det undersøgte materiale indikerer at norrøne stednavne blev overført til Orkneyøerne i landnamstiden som færdige enheder. I den skotske periode er der dog flere eksempler på sådanne overførsler. Et af de mest iøjnefaldende eksempler er navnet *Clickimin* (s. 306). Forholdene omkring dette navn er lidt uklare. Brian Smith har noteret at *Clickimin* i Shetlandsøerne blev forsøgt forklaret af Jakob Jakobsen som en oversættelse af et eller andet

norrønt navn på *vatn* fordi han troede at så godt som alle navne på Shetlandsøerne var af norrøn oprindelse (i ‘Scandinavian place-names in Shetland with a study of the district of Whiteness’, i B. E. Crawford (red.), *Scandinavian Settlement in Northern Britain*. London–New York, 1995:27). Smith fortæller at Clickemin er et ret brugt navn i Mainland Scotland for en beværtning og derfor undrer det mig lidt at Sandnes klassificerer navnet som et der er overført fra et sprogområde uden for Orkney snarere end simpelthen som et skotsk navn (s. 173). Faktisk er navnet også kendt i det nordlige England. I det første bind af Joseph Wrights *English Dialect Dictionary*. London, 1898 finder man under ordet *click* i betydningen ‘at stjæle’ en henvisning til substantivet *clickem* ‘en tyv’ og til *Clickem Inn* ‘et navn brugt om ensomt beliggende landevejskroer’. Det er dog ikke sikkert at der har været kroer ved samtlige steder med dette navn. Jeg er også tilbøjelig til at betragte navnene *Hull* (1841) og *Kirkatoft* (begge s. 120) som skotske dannelser, og ikke som Sandnes klassificerer dem som navne der er overført fra et sprogområde til et andet selvom der i det ene tilfælde er tale om et opkaldelsesnavn dannet efter et engelsk vandløbsnavn af dansk eller keltisk oprindelse, mens der i det andet tilfælde er tale om et navn som er dannet af folkemindeforskeren Ernest Marwick efter nordisk mønster i det 20. århundrede.

I min konklusion vil jeg gerne sige at jeg har læst afhandlingen med stor interesse. Særlig glæde har jeg haft af kapitlerne 6, 7, 8 og 9. Materialesamlingen i kapitel 6 er et meget grundigt arbejde. Tolkningerne er yderst fornuftige, og jeg har lært meget fra de klare beskrivelser af skotsk indflydelse på navne af norrøn oprindelse og fra tolkningerne af navne af skotsk oprindelse. Behandlingen af de problemer der opstår i forbindelse med navnedannelse i koloniområder i kapitel 7, har været af særlig stor interesse for mig. Jeg har læst dette kapitel med stor spænding. Endelig har beskrivelsen af skotsk indflydelse på de norrøne navne i kapitel 8 og af integrationen af disse navne i den gode skotske tunge i kapitel 9 stor værdi som pionerarbejde. Jeg håber at Berit Sandnes kan fortsætte med sine studier af stednavne på Orkneyøerne befriet for nogle af de snærende bånd som eksamensreglerne hist og her har lagt på det foreliggende arbejde.

Svar fra doktoranden

Først vil jeg takke opponenterne for deres grundige og sympatiske lesning af afhandlingen, og for at de med sine spørgsmål og innvendinger har gjort meg oppmerksom på dens styrker og svakheter. Noen av punktene vil jeg ta til etter-

retning, men de fleste spørsmål og innvendinger skal jeg prøve å besvare i det følgende. Etersom opponentenes kommentarer overlapper i noen grad, har jeg valgt å svare tematisk, med momentene noenlunde i den rekkefølge de har i avhandlingen.

1. HISTORIKK OG FORSKNINGSHISTORIKK

Begge opponentene peker på at jeg ikke utdyper spørsmålet om vikingenes landnám og følgene for den innfødte piktiske befolkningen. Ett problem i den forbindelsen er at de skriftlige kildene er høyst mangelfulle og arkeologiske funn heller ikke kan gi sikre svar. Mens utgravningene fra Buckquoy i Birsay tyder på norrøn bosetning fra rundt 800 e.Kr., altså i tråd med det bosetningstidspunktet Graham-Campbell og Batey (1998:61) går inn for, blir funnene fra Pool på Sanday datert til 681–852/673–786. Og selv om vikingene gjerne bosatte seg på pikternes boplasser, er det uklart om funnene vitner om kulturell kontinuitet, slik det antas for boplassen ved Pool, eller om man skal regne med kulturelt brudd eller mulig tilbakegang. Det siste har vært hevdet i forbindelse med utgravningene på Skaill i Deerness. Generelt ser det ut til at de fleste arkeologer i dag regner med en viss kulturell kontinuitet. Brian Smith (2001) har imidlertid nylig fremmet den gamle tanken om at vikingene overtok øyene med makt og utslettet den opprinnelige befolkningen, ut fra en hypotese om at øyene ikke var i stand til å brødfø både en innfødt befolkning og en stor gruppe nykommere. (Se avh. s. 16–18 for grundigere drøfting og videre henvisninger.)

Når jeg ikke drøfter den første bosetningen mer utførlig, selv om emnet unektelig er fascinerende, skyldes det altså delvis at kildene ikke gir oss mulighet for å trekke sikre konklusjoner. Et minst like viktig moment er at fokus i avhandlingen ligger på navnematerialet slik vi møter det i kilder fra seinmiddelalderen og framover (den første omfattende kilde er skattemanntallene fra 1492). Det innebærer at jeg heller ikke utdyper hvordan et norrønt toponymikon gradvis har vokst fram på øyene, slik førsteopponenten peker på. Likevel er jeg helt klart enig i Thomsons kritikk av Marwicks navneleddskronologi (Thomson 1995). Marwick (1952:227–51, se avhandlingen s. 98–100) setter navneledda inn på en stram kronologisk skala. På den måten tilsløres det faktum at en rekke navneledd var produktive i lange perioder. Problemet blir spesielt markert for navneledd som er lånt inn i den skotske dialekten: *Bú*, *garðr* og *quoy*. Disse har vært produktive langt inn i skotskspråklig tid, de to siste potensielt til det 20. århundre. *Bú* på sin side er utelukkende brukt i skotske navnedannelser av typen *Bu of Rendall*. Det er derfor svært uheldig at leddene framstår som norrøne i kronologien. Som nevnt i innledningen er min sentrale innvending mot Marwicks arbeider nettopp at han i for stor grad er opptatt av å isolere det norrøne elementet i navneverket og til tider overser det betydelige skotske bidraget.

2. AVGRENSNING, METODE OG TEORI

Førsteopponenten spør om utvalget av sogn er representativt for øyene som helhet. Da jeg valgte å Harray som undersøkelsesområde til hovedoppgave, var det fordi jeg regnet med å finne spesielt mange navn av norrøn opprinnelse nettopp der. Harray skiller seg ut på flere måter. Her er bruken av norn sist dokumentert, i 1756 eller 1757. Det er det eneste innlandssognet på øyene, og så å si all jord har vært i odelseie. Vi må regne med at odel bidrar til befolkningskontinuitet. Når jeg har valgt Firth, Rendall og Evie som undersøkelsesområde for avhandlingen, håper jeg å få et mer representativt utvalg. Alle sogna ligger ved sjøen, og spesielt Firth på hovedveien mellom Kirkwall og Stromness må regnes som relativt sentralt beliggende. Sogna representerer også et tverrsnitt hva eierforhold angår. I Evie kom nesten all jord i føydalt eierskap etter reformasjonen, i Firth var det klart flest odelsgårder, mens fordelingen i Rendall var noenlunde likelig.

Området er sammenhengende, dels fordi det letter feltarbeidet, dels fordi jeg regner med at kjennskap til den lokale dialekten og det lokale navneverket vil være en fordel. På førsteopponentens spørsmål skal jeg likevel presisere at verken *Orkney Norn* (Marwick 1929) eller *Linguistic Atlas of Scotland* regner med betydelige dialektforskjeller. Det er visse fonologiske forskjeller, bl.a. med palatalisering som et konservativt trekk. Diminutivsmorfemet *-ick* i sør og øst motsvares av *-o* i nord og vest, og videre er det forskjell på utbredelsen av de enkelte dialektorda. I dag regnes de nordlige øyene som mest språklig konservative, deretter følger nok West Mainland. Studien viser for øvrig at Evie er i en overgangsfase når det gjelder uttale av palatal i stedsnavn, eksempelvis veksler uttalen /ger/ med /djer/ i navn dannet med *-garðr*.

Å kjenne de to språkformene som er i kontakt er selvsagt fundamentalt når man studerer språkkontakt. Som førsteopponenten påpeker, har det vært et problem i dette tilfellet, ettersom verken norn eller skotsk er standardiserte språk (skotsk var offisielt språk i en kort periode). Det dreier seg dessuten om en tospråklig periode på rundt 400 år, der begge språk må antas å ha utviklet seg. Min innfallsvinkel har vært å gjennomgå kilder og sekundærlitteratur med sikte på å etablere spesifikke trekk og gjennomgående utviklingsdrag både i norn og skotsk (kapittel 3 i avhandlingen). Deretter undersøker jeg i hvilken grad utviklingstrekk fra begge språk kan påvises i navnematerialet. Resultatene presenteres i kapittel 8. Fonologiske forhold, som lettest lar seg systematisere, er oppsummert i tabellform på side 279.

Førsteopponenten spør også om hvilke teorier jeg har hatt mest nytte av i arbeidet. Til det må jeg svare at generell kontaktlingvistikk nok har vært mer fruktbar enn kontaktonomastisk teori. Weinreichs (1979) sontring mellom kontakt på

ulike språknivå gjenspeiler seg i disposisjonen av kapittel 8. Jeg vil også framheve et moment fra kognitiv lingvistikk som har vært fundamentalt i arbeidet, nemlig vekten på språkbruker og språkbrukerkompetanse. For det første blir stedsnavn dannet av språkbrukere, som i dette tilfellet kan ha enspråklig eller tospråklig kompetanse, for det andre er dagens navneformer i mange tilfelle resultat av navnebrukernes bevisste eller ubevisste omforminger. Utviklingen av navna kan altså ikke tilskrives internlingvistiske utviklingstrekk, og det blir sentralt å trekke inn brukerne i drøftingen.

Jeg har i liten grad brukt egentlig kontaktonomastiske modeller i arbeidet. I forbindelse med dannelse av stedsnavna har det som nevnt vært en klar målsetting å skille mellom norrøne og skotske dannelser. Jeg har selv kommet fram til tre kriterier for å avgjøre språklig opphav, disse er presentert i del 1 i innledningen. Forhåpentligvis kan de skisserte kriteriene også overføres til andre kontaktområder.

I behandlingen av språklig tilpasning av opprinnelige norrøne navn i skotsk har jeg kunnet bruke visse momenter fra Walthers hybridiseringsmodell fra 1980, selv om termen hybrid etter mitt syn er uheldig. Dette skal jeg komme tilbake til. Walther viser at tilpasning er en langvarig prosess, og skiller mellom primære og sekundære tilpasninger. Min todeling (se innledningen del 2) er i like stor grad inspirert av kognitiv lingvistikk, med et hovedskille mellom tilpasninger som forutsetter en korrekt språklig analyse og dermed noen grad av tospråklig kompetanse, og tilpasninger som ikke forutsetter tospråklig kompetanse.

2.1. Hybridnavn

Begge opponentene berører termen 'hybridnavn. Jeg har alt pekt på at termen kan gi et misvisende bilde av hvordan navn dannes i tospråklige områder (se innledningen del 1). Videre er det et problem at termen hybridnavn anvendes med ulikt innhold om navn som består av elementer fra to språk, slik andreopponenten også berører i sitt innlegg.

I tradisjonell forskning har man vært mest opptatt av det etymologiske opphavet til de enkelte navneledda, og hybrider har betegnet stedsnavn der ledda har ulikt språklig opphav. For navneforskeren er det imidlertid viktig å fastslå hvordan propriene er dannet, og hvorfor navna inneholder ledd av ulikt språklig opphav. I avhandlingen har det vært vesentlig å skille mellom proprier som er lånt inn og tilpasset mottakerspråket i større eller mindre grad på den ene siden, og proprier som er dannet med innlånte appellativer på den andre, slik jeg også var inne på i innledningen (del 1). De utallige navna som skotske språkbrukere på Orknøyene har dannet med de innlånte appellativene *quoy* (av norrønt *kví f.*),

garth (av norrønt *garðr* m.) og *geo* (av norrønt *gjá* n.) er regulære enspråklige dannelser.

Fellows-Jensen kommenterer de såkalte *Grimston*-hybridene i England. Hun har utvilsomt langt bedre kjennskap til de spesifikke forhold i Danelagen enn jeg, og peker blant annet på at *-tún*-bosetningene neppe kan være grunnlagt av vikinger. Dette hevder jeg heller ikke; de kan være nye navn på etablerte bebyggelser. Mitt poeng er at navn av *Grimston*-typen kan forklares som normale danske dannelser dersom danskene i møtet med de mange navn på *-tún* i England tok navneleddet i bruk i deres eget navngivning. Et argument for dette synspunktet er at de øvrige oldengelske navneklassene normalt ikke kombineres norrønt utmerkingsledd. Riktignok er navneleddet *tún* uvanlig i Danmark, men vi ser i andre kontaktområder at nye navneledd kan bli produktive, som *garth* i orknøyskotsk og *witz* fra slavisk i Tyskland. Dessuten illustrerer studien fra Orknøyene at navneledd som er sjeldne i hjemlandet, kan få en oppblomstring i koloniområder; det gjelder f.eks. *bólstaðr* og *kví* for Orknøyenes vedkommende.

Jeg har villet framheve at navngiving og valg av navneledd er en dynamisk prosess, slik Nicolaisen peker på i sin innledning. Likeledes vil jeg understreke at fremmede navn etter innlån utgjør en integrert del av mottakerspråkets onomastikon, og at tilpasningen til mottakerspråket er en naturlig prosess. Termen 'corruption' om slik tilpasning er derfor misvisende. Slik jeg ser det, har den sin rot i en tradisjon som er mer opptatt av det etymologiske opphavet for navneledd (altså appellativer) enn propriale dannelser og propriers utvikling.

3. NAVNEMATERIALET

3.1. Personnavn som forledd

Flere forskere har pekt på stedsnavn i koloniområder som særlig stereotype, bl.a. med en høy andel personnavn som utmerkingsledd. Imidlertid inneholder bare om lag 4 % av navna fra Orknøyene et personnavn. Dette står i skarp kontrast til forholdene i Danelagen, der rundt halvdel av navna dannet med *-hý* har personnavn i utmerkingsleddet. Gillian Fellows-Jensen peker på at forskjellen kan skyldes ulikhet i bebyggelsesmønsteret, Danelagen var tett befolket da vikingene ankom. En annen avgjørende forskjell mellom Danelagen og Orknøyene er at norrønt språk overtok fullstendig på Orknøyene og levde videre i rundt 900 år. Vi kan derfor regne med at de fleste navn av norrønt opphav på Orknøyene er dannet etter at den norrøne bosetningen var konsolidert snarere enn i selve koloniseringsfasen. Fellows-Jensen har rett i at ulike forskningstradisjoner neppe kan forklare den store forskjellen. Min kommentar på dette punktet kan framstå som litt uheldig, men skal ses på bakgrunn av nyere studier av de norske *staðir*-navna, som viser at utmerkingsleddet riktignok ofte er et personnavn, men ikke på langt nær så ofte som Rygh regnet med.

DANNELSESPRÅK – ENKELTE NAVN

Som nevnt i innledningen forsøker jeg å avgjøre dannelsesspråket for hver enkelt navn, og i noen tilfelle kan avgjørelsen diskuteres. Fellows-Jensen mener at *Clickimin*, *Hull* og *Kirkatoft* bør klassifiseres som skotske dannelser. Synspunktet kan forsvares, ettersom disse navna er dannet av skotske språkbrukere. Men jeg har ønsket å understreke at dannelsene likevel skiller seg fra det normale, nemlig at stedsnavn er motivert av lokaliteten og dannet på grunnlag av språkbrukernes levende leksikon og lokale onomastikon. De to første er overføringer av eksisterende navn fra områder utenfor øyene. De er ikke dannet spesifikt til lokalitetene, men hentet inn som ferdige språklige enheter. *Kirkatoft* er faktisk dannet til den aktuelle lokaliteten, men er et særtilfelle fordi navngiveren har dannet navnet på et utdødd språk. Det er gitt av en norrøntkyndig skotte i moderne tid, og kunne kanskje kalles en form for kronologisk overføring. Avvikende former for navnedannelse er mer utførlig drøftet i kap. 7.3. i avhandlingen.

Som Fellows-Jensen påpeker, er opphavet til *Backatown* noe usikkert. Hvis vi anvender kriteriene som er presentert i innledningen, ser vi at hovedleddet ikke gir noen pekepinn, det kan være norr. *tún* eller skotsk *town*. *Town* eller *tunship* betegner en grend, gjerne oppstått ved oppsplitting av en opprinnelig gård. Fordi utmerkingsleddet tilsynelatende har rest av norrøn kasusmorfologi, har jeg valgt å klassifisere navnet som norrønt, sammensatt med norr. *bakka* m. obl. Alternativet kunne navnet være en skotsk dannelse med *of* : **Back of (the) Town*.¹ At navnet ikke er belagt før 1848 er ikke noen vesentlig innvending mot et norrønt opphav. Da tunshipene normalt ble skattlagt under ett, er bruksnavna i mange tilfelle ikke belagt før i de første folketellinger og på utskiftingskart fra 1840-tallet. Dette gjelder også for navn av utvilsomt norrønt opphav, som *Bruar*, *Hestavel* og *Stymbro*.²

Det er også et spørsmål hvordan man skal klassifisere navn av norrønt opphav tillagt skotsk resiprokerende ledd, av typen *Upper Jubidee*, *Upper Ellibister* og *Lower Cottascarth*.³ Ettersom de forutsetter en skotsk språkkompetanse, mener jeg at de prinsipielt skal ses som skotske dannelser. Så lenge de brukes uten resiprokerende ledd, er de norrøne dannelser, uavhengig om de er anvendt om samme lokalitet, vi må skille mellom lokalitet og språklig enhet. Dette forholdet blir noe tydeligere i navn som får epeksegetiske tillegg, f.eks. *Loch of Loomachun* og *Vishall Hill*.⁴ I den oppførte formen er de nye, skotske dannelser med det opprinnelige navnet som utmerkingsledd. De epeksegetiske tilleggene figurerer først og fremst på kart. Lokalt sier man helst *Looma Shun* og *Vishall*, og opererer altså med rene norrøne dannelser.

4. DIVERSE OG AVSLUTNING

Komiteen har kritisert bruken av statistikk, framfor alt i slutten av kapittel 6, der jeg oppsummerer navnedannelsesspråk sogn for sogn. Til det må jeg svare at oversikten aldri var tenkt som en statistikk; den er en oppsummering (og er presentert som det). Jeg har ønsket å synliggjøre hva formuleringer som “en høy andel norrøne navnedannelser” innebærer, men regner ikke med at tallene har noen statistisk signifikans. Jeg understreker også at de tilgjengelige kildene sannsynligvis er mest avgjørende for resultatet, jo flere eldre kilder, jo større andel eldre navn og dermed navn av norrønt opphav.

Språklig opphav er ett kriterium navna kan sorteres etter, og oversikten kunne i og for seg ha vært sløyfet. Jeg har imidlertid også valgt å systematisere navna etter andre kriterier, og resultatene er presentert i tre appendikser. Appendiks 1 er en liste over navn som er semantisk og leksematisk tilpasset, appendiks 2 er en liste over navn som har personnavn som utmerkingsledd og appendiks 3 er en sortering av navnematerialet etter hovedledd.

Tittelen på avhandlingen, *Fra Starafjall til Starling Hill*, er fra en synsvinkel sett misvisende; det er nemlig ikke vanlig at navn oversettes på denne måten. Som nevnt i innledningen (del II) er ren lydlig tilpasning av navna langt det vanligste. Tittelen illustrerer likevel overgangen fra norrønt til skotsk, og understreker at navnematerialet av norrønt opphav er en integrert del av det skotske onomastikonet på øyene i dag, selv om det tidvis har vært glemt i tidligere forskning.

Bibliografi

- Graham-Campbell, James og Coleen E. Batey 1998: *Vikings in Scotland*. Edinburgh.
Linguistic Atlas of Scotland. Volume III Phonology. Red. J. Y. Mather og H. H. Speitel. London – Sydney – Dover, New Hampshire 1986.
- Marwick, Hugh 1929: *The Orkney Norn*. Oxford.
- Marwick, Hugh 1952: *Orkney Farm-Names*. Kirkwall.
- Smith, Brian 2001: The Picts and the Martyrs or Did Vikings kill the native population of Orkney and Shetland? I: *Northern Studies* 36:7–32.
- Thomson, William 1995: Orkney Farm-names; a Re-assessment of their Chronology. I: Crawford, Barbara E. 1995 (red.): *Scandinavian Settlement in Northern Britain*. London – New York, s. 42–63.
- Walther, Hans 1980: Zur Problematik Typologie und Terminologie der sogenannten “Mischnamen” (onymischen Hybride). I: Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17:143–62. Uppsala.
- Weinreich, Uriel 1979 [1953]: *Languages in Contact*. The Hague – Paris – New York.

Noter

- ¹ I så fall er navnet en parallell til *Holodyke* < *Hole of (the) Dyke*. Uttalen av komposisjonsfugen er schwa i både *Backatown* og *Holodyke*.
- ² *Bruar* < norr. *Brúar* 'broer', *Hestavel* < norr. *Hestavöllr* 'hestevoll' og *Stymbro* < norr. *Steinbrú* 'steinbro'.
- ³ *Jubidee* < norr. *Djúpidalr* 'dypdal', *Ellibister* en sammensetning av norr. *-bólstaðr* og et usikkert førsteledd, *Cottascarth* er *kots-* eller *kotaskarð* 'skar med lite/små hus'.
- ⁴ *Looma Shun* < norr. *Lómatjörn* og *Vishall* er trolig en sammensetning med *hóll* 'avrundet høyde'.

Skjøttøya

Av Klaus Johan Myrvoll

This article presents an interpretation of the place-name Skjøttøya, the name of a small island on the northwestern coast of Norway. After some discussion the first part of this compound is identified as the noun skytt (skjøtt) m. 'shuttle', which makes the name a comparison, 'the island with the shape of a shuttle'. The author proceeds discussing the distribution and origin of this dialectal word, which competes with the more usual skütel, skytill m. (from ON skutill). Because the different phonological forms in which the word appears hardly can be ascribed to a common ON source, the author assumes that it is a loanword from the Danish equivalent skytte c. which has been adapted differently in the various dialects.

1. INNLEIDING

Skjøttøya er namnet på ei liti øy utanfyre Hopen på Smøla. Ho ligg tett innmed landet der det bøygjer av mot sudvest, og det er ei liti bru der fråstandet er på det stuttaste, so ein kann koma ut til henne til fots. Nordaust på øyi, eit par minuttts gonga frå brui, ligg det eit fråflutt hus, fjos, naust og ei bryggja, og dessutan tuftene etter eit eldre hus. Busetnaden må vera lagd hit med tanke på stutt sjoveg og nærleik til kyrkja og handelsstad på fastlandet.

Øyi vart busett helder seint; det fyrste folket kom etter alt å døma i 1850-åri. Dette må sjåast i samband med at jordi her ute må ha vore ring, og jamvel um det førde deim nærare sjoen, flutte ikkje folk ut på småe øyar og holmar fyrr det vart trongt um plassen inne på fastlandet. Og for Hopen kann det fyrst ha vore kring midten på 1800-talet. I folketeljingi frå 1801 er det sjau bruk på Hopen, men berre éin husmann. I 1865 hadde dette vakse til åtte bruk; seks på sjølve Hopen, eitt på Kyrkjeneset og eitt på Haugen. Samstundes hadde det kome til heile sjau husmannsplassar. Utanum Skjøttøya var det òg andre av desse plassa-

ne som tok upp ny jord, t.d. kom det folk på halvøyi Hopaøya aust for Hopen på denne tidi. Mange av desse nye plassane synest å ha vorte til ved at sysken fekk lagt ut ein plass av heimgarden.

Skjøttøya var truleg opphavleg plass under Haugen, elder *Hopshaugen*, som er ei fullare form av namnet. Bureisaren heitte Søren Knutsson Grønnes og var frå Bolsøy i Romsdalen. Han vart gift i 1854 med Marta Håkonsdotter frå Litlneset, ein gard som ligg um lag ei halv mil vest for Hopen. Når dei hamna på Skjøttøya, heng det venteleg saman med at bror hennar Marta, Jon Håkonsson, var gardbrukar og leiglending på Haugen. Det nygifte paret hadde vel vore på leit etter bustad og funne ein høveleg stad i Skjøttøya.

Dei greidde seg tolleg godt ute på Skjøttøya. Av folketeljingi i 1865 gjeng det fram at dei hadde 4 «stort kveg» (helst kyr), 16 sauder og 1 gris, og dei sette éi tunna poteta. Attved seg sjølve og tri born fødde dei ein tenestdrenge og ei tenest-taus. I ein stubb um Skjøttøya i *Smøla-minne* (Skjølberg 1967) vert det fortalt at Søren var både posthentar for Nordsmøla og snikkar attved fisket og småbruket, so her ligg vel noko av uttydingi til det relative velstandet. Etterkomarar av Marta og Søren vart buande på Skjøttøya til 1960, då både far og son kom burt på sjoen. Etter det flutte det som var att av huslyden, ifrå øyi.

2. EIN FOLKEETYMOLOGI

Me hev ikkje gamle skriftlege kjeldor til namnet *Skjøttøya*, det eg veit um. Etter at øyi vart busett, hev skrivemåten skift noko; soleis er det skrive *Skytøen* i folketeljingi frå 1865, men i 1900 hev det vorte *Skjøtøen* (folket derifrå hev stødt skrive seg *Skjøtø*), og i matrikkelutkastet frå 1950 *Skjøtøy*. På kart i dag stend *Skjøttøya*, ein skrivemåte som fylgjer segnaden, som er /"šøt,äya/, med stutt sjølvljod. Det er ikkje grunn til å tru at den hev brigdt seg nemnande dei seinaste hundradåri.

Dette namnet er noko myrkt, og ingen av deim eg hev tala med på Hopen hev kunna svara visst kva det kjem av. Det er skrive upp på ein setel i arkivet åt Seksjon for namnegransking (SNA) i Oslo, der òg med segnaden *šøtt'nyä*, sidefall *šøtt'vn*. I ein merknad stend det noko forvitnelegt: «Namnet skal visstnok skriva seg frå ein handelsmann *Schjøtt*, som i gamle dagar hadde nokre buer ute på holmen.» Det er nordmøringen Ola Stemschaug som hev skrive ut setelen, og etter lydingi å døma hev han fenge denne opplysningi av lokalkjende folk. Men det spyrst um ho ikkje berre er ein folkeetymologi – ei uttyding folk hev lagt til namnet for at det skal gjeva meining etter at den opphavlege tydingi hev kome i gløyma. Det er ikkje kjent at det hev butt nokon handelsmann *Schjøtt* på Smøla, og søk i folketeljingane frå 1801, 1865 og 1900 hev ikkje kunna stadfesta det. Då eg spurde Kjell Egil Fredly, som skriv bygdarbøker for Smøla og er godt kjend med folk og ætter i gamal tid, kunde helder ikkje han segja at han kjende

til nokon handelsmann med namnet Schjøtt. Attåt kjem det at ei etter måten ny samansetjing med eit einstava etternamn til fyrelekk truleg hadde gjeve einstavings tonelag: */^lʂøt_iˌäya/, jf. «stadnamnet» /^lstaf_ihæ:sa/ i Steinsøysundet på Smøla, etter ein Staff som budde der.

3. TENKJELEGE UPPHAV

Difor må me helst sjå oss ikring etter andre uttydingar. Ut ifrå målføret kunde fyrelekken /^lʂøt-/ koma av ei rot **skjot*- elder **skyt*- i gamalnorsk. No finst det ikkje noko slikt ord som høver med /^lʂøt_iˌäya/; det einaste kunde vera lagordet *skjótr* ‘fleckut, skjoldut, skjævut’ (av eldre **skýótr*), men det finst berre nytta um hestar i norrønt mål (NorrO:383), og det er helder ikkje funne i nynorsk (jf. Aasen 1873, Ross 1895). Eit anna ord som kunde dragast inn, er *skjot* m. (norr. *skjótr*) ‘skyss’, som Hans Ross (1895:670) heimfester til Nordmøre. Dette ordet finst i gardsnamnet *Skjøtskifte* i Meddalen, av gno. **Skjótskipti* «Sted, hvor man skifter Heste» (NG XIV:152), og då er rotljoden stutt, NG *sjø'sjifte* (vel /^lʂøʂifte/). Men her er styttingi ljodrett fyre medljodstrengen *-tsk-* i samansetjingi, jf. at *t*-en hev falle burt òg, og namnet kann ikkje nyttast til prøv for ein vokster **Skjótey* > /^lʂøt_iˌäya/. Dessutan er det lite trulegt at det skal ha vore ein skjøtstad på Skjøttøya. Som nemnt ovanfyre er den tidlegaste busetnaden me kjenner til, frå midten på 1800-talet, og mogleg skjøt må helst ha gjenge fyre seg frå Hopen på fastlandet innanfyre. So skal me sjå at namnet *Skjøttøya* truleg hev eit heilt anna opphav òg.

4. ØYI MED SKAP SOM EIN SKUTEL

Erling Skjølberg (1967) opnar stykkjet sitt um Skjøttøya soleis: «Langstrakt og smal som ein vevskyttel ligg Skjøttøya kloss inn til Hopalandet.» Jamvel um han ikkje segjer det beint fram, kann ikkje Skjølberg tolkast på onnor vis enn at namnet *Skjøttøya* skal hanga saman med ordet *skutel* m. i tyding 2 hjå Aasen (1873:693): “en Skyttel, Væverskytte hvormed Islætten indskydes”. Den tolkingi høver i alle fall godt når me ser Skjøttøya på kartet (sjå s. 57). Som Skjølberg peikar på, er ho langstrekt og smal, og attåt hev ho endå eit sermerkt drag sams med skutelen: ho smalnar av mot endane, serleg den som ligg mot sudvest, som danar ein skarp spiss. Soleis er jamføringi, som einkvan må ha gjort ein gong i tidi, råkande.

Utanfyre Sula i Frøya herad ligg det ein holme som heiter *Skjøtholmen*, og her hev me venteleg den same namnelagingi som i *Skjøttøya*. Sameleis som Skjøttøya kann Skjøtholmen minna um ein skutel, men endane er endå spissare her, i alle fall den som gjeng nordetter. I Flora i Sunnfjord er det ein holme som heiter beint fram *Skutelen*, og her hev me det same avlange skapet, og ein spiss ende i sudaust og ein tverr ende i nordvest. I Leka i Nord-Trøndelag finst det eit

gardsnamn *Skotnes* (segnaden er *skā^ātnēs* etter NG) som Karl Rygh set i samband med *Skutilsnes* i AB og ordet *skūtel* i tydingi ‘Skyttel, Væverskytte’:

Gaarden ligger yderst paa Halvøen mellem Lekafjorden og Aarsetfjorden, og den yderste Spidse dannes af et høit Nes lige østenfor Gaarden. Dette fyldes af et Fjeld med ovalt Omrids, som godt synes at kunne sammenlignes med en Skyttel (NG XV:372).

Gustav Indrebø (1924:181) dryfter namnet *Skytilen* på ei «liti, sværande smal tjørn» i Øyer (uttala *sjý: ʔiln* etter Indrebø, venteleg /^ʔsy:tiln/), som han knyter til ordet *skūtel*, helst i tydingi ‘vevskutel’: «Namnet skulde daa vera samanlikningsnamn, med ei tyding som ikkje er heilt sjeldsynt i innsjønamn: ‘(liten) stokk, stong’.» Han tenkjer seg òg at det kann vera bekken som renn ut frå tjørni som fyrst hev heitt *Skytil-*, og set fram tolkingi ‘spjotbekken’, d.e. ‘den rette’. Men han vert ikkje heilt nøgd med den uttydingi helder, med di bekken ikkje er so rett, og kastar til slutt fram på tanken um at *Skytil-* er nytta til verkarord, «og daa som elvenamn: den framskytande, framskundande». Sjølv hallar eg til den fyrste tolkingi, som òg er den lettaste: tjørni er avlang og smal, og smalnar inn mot endane – eit skap som minner um holmane som hev fenge namn etter likskap med skutelen.

5. FYRELEKKEN *SKJØTT- I SKJØTTØYA*

Me ser at *Skjøttøya* må hanga saman med *skūtel* i tydingi ‘vevskutel’, ei tyding som elles ikkje finst i norrøne skrifter (jf. Fritzner III:397), men som må hanga saman med dei som er funne, ‘kastespjot, harpun’ og ‘stong i gjerdeled som kann skuvast’ (den siste berre i samansetjingi *skutlalið* n.). Grunntydingi må ha vore “noget til at skyte med” (Torp 1919:633). Ein kunde tru at namnet hadde eit opphav **Skytilsey* med den jamlaga formi **skytill* til fyrelekk, som finst i namnet *Skytilen* ovanfyre og austlandsk *skytill* ‘vevskutel; stong i gjerdeled som kann skuvast’ (Ross 1895:694):¹ *skyt-* skulde verta ljodrett /šøt-/ i smølamålet, jf. lengdetilhøvi i /skøt/ av gno. *skot* n. og lågningi frå *skynja* vb. til /šøn/. Men det er vandt å halda på at midstavingi *-ils-* skal ha kvorve i dette høvet; rett nog hev ho gjort det i namnet *Skotnes* i Leka (< *Skutilsnes* AB), men der fylgjer det ein medljod etter. I eit moglegt **Skytilsey* byrjar etterlekken på sjølvljod, og då skulde ein venta at i minsto *s-*en heldt seg, jf. at *Vallangsey* på Nordmøre hev vorte /^ʔvals^ʔya/ (NG XIII: 444; segnaden er oppgjeven å vera *vals^ʔøya* der).

No er helst fyrelekken i *Skjøttøya* ikkje nett **skytill* helder. Det finst eit anna ord med dei rette ljodane, og som attåt hev den same tydingi, *skyt* elder *skytt* m. Alt Ivar Aasen kjende dette ordet, og fører det upp både på eigen plass («**Skyt**,

Kartutsnitt yver Hopen med Skjøttøya i nordvest.

Kjelde: Statens kartverk

m. Væverskytte (Skutel). Namd.») og under oppslagsordet **Skutel** (u') i ordboki si. Båe stadene er det heimfest til Trøndelag. I arkivet åt *Norsk Ordbok* (NO) er det ei rad setlar med dette ordet, flestalle sette under <skytt>, men nokre under <skyt>, og atter nokre under <skutel>. Dessutan er det nokre setlar i arkivet åt *Trønderordboka* (TOB). Ordet ser ut til å ha vore kjent yver store luter av landet, men ikkje på Vestlandet sud for Sunnmøre elder på Sudaustlandet.² Den oppgjevne segnaden er /sjõt/ i Nord-Noreg, oftaste /šyc/ i Trøndelag og Øyterdalen (men /šõt/ i Stod, Verdalen, Melhus og på Hitra), og /šyt/ i Hedalen og Bud i Romsdalen. I Nord-Odalen er det oppskrive *šitt'n* (målet hev avrunding $y > i$), og elles på Austlandet *skytt* (med vanlege bokstavar).

Ordet er tydt ut med 'vevskutel' i ei elder onnor lydning mesta allstad, men frå Meddalen hev Ola Stemshaug skrive upp både *en on' dēle šytt* "ein person som er noko rastlaus av seg (fer att og fram)" og *bæ:re en šytt' te ka:r'* "ein kar som det ikkje nyttar lita på". Her hev eigenskapar ved mannen vorte jamførde med skytten. Dilike jamføringar er nemnde frå andre stader òg, t.d. *hain kom som en skytt* ('brådt, uventa') frå Stange. I ei ordsamling frå Sykkylven på Sunnmøre (Grebstad 1991:38) finst det tvo oppslag på *skjøt* m. Det eine hev tydingi "harpun til t.d. kveitestikking og brugdefangst", men det andre "reiskap til å

sette spolen i til innslag under veving”.³ Her hev me ei tilknytning til *skütel* i tydingi ‘harpun’ som vantar elles i tilfanget.⁴ Den same formi *skjøt* finst elles på ein setel frå Norddalen hjå NO, der berre med tydingi ‘vevskutel’, og i lag skulde desse uppskriftene syna klårt at ordet hev lang sjølvljod på Sunnmøre, /sĉçø:t/ elder /sjø:t/. På Nordmøre òg kann ordet hava lang sjølvljod; i Surnadalen skal segnaden vera *sjø:t* og i Stangvikja «*sjøt*» (venteleg den same). Det bryt med formi /syc/ i andre målføre (eldre **skytt*), og eg kjem attende til dette mishøvet i dryftingi av opphavet åt ordet *skytt* nedanfyre.

Når me legg saman NO og TOB, hev me opplysningar um ordet *skytt* frå fjore bygder på Nordmøre, og attåt er det uppskrive frå Hitra og Hemne, nære grannar i Trøndelag. Då er det ikkje merkjelegt at tvo av heimelsmennene mine på Smøla (Edvard Myrvoll, f. 1950, og Jan Inge Bjøringsøy, f. 1946) kunde stadfesta at ordet hev vore nytta der òg, den eine rett nog etter å ha vorte påmint um kva det tydde. Segnaden er /søt/ og tydingi ‘vevskutel’. Med andre ord skal me ikkje ganga vegen um ei samansetjing **Skytilsey*, men knyta namnet *Skjøttøya* beint til ordet *skytt*. Men jamføringi med ein skutel stend ved lag, med di *skytt* berre er eit anna ord for same tingen.

6. UPPHAVET ÅT ORDET SKYTT

Det finst ikkje noko kjent motsvar til ordet *skytt* i gamalnorsk, og det er ikkje beinkløyvt å setja upp eit sams opphav på grunnlag av dei formene me kjenner frå nynorsk helder: /syc/ og /sĉçø:t/ strider mot einannan, med di den fyrste formi skulde tyda på eit opphav med lang medljod, **skytt*-,⁵ men den andre eit opphav med stutt medljod, **skyt*-. Difor må minst éi av desse formene hava ein serskiild grunn. Det er moegeleg for både /syc/ kann ha vorte påverka av ordet /ʰsycar/ ‘skjotar’,⁶ og dessutan kann lån/påverknad frå målføre med formi /syt/ (elder ljdrett /syc/, jf. note 5) ha ført til usogeleg /c/. På hi sida kann me i nordmørsk og sunnmørsk /sĉçø:t/ hava ei tilknytning til segnordet *skjota*, som etter alt å døma hev lydt */sĉçø:t/ i eldre nordmørsmål,⁷ og som lyder *skjøte* på Sunnmøre (Aasen 1851: 35). På Nordmøre kann me attåt hava ei samanblanding med ordet *skjot* m. (i ordlag som /dǫʝs ɛ:n ʰsĉçø:t/ ‘dansa ein umgang’).⁸

Dersom formene med palatal *t* er ljdrette, er ordet *skytt* truleg lånt frå da. *skytte* c. ‘vevskutel’ og gjenge yver til sterk form. Ordet kann ha kome inn i millomnorsk tid elder seinare, til dømes gjennom spreiding av nye vevslag elder veveteknikkar. I so fall kann både /søt/ og /syc/ vera heimlege tilmåtingar av lånordet. Lån kann òg tyda ut den linne formi *sjytta* f. “skutel på vev” frå Hjelmeland (Hetland 1989:66) – danskt samkyn *skytte* hev vorte umtydt til hokyn i dette målføret, venteleg med innverknad frå *skytla* f., som er den vanlege formi av *skütel* i Ryfylke (Ross 1895:694, jf. òg Sandvik 1991:244). I denne samanhengen er det forvitnelegt at islendingane hev lånt det danske ordet. Der

heiter det *skytta* elder *skjutta* (målføre) og er hokyn. Det skal ha kome inn på 1800-talet (Magnússon 1989:881).

Motsett, dersom formene med lang sjølvljod er ljodrette, kunde ordet tenkjast å hava eit norskt opphav i ei form **skytr* som ikkje er funni i norrøne skrifter. Det måtte i sin tur vera ein *ja*-stomn til nullstiget i segnordet *skjota*, germ. **skut-ja-*. Dette ljodstiget finn me att i norr. *skutill* ‘kastespjot, harpun’, *skutr* ‘frameld. bakstamn på båt’, *skyti* ‘skjotar’ (*jan*-stomn) og *skytja* ‘skot, tilbygning’ (*jōn*-stomn). Ordet **skytr* kunde då vera grunnformi som **skutjan-* > *skyti* er avleidd av (ei *n*-avleiing, dei kallar). Det er like vel nokre vanskar knytte til ei slik uttyding. Etterfestet *-jo-* (germ. *-ja-*) tente i indoeuropeisk til å laga primære adjektiv, verkarord (*nomina agentis*) og verbalabstrakt, attved sekundære lagingar. I germansk skal alle desse tenestone vera haldne uppe, «doch ist die Bildung persönlicher Nomina agentis nicht mehr produktiv, da dafür die Bildungsweise mit *-jan-* (...) eingetreten ist» (Meid 1967:70). Det finst nokre slike *jan*-avleidingar til nullstiget i sterke segnord, t.d. *bryti* m. ‘husstyrar; gardsfut; rådsdrenge, gardsdrenge’ og *-nyti* i samansetjingi *arfnyti* «arvnjotar» d.e. ‘son’, forutan dømet *skyti* ovanfyre, som kann ha avløyst eldre *ja*-stomnar med same ljodstig og tydingsinnhald. Det er like vel vandt å få *skytt*, som er eit reidskapsnemne, til å høva inn her, um me ikkje skal rekna med eit slag bilætlegt bruk av eit **skytr* med same tyding som *skyti*, der skytten er «skjotaren».

Eit tilhøve som kann dragast inn her, er rotljoden i formi *skjøt* i sunnmørsk. Her skulde me ha venta /y/ av gno. **-y-*, men Grebstad (1999), som elles merkjer denne ljoden med teiknet <ÿ>, skriv <skjøt>. Dette kunde ha vore eit utslag av inkonsekvens, men når sjølvaste Ivar Aasen skriv ordet like eins, må det spegla den røynelege uttala. Innførsla åt Aasen, som finst i manuskriptet «Tillæg til Undersøgelsen af Almuesproget paa Søndmør» (1842), er elles forvitneleg med di ho syner klårt eit lokalt ordskil på Sunnmøre. Han skriv: «*Skütel*, i nordre S. *Skjøt*, m. Redskabet, hvormed *Spølen* bringes igjennem Væven.» (Bondevik, Nes og Aarset 1994:50). Når me veit at ordet *skytt* fyrst og fremst finst nordanfjells og på indre Austlandet, ligg det nære å tru at ordet hev vandra inn til nørdr Sunnmøre nordfrå, og at det kann tyda ut det avvikande skapet. Den nordlege formi *skjøtt* kann rett og slett ha fenge lang sjølvljod i sunnmørsmålet i jamlaging med den ulike handsamingi gamle stuttstavingar hev fenge i trøndsk og vestlandsk, jf. motsetnaden *skott* – *skot*. Attåt må tydingi ‘kastespjot, harpun’, som berre er heimla i den nemnde ordsamlingi frå Sykkylven, vera teki yver frå det heimlege ordet *skütel*.

Med andre ord er ikkje den lange rotljoden i sunnmørsk *skjøt* eit so sterkt argument for eit gno. **skytr* som ein kunde tru med det same, um ein då ikkje vil rekna med at ei ljodrett form **/sc̥çy:t/* hev fenge rotljoden /ø/ gjennom jamlaging med segnordet *skjøte*. Det vert i alle høve uvisst. Like eins skulde ein venta stutt

sjølvljod, og ikkje lang, i nordmørsk /sc̥çø:t/, um det var ei gamalnorsk stuttstaving **skytr* som låg til grunn. Når me so tek vanskanne med det germanske grunnlaget med i reknestykkjet, er det klårt at gissingi um lån frå dansk vert den greidaste.

Når det gjeld opphavet åt da. *skytte*, gda. *scytæ*, semst ikkje ordsogebøkene. Alf Torp (1919:633) segjer at ordet svarar til mht. *schütze* (nht. *Schütze*), som tyder nett det same, og set upp ein *jō*-stomn **skutjō*- til germansk grunnform. Men etter Duden (6:3019), som elles fører upp formi *Schützen* m. “Schiffchen”, skal ordet ha heitt *schutzen* i sein millomhøgtysk (helst bøygefall elder fleirtal, ght. **scuzzūn*), og då høver det best med ein *jōn*-stomn, **skutjōn*-.⁹ Det er det opphavet Elof Hellquist (1948:966) fører upp for desse ordi òg. I fall det er rett, fær da. *skytte* ‘vevskutel’ og no. *skytja* ‘skot, tilbygning’ same opphav (jf. ovanfyre). Det syner vel berre at ei og same avleiing kann fylla ulike rom på ulike mål. Det likelydande *-skytja* i norr. *úskytja* ‘låk skjotar’ skal òg hava opphavsformi **-skutjōn*- (Magnússon 1989:881), men her må me rekna med jamlaging til *skyti* med hjon som *kappi* – *kempa* (Jóhannesson 1956:820).

7. DRJUG FOLKEETYMOLOGISERING

Heilt til slutt vil eg ganga attende til utgangsstödet, som var folkeetymologien på setelen hjå SNA. Det er forvitnelegt å sjå at namnet hev vorte so ugredt å skyna at den einaste uttydingi bygdarfolket kann koma på, er at det skal hanga saman med ættarnamnet *Schjøtt*, som di meir er ukjent på Smøla! Med di båe heimelsmennene eg spurde, kjende til ordet *skytt*, kann det snaudt ha vore ukjent i 1963 då Ola Stemshaug skreiv upp namnet. Men sjølve namnelagingi, jamføringi med ein *skytt*, må ha vore ukjend for heimelsmannen åt Stemshaug. Kann henda finst det ein trong hjå folk til å gjera myrke namn meir eksotiske enn dei i røyndi er, og då triv dei helder til ein uppdikta handelsmann enn den kjende reidskapen *skytten*. (No ligg Skjøttøya attmed ein handelsstad, so folkeetymologien er råd å skyna.)

På hi sida må Erling Skjølberg ha fenge uttydingi som han lagde fram i *Smøla-minne* 1967, rett nog noko millom linone, einkvan staden ifrå, og det på um lag same tidi. Kann henda hev Stemshaug rett og slett vore uheppen i val av heimelsmann. Det var i alle fall Skjølberg som fekk den beste rettleidingi. Elder fann han det ut sjølv?

Notar

- ¹ Fno. **skutilar*, som norr. *skutill* 'kastespjot, harpun' gjeng attende på, skulde ikkje få *i*-ljodbrigde, so **skytill* må vera ei yngre form, jamlaga med ord på *-ill* der *i*-ljodbrigde er ljodrett, t.d. *lykill* – *lukli*, jf. at eit gamalnorskt ord som *fetill* (< **fatilar*) best kann tydast ut på denne måten (Skomedal 1980:121).
- ² Ordet er oppskrive frå Nord-Noreg (Astafjorden, Tjeldsund, Sortland, Gimsøya, Flakstad, Beiarn, Leirfjorden, Vefsn), Trøndelag (Harran, Stod, Verdalen, Hemne, Hitra, Selbu, Melhus, Singsås, Meddalen og Uppdal), Nordmøre (Surnadalen, Stangvikja, Straumsneset og Tustna), Romsdalen (Bud), Sunnmøre (Norddalen og Sykkylven), Nordaustlandet (Folldalen, Ytre Reindalen, Stange, Nord-Odalen, Vestre Slidre, Hedalen), og Drangedal og Bø i Telemark.
- ³ I andre utgåva av ordsamlingi (Grebstad 1999:201) er dei tvo oppslagi førde saman til eitt ord *skjøt* m., og då er det lagt til endå ei tyding, "dobbel tau til å stramme og slakke storseglet med", men det kjem berre av at utgjevarane hev blanda det saman med inkjekynsordet *skjøt*, som hev eigi oppføring i fyrsteutgåva. Dette må i sin tur vera ordet *skaut* n. "Seilskjød, Hjørne paa et Seil, tilligemed det deri fæstede Reb" (Aasen 1873:664) i norsk-dansk form.
- ⁴ Det einaste kunde vera *šýt* f. i Skogn '(høy)gaffel med to tindar og ein krøkt; gaffel til å staure korn med' (setel hjå NO etter Arnold Dalen), der tydingi godt kann vera utleidd av 'kastespjot, harpun'.
- ⁵ Rett nog kann oppdalsmål hava /c/ av gamal stutt *t*, t.d. /vec/ < *vit* n. Amund B. Larsen ([1885]: 76) segjer at det gjeld «formodl. alene efter *æ*» (= opphavleg *i*), men venteleg skulde stutt *y* gjeva same utfallet. I nord-øysterdalsmål gjeld det etter andre ljodar òg, t.d. /sköc/ < *skot* n. Kor som er kann ikkje formi /šyc/ koma beinveges av eit opphav **skyt*- andre stader der ho finst.
- ⁶ Det er samsvar i segnaden millom *skytt* og *skytтар* i mange målføre, t.d. heiter det *šytt* og *šlompšyttar* i Hemne (setlar hjå NO etter Arne Sødal). Ein setel skriven av Bjarne Østbø frå Surnadalen gjev ei forvitneleg opplysning i denne samanhengen: «*ššytt*, m. må ha vore brukt tidlegare = *ššyttar*. Folk med tilnamn som "gam`meš-ššytten" har levt inn i vår tid.»
- ⁷ I dag finst formi /sčö:t/ berre i Sunndalen, men «[v]i må rekne med at vokalismen ø har rådd i fleire målf[øre] før» (Venås 1967:84).
- ⁸ Det er verdt å merkja seg at Bjarne Østbø, som er kjelda frå Surnadalen, hev sett upp dei tvo ordi som um dei var eitt med tvo tydingar, rett nok på kvar sin setel. Etterpå hev ordbokredaktør Gunnar Pedersen («G. P.») skrive deim ut å nyo og sett den eine på <skyt> og den andre på <skjøt>. Ein av dei opphavlege setlane åt Østbø er teken vare på (under <skyt>).
- ⁹ Det er litt uklårt kva skap ordet hev i nyhøgtysk; Duden fører som nemnt upp formi *Schützen* m., men Brockhaus Wahrig (5:664) fører upp både *Schütze* m. og *Schützen* m. med tilvising imillom, og Grimm (9:2127) fører upp både *schütze* m. og *schütze* f., men ikkje noko **schützen*. Det kann synast som *Schütze/Schützen* er berre ei ordboksglosa, jf. at det stødt vert vist til ord som *Schiffchen* og *Weberschiffchen*.

Avstytingar (berre eigne):

c. = commune (samkyn)

fno. = frumnorderlendsk (urnordisk)

nht. = nyhøgtysk

Litteratur

- Bondevik, Jarle, Oddvar Nes og Terje Aarset (red.) 1994: *Målsamlingar frå Sunnmøre av Ivar Aasen*. Bergen.
- Brockhaus Wahrig = *Brockhaus Wahrig. Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden*. Stuttgart 1980–84. Duden = *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden*. 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich 1993–95.
- Fritzner = Johan Fritzner: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Omarbeidet, forøget og forbedret Udgave. I–III. Kristiania 1883–96.
- Grebstad, Jan (red.) 1991: *Ord og uttrykk frå Sykkylven*. Hefte 2. [Sykkylven].
- Grebstad, Jan (red.) 1999: *Ord og uttrykk i Sykkylven*. [Sykkylven].
- Grimm = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. 1–16. Leipzig 1854–1954.
- Hellquist, Elof 1948: *Svensk etymologisk ordbok*. I–II. Tredje upplagan. Lund.
- Hetland, Olav 1989: *Eg seie meg så. Ord og uttrykk frå Hjelmeland*. [Hjelmeland].
- Indrebø, Gustav 1924: *Norske Innsjønamn*. I. Upplands fylke. Kristiania.
- Jóhannesson, Alexander 1956: *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern.
- Larsen, Amund B. [1885] 1976: Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold. I: *Amund B. Larsen. Skrifter*. Red. Magne Myhren. Oslo – Bergen – Tromsø, s. 50–130.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal 1989: *Íslensk orðsifjabók*. [Reykjavík].
- Meid 1967 = Hans Krahe: *Germanische Sprachwissenschaft*. III. Wortbildungslehre von Dr. Wolfgang Meid. Berlin.
- NG = Oluf Rygh: *Norske Gaardnavne*. I–XIX. Kristiania/Oslo 1897–1936.
- NorrO = Leiv Heggstad, Finn Hødnebø og Erik Simensen: *Norrøn ordbok*. 4. utgåva av *Gamalnorsk ordbok*. Oslo 1990.
- Ross, Hans 1895: *Norsk Ordbog. Tillæg til «Norsk Ordbog» af Ivar Aasen*. Christiania.
- Sandvik, Sigurd 1991: *Suldalsmålet. Mållæra, ord og vendingar*. [Bergen].
- Skjølberg, Erling 1967: Litt om Skjøtøya. I: *Smøla-minne* 1967. [Smøla], s. 61–62.
- Skomedal, Trygve 1980: Synkope, omlyd og bryting i nordisk. I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. Red. Even Hovdhaugen. Oslo – Bergen – Tromsø, s. 120–139.
- Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Venås, Kjell 1967: *Sterke verb i norske målføre. Morfologiske studiar*. Oslo.
- Aasen, Ivar 1851: *Søndmørsk Grammatik eller kortfattet Underretning om Bygdemaalet paa Søndmør*. Eegsæt.
- Aasen, Ivar 1873: *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Christiania.

Hanne Elise Caroline

– om framveksten av fleirnamnsskikken
i Noreg på 1700-talet

Av Gulbrand Alhaug

In the 18th century an important name usage started to expand in Norway: the use of two or more given names. The 1801 census, which included 883 603 persons, shows that 5.7 % of the population had two or more given names in 1801. This article is concerned with the comparatively few persons having three or more given names (totally 534 persons). The use of such names is a typical high-status phenomenon in the 18th century, and they have been especially common in officer families and clergy families. On the other hand, triple names were virtually non-existent among farmers. Another characteristic is that these names are much more used for women (368) than for men (166). The use of triple names in Norway can mainly be traced back to German influence, because a great many persons with such names have surnames of German origin.

1. INNLEIING

På 1700-talet kan vi registrere at ein ny namneskikk er i ferd med å spreie seg i Noreg – bruken av to eller fleire fornamn. På grunnlag av folketeljinga av 1801 har eg rekna meg fram til at 50 318 av dei totalt 883 603 personane i teljinga har minst to fornamn. Dette vil seia at 5,7 % av innbyggjarane er registrert med to eller fleire fornamn. Det er over dobbelt så mange kvinner (8,0 %) som menn (3,4 %) som har slike namn. Eg viser elles til pkt. 4 (*Materiale*) der eg gjør greie for nokre kjeldekritiske synspunkt som eg har på 1801-teljinga. Dei oppgitte prosenttala må ein derfor ta med visse atterhald.

I denne artikkelen vil eg gjøra greie for ulike sider ved fleirnamnsskikken. Eg

vil særlig leggja vekt på å finne ut kva for land dei som introduserte skikken, kom frå, og i kva for sosiale lag denne skikken vart mest populær. Av dei 50 318 personane registrert med minst to fornamn er det 513 som har tre fornamn, 20 har fire, og éin har fem. Ei undersøking som hadde omfatta alle dei 50 318 personane med minst to namn, ville ha sprengt ramma for denne artikkelen. Eg har derfor valt å avgrense meg til dei som har minst tre fornamn, dvs. 534 personar. I eit namnesosiologisk perspektiv ser eg det som spesielt interessant undersøke desse namna, og grunnen til dette er at ein kan gå ut frå at det vart sett på som enda «finare» å ha tre enn to fornamn. Såleis vart barn i dei europeiske kongehusa utsmykka med mange fornamn på 1600- og 1700-talet. Eit døme eg har funni i den svenske kongefamilien, er Hedvig Elisabet Charlotta (1759–1818), som vart dronning av Sverige. Og nærmare vår tid, i 1903, fekk kong Olav fire namn i dåpen: *Alexander Edward Christian Frederik*. Dette skjedde altså før kongefamilien kom til Noreg.

2. TERMINOLOGI

Innafor nordisk namnegransking har det vori ein del terminologisk diskusjon om det emnet eg tek opp her – sjå t.d. Aarset 1983, Meldgaard 1992 og Alhaug 2002. Særlig har termen *dobbeltnamn* vori mye diskutert. Denne termen vil eg her bruke om kombinasjonar av to fornamn. Termen *trippelnamn* bruker eg så om kombinasjonar av tre fornamn, mens det som Lennart Hagåsen (2002:145) kallar *kvadrupelnamn*, går på kombinasjonar av fire fornamn. Det er berre éin person i materialet som har fem fornamn, og eg finn det derfor unødvendig å foreslå ein term for slike namnestrengar. For enkelheits skyld vil eg i ein del tilfelle la termen *trippelnamn* (513 personar) også dekke dei få førekomstane av fire og fem fornamn (til saman 22 personar). Dessutan vil eg i nokre tilfelle bruke formuleringa «fleirnamnsskikken» der det meir presist skulle stått «skikken med tre eller fleire fornamn». Når «fleirnamnsskikken» også inkluderer to fornamn, vil det av konteksten framgå at det er dette vidare innhaldet som er tilsikta.

3. TIDLIGARE FORSKING PÅ FRAMVEKSTEN AV SKIKKEN MED TO ELLER FLEIRE FORNAMN I SKANDINAVIA

Terje Aarset (1982) gir eit godt oversyn over det som er skrivi om framveksten av fleirnamnsskikken i Noreg fram til byrjinga av 1980-talet. Han refererer her både til artiklar og hovudoppgåver som er relevante for dette emnet. Sosialt var det overklassa som var fyrst ute med den nye skikken: «Frå konge- og adelsfamiliiar i grannelanda breidde skikken seg til embets- og borgarstanden» (Aarset 1982:88). Han peiker også på at det var store geografiske forskjellar og nemner bl.a. at fleirnamnsskikken fyrst fekk fotfeste i kyststroka, mens ein i innlandet vanligvis heldt lenger på den opphavlige skikken med å gi barna berre eitt

fornamn. At dobbeltnamna i fyrstninga var eit kystfenomen, kjem også godt fram i ein artikkel av Gudlaug Nedreliid som samanliknar dobbeltnamn i nokre kystbygder og innlandsbygder på Agder i 1801. Ved kysten var det så mange som 8,36 % av namneberarane som hadde dobbeltnamn, mens det i innlandet berre var 0,08 % (Nedreliid 1996:328). Også på eit seinare tidspunkt (folketeljninga av 1900) var det markante forskjellar mellom kysten og innlandet. Såleis viser Alhaug (1985:55) at 66,8 % av kvinnene i Skjerstad (Nordland) hadde dobbeltnamn i 1900, mot berre 11,5 % i kommunane Rendalen (Hedmark) og Fåberg (Oppland). (Det var liten forskjell mellom desse to innlandskommunane, og det oppgitte prosenttalet bygger på samanslåtte frekvensar for desse to kommunane.)

Når det meir spesifikt gjeld skikken med tre namn, viser Arvid G. Bræck (1979:254 ff.) at Hadsel i Vesterålen var tidlig ute med slike namn (i perioden 1754–75). Utover på 1800-talet steig så bruken av tre fornamn markant i Hadsel – med ein topp i perioden 1870–75 da 18,3 % av mennene og 13,9 % av kvinnene hadde tre namn. Også Terje Aarset har forska på bruken av tre namn (i Vartdal, Hareid og Ulstein). Til liks med Bræck kan han påvise at skikken med tre namn skaut fart utover på 1800-talet. Såleis har «mest halvparten i Hareid og Ulstein tre namn» omkring 1870 (Aarset 1977:37). Når det meir allment gjeld utbreiing av trippelnamna i Noreg, konkluderer han slik: «Skikken med tre namn ser særleg ut til å vere utbreidd i vest og nord, og han held seg lengst i nord» (Aarset 1982:89).

I doktoravhandlinga si om fornamn i København (1650–1950) har Eva Villarsen Meldgaard (1990) eit eige kapittel (kap. 4) om fleirnamnsskikken. I den samanhengen er det særleg interessant å referere frå det ho skriv under pkt. 4.3.2 «Hvor stammer flernavnemoden fra?» Ifølgje henne «kan der neppe herske tvivl om, at Danmark har fået navneskikken fra Tyskland» (op. cit.:142). Når det meir spesifikt gjeld bruken av trippelnamn, er desse namna på topp midt på 1800-talet (op.cit.:151, fig. 5 og 6). Dette resultatet samsvarar dermed i store trekk med det som Aarset og Bræck har påvist i undersøkingane sine.

Også i Sverige er det tydeligvis tysk påverknad som ligg bak framveksten av fleirnamnsskikken. Roland Otterbjörk (1979:33) nemner såleis at det alt i 1583 vart fødd to barn som fekk dobbeltnamn, og dei var begge barn av tyske mødrer. Trippelnamna kjem noko seinare, og Otterbjörk gir nokre få døme på barn med slike namn frå slutten av 1600-talet. I undersøkinga si om fornamn i Stockholm (1621–1810) kjem også Gudrun Utterström inn på bruken av tre eller fleire fornamn. Her nemner ho at skikken med «mer än två namn hör hemma på 1800-talet» (Utterström 1995:30), og ho viser at det er litt fleire jenter (33) enn gutar (25) som har fått slike namn i det «intensivt undersøkte materialet» frå Stockholm (op.cit.:29).

I doktoravhandlinga si om fornamn i Skelleftebygda i Nord-Sverige går Linnea Gustafsson forholdsvis grundig inn på sosiale aspekt ved fleirnamns-skikken. I tab. 11 (Gustafsson 2002:153) viser ho bl.a. at det blant søner i borgarskapet var atskillig meir vanlig å ha to fornamn (73 %) i perioden 1791–1815 enn blant søner i bondestanden. (Ho opererer her med to undergrupper av «agrara skikt» – «Besuttna agrara skikt», 15 %, og «Obesuttna agrara skikt», 19 %.)

Som det har framgått av dette punktet, er det forska lite på framveksten av trippelnamna i Skandinavia på 1700-talet. Det er utviklinga på 1800-talet ein har konsentrert seg om. Det skulle derfor ha interesse å få klarlagt ulike sider ved introduksjonen av denne namneskikken på 1700-talet.

4. MATERIALE

Som materiale har eg brukt folketeljinga av 1801. Denne folketeljinga vart digitalisert i 1970-åra i eit samarbeidsprosjekt mellom Statistisk sentralbyrå, Riksarkivet og Historisk institutt ved Universitetet i Bergen.¹ Dette materialet er interessant for namneforskarar, men det har – av ulike grunnar – vori lite utnytta i personnamngranskinga. Den som har brukt det mest intensivt, er Gudlaug Nedrelid (1998) som i doktoravhandlinga si har undersøkt etternamns-skikken i delar av Vestlandet og Sørlandet på 1700-talet.

Etter digitaliseringa av 1801-teljinga gav Statistisk sentralbyrå ut *Folketeljinga 1801. Ny bearbeiding* (NOS 1980). Historikaren Ståle Dyrvik peiker her på at materialet inneheld ein del feil: «Forskarar med spesielt høge presisjonskrav må derfor kvar især ta stilling til korleis slike feil kan oppdagast og kontrollerast» (NOS 1980:20). Også Nedrelid (1998) gir fleire stader i avhandlinga si uttrykk for kjeldekritiske synspunkt på 1801-teljinga. For min eigen del vil eg leggja til at det ikkje alltid er samsvar mellom dei statistiske opplysningane som er gitt i NOS 1980, og dei som ein kan rekne seg fram til med dataprogram i den digitaliserte versjonen. Såleis oppgir NOS (1980:29) at 1801-teljinga omfattar 879 020 personar, mens den digitaliserte versjonen viser at talet er 883 603.

Med tanke på tilrettelegging av materialet for namneundersøkingar inneber det mye pirkearbeid å rette opp feil. For den konkrete undersøkinga mi har dette fyrst og fremst gått ut på å kontrollere om eit namn skal reknas som fornamn eller etternamn. Mens det i originalmaterialet frå 1801 ikkje er lagt inn nokon spesiell «markør» til å skilje mellom fornamn og etternamn, er det i den digitaliserte versjonen lagt inn tabulatorsteikn som skil mellom tre felt som eg her har kalla felt A, B og C:

A	B	C
Andreas	Christian Friedlieb	Hammond

I felt A står det fyrste fornamnet (ev. det einaste fornamnet til namneberaren), i felt B kjem så dei andre fornamna, mens det i etternamnsfeltet (C) står eitt eller fleire etternamn. *Friedlieb* i dømet ovafor er eit tysk fornamn, og det har vorti rett plassert under digitaliseringa. Men i somme tilfelle har fornamn kommi ut i etternamnsfeltet, eller etternamn er ført opp i fornamnsfeltet. Det siste gjeld t.d. *Ulrich Christian Jessen Pleym* der etternamnet *Jessen* feilaktig står i felt B. Kontrollarbeidet mitt har bl.a. gått ut på å reinske ut førekomstar av denne siste typen der det altså ikkje ligg føre tre fornamn.

I døme av typen *Andreas Christian Friedlieb Hammond* kunne det nest siste namnet, *Friedlieb*, feilaktig ha vori plassert i etternamnsfeltet. Å rette opp slike feil ville ha teki mye tid, og eg måtte i så fall ha kontrollert alle førekomstar av «dobbeletternamn» for å identifisere potensielle fornamn i den fyrste posisjonen i felt C (etternamnsfeltet). Ein slik kontroll kunne ha ført til at tilfanget av trippelnamn hadde vorti noko større enn dei 534 eg har registrert.

Nå er det også eit anna forhold som kunne ha resultert i eit høgare tal på personar med trippelnamn, men dette har ikkje samanheng med digitaliseringa, men med situasjonen da listeføraren skreiv ned namna i 1801. Noterte han da ned alle fornamna på ein person? Og oppgav namneberaren alle fornamna sine? Her har det nok vori ei underrapportering av fornamn. I denne samanhengen vil eg vise til ei hovudoppgåve som Alf Bjørge Aschim har skrivi om fornamn i Lyngen. Han peiker på at det for same periode på 1800-talet (1840–1900) kan registreras atskillig fleire dobbeltnamn i kyrkjebøker (75 % av namneberarane) enn i folketeljingsmateriale (44 %). Aschim (1995:195) samanliknar her tala sine frå kyrkjebøker med resultatata frå ei liknande undersøking basert på folketeljingsmateriale for Lyngen (Sjursen 1993). Eg vil elles leggja til at listeførarane i folketeljingane også har rasjonalisert på andre måtar enn ved å avgrense oppføringa av dobbeltnamn, t.d. ved å bruke initialar eller forkortingar, t.d. *Aleth Chr. Frid. Clausen* og *Anne B. M. Krogh*. I det siste tilfellet er det ikkje mulig å avgjøre om initialen *M.* inngår i etternamnet eller i fornamnet. Heilt allment har eg vori tilbakehalden med å ta med forkorta namn i korpuset.

I 1801-teljinga er det ikkje oppgitt kjønn på innbyggarane, men dette har vorti sett inn under digitaliseringa. Her har eg oppdaga ei rekkje feil, og i det korpuset eg presenterer i pkt. 5, har eg retta opp slike kjønnsfeil. Elles er det også ein god del andre feil og manglar i materialet. Nokre av desse fins alt i originalkjeldata, mens andre har oppstått under digitaliseringa. I somme tilfelle kan det vera vanskelig å avgjøre om ein feil vart gjort i 1801 eller under digitaliseringa. Eit døme på dette er *Dankert Mine Christiane Preuss*, f. 1783. *Dankert* er jo ikkje noko kvinnenamn, og her kan nedskrivaren i 1801 ha glømt ein *-a* i *Dankerta*. Men det er også mulig at dataregistratoren kan ha tolka handskrifta feil eller ha glømt å taste *-a* i slutten av namnet. Under arbeidet med denne undersøkinga har

eg ikkje hatt høve til å gå tilbake til originalmaterialet for å kontrollere slike belegg. Det er såleis ikkje sikkert at dette kvinnenamnet skal vera *Dankerta*. Alternativt kunne det ha vori *Dankertmine* (med sekundærsuffikset *-mine*), men i så fall har vi ikkje tre, men to fornamn.

Det ein god del tastefeil i korpuset, t.d. *Dridrichsen* i staden for *Friderichsen* (såkalla nabotastfeil – jf. naboane *D* og *F* på tastaturet). Elles oppdaga eg ein nokså spesiell feiltype i etternamnsfeltet: Etternamn som endar på <dt>, har fått ein <r> etter seg, altså *Arendfeldtr*, *Bielefeldtr*, *Hiordtr*, *Schmidtr* osv. Det som nok har skjedd her, er at dataregistratoren har vilja gi kvinnepatronym som *Nilsdt* og *Jensdt* eit meir einskaplig preg, dvs. den meir utbreidde endinga på <dt> (*Nilsdtr* og *Jensdtr* osv.), og i farten har også *Arendfeldt*, *Schmidt*, o.fl. fått «automatisk endring» til *Arendfeldtr*, *Schmidtr* osv.

Sjølv om eg her har peikt på ein del feiltypar i korpuset, har dei fleste av dei mindre relevans for undersøkinga av trippelnamn. Om det t.d. står *Dridrichsen* og *Schmidtr* i etternamnsfeltet, har ikkje dette innverknad på sentrale resultat i denne undersøkinga, t.d. trippelnamna sett i eit sosialt perspektiv (pkt. 6.6).

I nokre tilfelle er det ikkje oppgitt etternamn i originalkjelda. Dette gjeld særleg etternamna på barn. Når det i slike tilfelle er grunn til å tru at barna har same slektsnamn som faren, har eg ført opp dette slektsnamnet i det tomme etternamnsfeltet, ev. etternamn av patronymtypen (på grunnlag av fornamnet til faren), når dette – ut frå den sosiale konteksten – ser ut til å vera det mest sannsynlige alternativet.

5. PRESENTASJON AV KORPUSET OVER PERSONAR MED MINST TRE FORNAMN

Frå 1801-materialet har eg trekt ut eit korpus på 534 personar som har tre eller fleire fornamn. Det er dette korpuset som ligg til grunn for dei resultatane eg legg fram i pkt. 6 og underpunkt. Av dokumentasjonsomsyn finn eg det derfor nødvendig å presentere korpuset her. I namnesamanheng har ikkje alle opplysningane i 1801-teljinga interesse, og eg har avgrensa meg til å ta med desse opplysningane: bustad i 1801, fødselsår, kjønn, fornamn, etternamn og yrke. Til nokre av desse opplysningstypene vil eg knytte nokre kommentarar nedafor.

Bustad i 1801

I folketeljinga er bustaden (by, ladestad eller prestegjeld) oppgitt med eit nummer. For å gjøra denne informasjonen meir lesarvennlig har eg i staden ført opp namnet på prestegjeldet eller byen. Eg har da funni det formålstenlig å «modernisere» desse namna. I staden for historisk korrekte namn som *Friderichshald* og *Friderichsværn* har eg skrivi *Halden* og *Stavern*. (Det viktige unntaket er *Kristiania* i staden for *Oslo*.)

Fødselsår

Det er alder, ikkje fødselsår, som er oppgitt i originalkjelda. Med utgangspunkt i den oppgitte alderen har eg rekna om til fødselsår.² Etersom siste tidspunkt for registrering er 1. feb. 1801, kan ein gå ut frå at barn fødd i januar 1801 ikkje har fått noko namn ennå. Ein finn derfor ikkje fødselsåret 1801 i korpuset nedafor.

Fornamn

Eg har lati alle fornamna komma i éin kolonne – i motsetning til den digitaliserte versjonen som grupperer fornamna på to kolonnar. (Sjå skissa med felte A og B tidligare under dette punktet.) Teiknet # etter eit fornamn har eg sett til når eg meiner at det oppførte namnet må vera feilskrivi t.d. *Christne#* (ventelig *Christine*) og *Jonnyhans#* (manglande mellomrom).

Etternamn

I ein del tilfelle står det ikkje noko etternamn på barna i folketeljinga. Eg har da ført opp slektsnamnet på faren, ev. eit etternamn av patronymtypen om det av konteksten (yrkesopplysningar) går fram at faren hørte til lågare sosiale lag. Av dokumentasjonsomsyn har eg da sett ? etter etternamnet, t.d. *Eliasdtr.?*

Yrke

Opplysningane om yrke er eigna til å kategorisere personane sosialt. I 1801-teljinga er yrket oppgitt for hovudpersonen i familien (i praksis ektemannen/faren). Den sosiale plasseringa til kona og barna kan ein da slutte seg til ut frå yrkesopplysningane om denne hovudpersonen. I kolonnen for yrkesopplysningar har eg for kone og barn lagt til opplysningar om yrket til ektemannen/faren. Om kona eller nokre av barna har eit trippelnamn, står da yrket til ektemannen/faren i yrkeskolonnen, t.d. *kaptein m.* og *kaptein f.* Forkortingane *m.* og *f.* viser familierelasjonane, dvs. at kapteinen enten er mann (= *m.*) eller far (= *f.*) til den oppførte personen. Når hovudpersonen i familien sjølv har eit trippelnamn, er dette markert med * etter yrkesneminga, t.d. *kaptein **. Denne typen markering er også brukt på dei som er oppført med yrke, men som ikkje inngår i ein familie, t.d. *tenestejente **. (Yrkesnemningane i korpuset er oppgitt på nynorsk, ikkje slik dei står i originalen, t.d. «tjenestepige».) Til slutt vil eg nemne at dei 22 personane som har fire eller fem fornamn, har fått spesiell markering (kursiv i det fjerde namnet).

I den følgjande lista kjem personane i den rekkjefølgja dei står i 1801-teljinga. Dette inneber bl.a. den fordelten at ein lett ser om det er fleire i same familie som har trippelnamn. (Sjå t.d. familien Ørn i Hobøl.) Ein annan fordel er at den «geografiske» konteksten klart viser kva for amt eit fleirtydig prestegjeld, t.d. *Nes*, ligg i. Ein treng altså ikkje ha tilleggsmarkering for å vise dette.

Oversyn over spesialmarkeringar i korpuset

- # Namnet er ventelig feilskrivni, t.d. *Christne#*
- ? Dette teiknet står i kolonnen for etternamn. Når dette teiknet står aleine, viser det at det ikkje har vori mulig å fastslå kva etternamnet er. Om teiknet står etter eit etternamn, tyder det at det ikkje er sikkert at det oppgitte etternamnet er korrekt.
- I kolonnen for yrke viser dette teiknet at det ikkje har vori mulig å fastslå kva yrket er.
- m. Denne markeringa etter yrkesnemninga, t.d. *kaptein m.*, viser at mannen til den oppførte kvinna er ein kaptein.
- f. Denne markeringa etter yrkesnemninga, t.d. *kaptein f.*, viser at faren til det oppførte barnet er ein kaptein.
- * * etter yrkesnemninga viser at det er den oppførte personen som har dette yrket, t.d. *kaptein **.

Korpus – personar med minst tre fornamn i 1801-teljinga

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Berg	1800	K	Willomine Maren Carite	Walker Rhode	løytnant f.
Skjeberg	1792	M	Jacob Christian Friderik	Glukstad	prost f.
Skjeberg	1796	K	Petronelle Maren Olava	Glukstad	prost f.
Borge	1793	K	Anne Karine Elisabeth	Schnitler	husmann f.
Tune	1794	K	Karen Sophie Henriette	Radich	fut f.
Tune	1793	K	Anne Cathrine Louise	Arboe	godsforvaltar f.
Råde	1761	M	Hannibel Wilhelm Ludevig	Maaloe	kapellan *
Hobøl	1771	M	Hartvig Friderich August	Ørn	løytnant *
Hobøl	1796	M	Fredrich Petter Christian	Ørn	løytnant f.
Hobøl	1797	K	Augusta Anna Joacimina <i>Christina</i>	Ørn	løytnant f.
Hobøl	1798	M	Ludevig Joacim Hartvig <i>Johanie#</i>	Ørn	løytnant f.
Trøgstad	1750	M	Otto Johan Ulric	Heidenreich	-
Eidsberg	1776	K	Hedevig Anne Maria	Bendeke	president m.
Eidsberg	1798	K	Amalia Vilhelmine Elisabeth	Bendeke	president f.
Rødnes	1798	K	Else Johanne Maria	Nielsen	prest f.
Fredrikstad	1783	K	Øllegaard Sophie Elisabeth	Gedde	general f.
Fredrikstad	1791	K	Hedevig Marie Elisabeth	Bremer	auditør f.
Fredrikstad	1790	K	Karen Sophie Hedevig	Lutzow	kaptein f.
Fredrikstad	1798	M	Niels Søren Anthon	Muller	-
Fredrikstad	1800	K	Karen Andrea Cathrine	Muller	-
Fredrikstad	1795	K	Anne Marie Caroline	Muller	løytnant f.
Fredrikstad	1796	M	Carl Christian Nicolaj	Muller	løytnant f.
Halden	1788	M	Christopher Friderich Carl	von Mansbach	general f.
Halden	1791	K	Sophia Christine Caroline	Mansbach	general f.
Halden	1752	K	Anne Sophie Amalia	Ancher	-
Halden	1785	K	Sophia Ulrica Gregoriane	Ziegler	-
Halden	1768	K	Ingeborg Margarethe Elisabeth	Bjørnstad	-
Halden	1771	K	Petre Maria Cathrine	Adlerbom	-
Halden	1800	K	Anne Maria Petronelle	Nielsen Bodesen	dreiar f.
Halden	1794	K	Catharine Laurentze Friderica	Ziegler	kanselliråd f.
Halden	1798	K	Annichen Ulrica Petronelle	Ziegler	kanselliråd f.
Halden	1800	M	Jacob Waldemar Conrad	Krefting	kaptein f.
Halden	1790	K	Johanne Cathrine Maria	Smidtr	major f.

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Halden	1789	K	Johanne Cathrine Petronelle	Bay	-
Halden	1793	K	Anne Sophie Marie	Anker	kjøpmann f.
Halden	1798	M	August Niels Friderik	Anker	kjøpmann f.
Halden	1790	K	Taletta Caroline Friderica	Backer	kjøpmann f.
Halden	1789	K	Friderica Nicoline Agnete	Bentzon	fullmektig f.
Halden	1765	K	Eva Lovisa Friderica	Monsdtr	blekkslagar m.
Aker	1788	K	Ide Clare Elizabeth	Kinck	fullmektig f.
Aker	1777	K	Ane Juliana Maria	Jensdtr	-
Aker	1790	K	Karen Christiana Andrea	Anker	generalkrigskomm. f.
Aker	1783	K	Karen Dorthea Mathiana	Anker	-
Oslo	1790	K	Anne Margrethe Maria	Wangsteen	-
Asker	1791	K	Anne Karine Erlandine	Petersen	klokkar f.
Asker	1778	K	Justine Maria Agnete	Brun	filosofidoktor m.
Asker	1799	M	Johan Hendrich Christian	Grauer	proprietar f.
Asker	1787	K	Magrete Elisabet Sophia	Hansen	gjestgivar f.
Asker	1779	M	Theodor Christian Anthon	Sparre	major f.
Kråkstad	1781	K	Siri Maria Lovise	Erichsdtr	tenestejente *
Ås	1762	K	Marthe Adriene Adolphine	Marten	kanselliråd m.
Ås	1786	M	Fridrich Salomon Balthaser	Horn	kanselliråd f.
Ås	1783	K	Sophia Elisabeth Cornelia	Horn	kanselliråd f.
Ås	1770	M	Carl Friderich Ferdinand	Stanley	byggmeister *
Ås	1754	K	Helene Christine Elisabeth	Tonsberg	-
Vestby	1765	K	Debora Cathrine Lovise	Arctander	-
Enebakk	1799	M	Martinus Othman Arnt	Michelsen	lensmann f.
Enebakk	1795	M	Valentin Wilhelm Hartvig	Huitfeldtr	kaptein f.
Enebakk	1794	M	Hans Jacob Henning	Olsen Røberg	løytnant f.
Skedsmo	1795	K	Hedevig Elisabet Laurentze	Høegh	professor f.
Gjerdrum	1790	K	Anne Margrethe Maria	Vangensten	-
Ullensaker	1790	K	Christiana Sophia Magdalena	Keilhau	løytnant f.
Eidsvoll	1761	M	Cristian Georg Fridrich	von Krogh	general f..
Eidsvoll	1778	M	Peter Christian Nicolay	Klemp	-
Nannestad	1789	M	Vilhelm Jacob Adolph	Nelle	-
Hurdal	1764	M	Hans Henrich Gerhard	Klouman	fullmektig *
Kristiania	1796	K	Sicillia Antonetta Augusta	Petersen	kjøpmann f.
Kristiania	1794	M	Hans Casper Elias	Fædersen	-
Kristiania	1797	K	Hendriette Friderike Caroline <i>Emilia</i>	Godsche Boumgarten	lege f.
Kristiania	1800	K	Magdalene Christiane Elisa	Godsche Boumgarten	lege f.
Kristiania	1779	K	Ingeborg Marie Christine	Thorsdtr	tenestejente *
Kristiania	1758	M	Christian Ditlef Adolf	Arenfeldtr	major *
Kristiania	1765	K	Pouline Charlotta Maria	Arenfeldtr	-
Kristiania	1761	M	Johan Wilhelm Jørgen	von Heedahl	løytnant *
Kristiania	1742	K	Sophia Carolina Friderica	Hartvig?	tollar m.
Kristiania	1777	M	Andreas Peter Marqvart	Hartvig	tollar f.
Kristiania	1799	K	Anne Sophie Jensine	Wulff	tollar f.
Kristiania	1781	M	Friderich Gustav Maximilian	Kaltenborn	løytnant f.
Kristiania	1785	M	Carl Driderich# Ferdinand <i>Wilhelm Albrecht</i>	Kaltenborn	general f.
Kristiania	1775	M	Jacob Christleb Johan	Dorph	provisor *
Kristiania	1788	M	Bernt August Fridrich	Thoms	kjøpmann f.
Kristiania	1760	K	Birte Maria Elisabeth	Bertelsdtr	tenestejente *
Kristiania	1767	M	Johan Friderich Wilhelm	Haffner	kaptein *
Kristiania	1795	M	Søren Christian Reinholdt	Haffner	kaptein f.
Kristiania	1736	K	Else Maria Augusta	Rosler	hushaldar *
Kristiania	1791	K	Wilhelmminne Charlotte Dorthea <i>Maria</i>	Bilefeldtr	-
Kristiania	1798	K	Gramina Julia Petrine	Clausen	kjøpmann f.
Kristiania	1767	K	Marthina Christine Sophie	Collett	kjøpmann m.
Kristiania	1786	K	Addel Rosinne Christine	Groos	-
Kristiania	1769	K	Lise Dorthea Magrethe	Hommel?	kaptein m.

Reg.stad	Får	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Kristiania	1771	K	Johane Christine# Augusta	Harbou	kaptein m.
Kristiania	1762	M	Anker Wilhelm Friderich	Boremann	auditor *
Kristiania	1795	K	Talia Wilhelmine Carine	Boremann	generalauditor f.
Kristiania	1759	K	Anne Elisabeth Livise#	Rosted?	rektor m.
Kristiania	1797	K	Ane Chathrine Maria	Prøys	-
Kristiania	1776	K	Anne Magrethe Henriette	Degen	justitiarius f.
Kristiania	1783	K	Jesine Petronelle Bergitte	Green	-
Kristiania	1798	M	Carl Friderich Bendithe#	Arentzen	hjulmakarmeister f.
Kristiania	1793	K	Maren Magrethe Sophia	Øberg	rustmeister f.
Kristiania	1773	K	Aleth Fridricha Sophia	Fræming	politiskriver m.
Kristiania	1757	M	Erenst Carl Marthin	Herman	underoffiser *
Kristiania	1767	K	Ane Maria Dorothea	Nøymann	gullsmed m.
Kristiania	1760	M	Nils Carl Christian	Møller	kaptein *
Kristiania	1734	M	Hans Jacob Henning	von Hesselberg	general *
Romedal	1759	K	Christina Adopla Caroline	Krefting	prest m.
Romedal	1769	M	Ejlert Valdemar Preben	von Ramm	løytnant *
Løten	1777	K	Fredericha Jacobine Lovise	Hardong	-
Nes	1772	M	Hans Hendrich Christoph.	von Brømsen	løytnant *
Vang	1799	K	Anne Ingeboor Christine	Juel	sorenskrivar f.
Nord-Odal	1761	K	Anne Maria Necoline <i>Fridricha</i>	Johansen	løytnant m.
Nord-Odal	1797	K	Ane Maria Nicoline <i>Fridricha</i>	Bergh	løytnant f.
Vinger	1798	M	Hans Jacob Zacharias	Jacobsen	klokkar f.
Vinger	1797	K	Anne Margrethe Christine	Thaarup	bonde f.
Vinger	1752	M	Christoph Friderich Petter <i>Theodor</i>	von Lowzow	adjutant *
Elverum	1797	K	Fransisia Wilhelmine Birgithe	Droff	prokurator f.
Rendalen	1776	K	Gunnild Christina Hermanna <i>Mariana</i>	Tollefsdaatter	bonde m.
Tynset	1757	K	Inger Maria Bergithe	Berg	-
Tynset	1775	K	Marn Fridrika Amalia	Haar	lensmann m.
Toten	1784	K	Friderike Karoline Sophie	Kierulf	prest f.
Biri	1800	K	Christiane Sophie Magdalene	Keilhau	prest f.
Gausdal	1794	M	Claus Henrik Peter	Lund	kaptein f.
Gausdal	1800	K	Marie Elisabeth Birgithe	Struve	prest f.
Gausdal	1780	K	Sophie Amalie Isabelle	Wiibye	prest f.
Vågå	1795	K	Juliane Theoiara# Christine	Blix	kompanisjef f.
Lom	1797	M	Niels Peter Andreas	Cappelen	prest f.
Jevnaker	1720	K	Antonette Ernestine Catarina <i>Helmine</i>	Solgaard	legd *
Jevnaker	1722	M	Johan Ditlev Hartvig	Tegeer	-
Jevnaker	1760	M	Hans Henrich Chrestoffer	Wentzel	glasfabrikant *
Land	1793	K	Mette Alette Christine	Krohn	kaptein f.
Nes	1789	K	Anne Catrine Magrete	Glatwed	prest f.
Modum	1764	M	Jacob Henrich Gunther <i>Daniel</i>	Budenkap	forvaltar *
Eiker	1780	K	Elisabeth Catrine Dorthea	Funch Tostensen	-
Eiker	1774	K	Sigismunde Hendriche Catrine	Preus	gardbrukar m.
Hurum	1757	K	Friderica Juliana Maria	Stoud	kammerråd m.
Hurum	1732	K	Charlotte Sophie Maria	Jørgensdat Bade	bonde m.
Drammen	1791	K	Ide Friderika Antonette <i>Caroline</i>	Zimmer	løytnant f.
Drammen	1791	K	Adeleide Bolette Magrethe	Bang	-
Drammen	1783	K	Dankert# Mine Christiane	Preuss	-
Drammen	1757	K	Anne Maria Josepha	Moss	-
Kongsberg	1771	K	Anne Maria Johanne	Fortmager	-
Kongsberg	1800	K	Elisa Wibeke Catharine	Hansen Esmark	assessor f.
Kongsberg	1770	K	Ulrikka Friderika Jacobine	Lachman	løytnant m..
Kongsberg	1796	K	Arntine Magrethe Maria	Poppe	“gvarden” f.
Kongsberg	1797	M	Tølvend Friderich Niels	Tølvenden	smed f.
Kongsberg	1794	M	Knud Samuel Gustav	Juul Winther	kjøpmann f.
Kongsberg	1795	K	Johanne Catrine Magrethe	?	-
Kongsberg	1761	K	Johane Dorothea Katarina	Poppe	arbeidar m.

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Ettternamn	Yrke
Kongsberg	1784	K	Maria Christine Wilhelmine	Skiot	-
Kongsberg	1797	M	Johan Friderich Wilhelm	Rabe	-
Kongsberg	1794	M	Matias Christian Hendrik	Wærner	-
Kongsberg	1786	M	Endre Hans Simon	Berg	-
Kongsberg	1791	M	Lorents Angel Ferdinand	Preus	-
Kongsberg	1753	K	Abel Dorathe Maria	Danielsdatter Steenbak	-
Skoger	1775	K	Anne Catrine Elisabeth	Arboe	-
Skoger	1784	K	Sörine Maria Elisabeth	Samuelsdtr	snekkar f.
Sande	1743	M	Frederick Christian Otto	Hammer	kaptein *
Sande	1762	M	Friderich Christian Otto	Plahte	klokkar *
Lardal	1796	M	Hans Fricerich# Christian	Holmboe Wright	kaptein f.
Lardal	1799	K	Anne Maria Benedicta	Wright	kaptein f.
Ramnes	1796	K	Caroline Dorthea Helvig	Hals	løytnant f.
Sem	1791	K	Olave Petronele Kistine	Blom	styrmann f.
Sem	1753	K	Christine Sophie Magrete	Ditlevsdaatter	-
Nøtterøy	1754	K	Anne Susanna Margaretha	Rasmusdatter Fladstrup	los m.
Andebu	1752	M	Frdrich Christian Otto	Faye	prest *
Sandar	1785	K	Severine Birgithe Kirstine	Bylovsdtr	-
Sandar	1789	K	Friderika Sophia Amalia	Gogstad	skipsreiar f.
Hedrum	1778	K	Johanne Christina Maria	Heidemark	-
Hedrum	1760	K	Nile Anne Magdalena#	Garben	gardbrukar m.
Tønsberg	1795	K	Anne Kirstine Friderica	Widemann	sadelmakar f.
Larvik	1791	K	Anna Pernille Dorthea	Grønvold	-
Larvik	1791	K	Elisabeth Dorthea Severine	Bendz	auditor f.
Larvik	1797	K	Wibeche Helene Sophie	Bendz	auditor f.
Larvik	1743	M	Friderich Christian Otto	Böhme	los *
Larvik	1791	M	Friderich Christian Otto	Böhme	los f.
Larvik	1746	K	Helene Cathrine Elisabeth	Böhme	kjøpmann m.
Larvik	1798	K	Olea Iwerine Dorthea	Duwell	“Biljardør” f.
Larvik	1749	K	Else Alethe Dorthea	?	-
Larvik	1788	M	Ove Friderich Anthon	?	justisråd f.
Larvik	1790	M	Johan Daniel Martin	Blom	kjøpmann f.
Larvik	1798	K	Else Cathrine Maria	Bassøe	garvarmeister f.
Larvik	1797	M	Frantz Sevrin Laverius	Haddick	-
Larvik	1762	K	Anne Birte Ageta	Bierring?	smed m.
Larvik	1792	M	Ove Hans Chri. <i>Friderich</i>	Pettersen	løytnant f.
Stavern	1794	K	Anne Sophie Hedeveg	Jacobsdtr	grenader f..
Stavern	1778	K	Anne Helvig Christiane	Trosvig	styrmann m.
Stavern	1792	M	Bernt Georg Samuel	Mejlender	major f.
Gjerpen	1746	K	Ildde Kirstine Dorothea	Usgaard	lærer m.
Gjerpen	1778	K	Anne Maria Hedeveg	Odemark	-
Gjerpen	1767	K	Maria Frid. Sophie	Nielsdtr	arbeidar m.
Gjerpen	1794	K	Anne Catharine Christence	Christensdtr	bonde f.
Bamble	1788	K	Joakime Sophie Katharina	Vahl	prest f.
Bamble	1798	M	Peder Hans Jacob	Arvesen	arbeidar f.
Solum	1776	M	Friderich Anthon Beathus	Pedersen	sagmeister *
Solum	1773	K	Lovise Alexandrine Aimee <i>Wederstine</i>	Nordman de Bretteville	jurist m.
Solum	1800	K	Inger Frideriche Caroline	Malthe	jurist f.
Solum	1797	M	Friderich Carl Anthon	Dahl	fullmektig f.
Solum	1800	K	Maren Severine Caroline	Andersdtr	lærer f.
Solum	1799	K	Caspara Fridericha Marie	Brandt	gjestgivar f.
Holden	1779	K	Johanne Dorthea Maria	Hansen Horn?	belgmakar m.
Holden	1761	M	Daniel Christian Friderich	Krohn	lege *
Hjartdal	1772	M	Friderich Anthon Hartvig	Oppen	løytnant *
Kviteseid	1770	K	Chrestence Cathr. Asseline	Pohlman	løytnant m.
Kviteseid	1793	K	Susanne Sophie Frid.	Pohlman	løytnant f.
Kviteseid	1797	K	Hanna Cathr. Bennedicta	Cold. Pohlman	løytnant f.

Reg.stad	Får	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Kviteseid	1799	M	Hans Hagerup Iver <i>Cornelius</i>	Pohlman	løytnant f.
Moland	1790	K	Johanne Christine Augusta	Holst Michelet	prest f.
Moland	1799	K	Dorothea Margerete Maria	Rye Michelet	prest f.
Skien	1797	K	Anne Gurine Elisabeth	Hansdtr	tollar f.
Skien	1783	K	Maria Florentine Dortea	Hofgaard	-
Skien	1768	M	Adam Gotlieb Friderich	Hessler	rektor *
Skien	1775	K	Anne Alise Joachime	Winter	-
Skien	1797	K	Anne Sine Jørgine	Lollich	-
Skien	1750	M	Emilius Carl Ulrich	Sondermann	urtegardsmann *
Skien	1773	K	Anne Maria Dortea	Tidts	feltskjer m.
Skien	1798	M	Hans Jacob Friderich	?	-
Porsgrunn	1790	M	Frid. Michael Wilhelm	von Løvenskiold	proprietær f.
Porsgrunn	1791	M	Carl Nicolaj Jacob	von Løvenskiold	proprietær f.
Porsgrunn	1790	K	Anne Elisa Dorthea	Rasch	-
Porsgrunn	1761	K	Magd. Charl. Hedeveg	Løvenskiold	skipsmeklar m.
Porsgrunn	1789	M	Frantz Frid. Wilhelm	von Bulow	løytnant f.
Porsgrunn	1790	K	Henriette Christiana Wilhelmine	von Bulow	løytnant f.
Porsgrunn	1792	K	Anna Carolina Emilia	von Bulow	løytnant f.
Porsgrunn	1784	K	Sophia Charlot. Amalia	Willumsdtr?	skipsfører f.
Kragerø	1799	K	Edel Charlotte Amalia	Schach	kjøpmann f.
Kragerø	1791	K	Julia Anne Maria	Nicolaidatr?	skomakar f.
Ø. Risør	1793	M	Søren Anton Wilhelm	Christiansen?	prest f.
Ø. Risør	1797	K	Karen Christiane Wilhelmine	Christiansdtr?	prest f.
Øyestad	1794	K	Mettea Axeliana Hilleborg	Smith	prest f.
Øyestad	1787	K	Elizabet Dorthea Augusta	Weidemann	prokurator f.
V. Moland	1776	K	Ane Johanne Concordia	Frederichsdtr	sypike *
V. Moland	1798	K	Andre# Rebeche Hendrica	Larsdtr	bonde f.
Arendal	1782	K	Elisabeth Helena Maria	Dedekam	kjøpmann m.
Arendal	1796	M	Bredo Otto Caspar <i>William</i>	Stoud	klokkar f.
Tveit	1754	K	Gjedsken Anne Dorothea	Rosenvold?	kaptein m.
Tveit	1800	K	Andrea Birgithe Jacobine	Lassen	prest f.
Mandal	1792	M	Conrad Edvard Michael	Lassen	-
Mandal	1781	K	Anthone# Kathrie Marie	Treude?	-
Holme	1798	M	Ole Hendrich Sylvius	Bugge	husmann f.
S-Audnedal	1799	K	Petrine Elisabeth Marthea	Pedersdtr	skipper f.
S-Audnedal	1758	K	Petronella Dorthea Maria	Holst	prest m.
S-Audnedal	1790	K	Inger Joachime Marichen	Lund	gjestgivar f.
S-Audnedal	1777	K	Johanne Henriche Petrine	Langhorn	skipper m.
S-Audnedal	1797	K	Rebecha Elisabeth Magne#the	Bugge	skipper f.
Lyngdal	1786	K	Mastine# Christine Severine	Røyem	prest f.
Lyngdal	1797	M	Peder Christian Hans	Christis	prest f.
Vanse	1775	K	Elen Christine Johane	Gundersdtr	husmann f.
Vanse	1795	K	Pernille Ane Johane	Jacob Eliasdtr	husmann/inderst f.
Vanse	1788	K	Olene Ane Cathrine	Adriansdtr	bonde f.
Vanse	1796	K	Ane Grethe Marie	Gundersdtr	bonde f.
Vanse	1792	M	Petter Tobias Willem	Tønnesen	bonde f.
Vanse	1796	M	Ole Johan Severin	Larsen	bonde f.
Vanse	1800	K	Grethe Olene Mathea	Olstdtr	bonde f.
Vanse	1796	K	Signe Elizabeth Margrethe	Lund	skipper f.
Vanse	1754	K	Ane Else Benedicte	Bugge	skipsreiar m.
Vanse	1792	M	Jens Gabriel Michael	Lund	skipsreiar f.
Vanse	1772	M	Julianus Friderik Theodor	Brieghel	tollar *
Vanse	1777	K	Abigael Sophia Theodora	Crytz	tollar m.
Vanse	1798	M	Friderik Julius Theodor	Brieghel	tollar f.
Vanse	1800	M	Lorentz Rudolp Werner	Brieghel	tollar f.
N. Kvinesdal	1799	M	Ant. Handrup Edvert	Christenen	husmann/inderst f.
Kristiansand	1777	K	Ane Liveche Catrine	?	-

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Kristiansand	1788	K	Ane Cathrine Margrete	Nyrop	kjøpmann f.
Kristiansand	1755	K	Julli Anne Maria	?	biskop m.
Kristiansand	1774	K	Regitze Dorothea Fridericha	Bang	tollar m.
Kristiansand	1742	K	Karen Petteri Maria	Kierul	-
Kristiansand	1787	K	Anne Mollenne Ellisebet	Fasmer	skipper f.
Kristiansand	1749	K	Maren Marte Lenne#	Jordan	feltskjer m.
Kristiansand	1772	K	Sara Martine Lovisa	Gluckstad?	rådmann m.
Kristiansand	1794	K	Mari Cathr. Elisabeth	Gundersdtr	skomakar f.
Kristiansand	1792	K	Anne Elisab. Frideriche	Eliasdtr?	tømmermann f.
Kristiansand	1797	K	Ane Dorothea Frederiche	Gjør	rektor f.
Kristiansand	1780	K	Inger Severine Marie	?	-
Kristiansand	1789	M	Hendrich Christopher Eilef	Natvig	kjøpmann f.
Kristiansand	1793	K	Christine Agnete Elisabeth	Natvig	kjøpmann f.
Kristiansand	1776	K	Anne Olene Elisabeth	Biørnsdtr	tobakksarbeidar m.
Kristiansand	1799	K	Stine Marie Elisabet	Syversen?	tobakksarbeidar f.
Kristiansand	1786	K	Ane Marie Dorthe	Syversen?	-
Kristiansand	1794	M	Jan Peder Andreas	Nielsen?	styrmann f.
Flekkefjord	1778	M	Hans Gabriel Sven	Tomsen	los f.
Flekkefjord	1794	K	Inger Ane Katrine	Peersdtr	styrmann f.
Flekkefjord	1795	K	Rachel Cicilia Magdalena	ønnesdtr	skipper f.
Flekkefjord	1784	M	Lars Jacob Henrich	Olend	skipper f.
Egersund	1761	M	August Fridric Christoff#	Stievig	kirurg *
Hå	1749	K	Nille Brostine Dorothea	Prahl	prest m.
Hå	1783	K	Nicoline Christine Maria	Kastrup	prest f.
Time	1762	K	Mette Andrea Christine	Munthe	prest m.
Vikedal	1796	K	Anna Maria Cathrine	Stockfleth von Krogh	løytnant f.
Vikedal	1778	K	Anna Mona Margrethe	?	-
Vikedal	1733	M	Bernhard Wilhelm Gustav	von Krogh	oberstløytnant *
Torvastad	1775	K	Anna Maria Elisabeth	Bendixen Rotting?	student m.
Håland	1754	K	Anne Bergithe Elisabeth	Holtzer	tollar m.
Håland	1791	K	Clara Elonora Lovise	Køste	tollar f.
Stavanger	1800	K	Johanna Marie Wilhelmine	Kjeler	“Mønsterskrivar” f.
Stavanger	1778	K	Johanna Sophia Dorthea	Werther	matros m.
Stavanger	1761	K	Anna Sophia Albertine	Kruse	byfut m.
Stavanger	1740	M	Dionysius Georg Julianus	von Kleist	sjøkaptein *
Stavanger	1773	M	Johan Friderich David	Brosius	murarsvein *
Strand	1782	M	Fred. Georg Christian	Thorsen	bonde f.
Hjelmeland	1791	K	Iverine Marie Sophie	Munthe	gardbrukar f.
Tysnes	1793	K	Christine Magrethe Karen <i>Andrea</i>	Wolf	prest f.
Os	1787	M	Hartvig Carl Philip	Segelcke	løytnant f.
Os	1799	M	Henrich Olaus Hans	Jørgensen	bonde f.
Kvinnherad	1754	K	Lovise Juliane Marie	Segelcke	løytnant m.
Kvinnherad	1795	M	Thomas Severin Vintzens	von Krogh	løytnant f..
Granvin	1777	K	Birgitta Sara Helena	Møllerup	-
Fana	1781	K	Edvardine Malene Margarethe	Fritzner	prest f.
Fana	1792	M	Hans Ulrich Christian	Fritzner	prest f.
Sund	1771	K	Johanne Margrethe Marie	Christie	forlikskommissær
Manger	1752	K	Birgithe Elise Chatrine	Daae	prest m.
Lindås	1739	M	Fredrik Hans Christian	Cramer	klokkar *
Lindås	1798	M	Fredrik Hans Christian	Cramer	klokkar f.
Voss	1770	K	Marie Sophie Christence	Jersin	kompanisjef m.
Bergen	1798	K	Sophia Elizabeth Maria	Olsen Helland	tollar f.
Bergen	1785	K	Anne Thine Maria	Hansdtr	tenestejente *
Bergen	1748	K	Sophia Elizabeth Maria	Halk	tollar m.
Bergen	1781	K	Abrahamine Christiane Elizabeth	Sneider	tenestejente *
Bergen	1798	M	Giert Johan Fried.	Andersen	arbeidar f.
Bergen	1797	M	Søren Christian Nicolay	Ruus	seglmakar f.

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Bergen	1798	K	Peternelle Sarine Margrethe	Ruus	seglmakar f.
Bergen	1772	K	Bolethe Maria Berentina	Lexau	kjøpmann m.
Bergen	1795	K	Helena Maria Laverentze	Abelen	arbeidar f.
Bergen	1800	K	Jacobina Christina Andrea	Storm	-
Bergen	1788	K	Anna Margretha Ottone	Brunchorst	kjøpmann f.
Bergen	1793	M	Petter Jørgen Adolph	Lexau	-
Bergen	1776	M	Johan Gottlieb Friederich	Lange	lærar *
Bergen	1767	M	Jacob Christian Friederich	Dahm	kjøpmann *
Bergen	1796	M	Johan Julius Albertus	Dahm	kjøpmann f.
Bergen	1779	K	Nicolina Mariana Friedericha	Gielman	skipper m.
Bergen	1799	K	Elen Anna Sophia	Erichsen	høker f.
Bergen	1796	M	Johan Christian Ludvig	Hess	offiser f.
Bergen	1798	K	Lovisa Elisabeth Friedericha	Hess	offiser f.
Bergen	1760	K	Maren Magdalena Linde#	Halven?	bryggar m.
Bergen	1784	K	Johanne Christina Maria	Brandtr	tenestejente *
Bergen	1790	K	Maren Benedicta Johanne	Biørn	major f.
Bergen	1793	M	Petter Olay Andreas	Helland	skredder f.
Bergen	1800	K	Mette Boletta Elizabeth	Falck	skredder f.
Bergen	1761	K	Benedicta Cecilia Maria	Fudtr	malar m.
Bergen	1761	K	Berentina Maria Elizabeth	Smidtr	kjøpmann m.
Bergen	1775	K	Anna Sophia Christiane	von Tangen	skipper m.
Bergen	1791	M	Gerhard Wilhelm Christopher	Geelmyden	-
Bergen	1774	K	Maria Sophia Christence	Rohrer	-
Bergen	1756	K	Eduardina Malena Margretha	Christi	biskop m.
Bergen	1773	K	Johanne Margrethe Maria	Christi	-
Bergen	1775	M	Johan Joachim Niclas	Bauer	gartnar *
Bergen	1747	M	Christian Ludvig Carl	Diener	-
Bergen	1793	M	Johan Eduart Colbjørn	Hiordtr	amtman f.
Bergen	1788	M	Johan Eduardt Petter	Hiordtr	amtman f.
Bergen	1764	K	Christina Margretha Elizabeth	Kyling	skipper m.
Bergen	1778	M	Johan Friederick Leinert	Dreyer	teiknemeister *
Bergen	1771	K	Alida Maria Elisabeth	Antonisen	bakarsvein m.
Bergen	1795	K	Johanne Maria Magdalena	Jerotte	bakararb. f.
Bergen	1781	K	Anna Maria Carolina	von Kyhle	major f.
Bergen	1792	K	Catarina Emelia Friedericha	von Kyhle	major f.
Bergen	1793	K	Emma Johanna Maria	von Kyhle	major f.
Bergen	1771	K	Dorthea Margretha Josepha	von Kahrs	kaptein f.
Bergen	1792	K	Johanne Maria Lovisa <i>Fredericka</i>	Isence	sersjant f.
Bergen	1732	K	Johanne Lovisa Elizabeth	Isence	-
Bergen	1775	M	Johan Ferdinand August	Preitzer	tenestegut *
Bergen	1769	K	Joachime Christina Elizabeth	Gyldenkrantz	-
Bergen	1785	K	Anne Sophia Maria	Hauch	kammerherre f.
Bergen	1774	K	Ana Dorthea Maria	Heyberg	-
Bergen	1774	K	Friedericka Albertina Lovisa	Haberddorph	-
Bergen	1772	K	Elen Johanne Fridericka	Falck	tenestejente *
Bergen	1773	M	Carl Johan Friederick	Hansen	-
Bergen	1779	K	Magdalena Anna Bejathe	Witte	stolmakar m.
Bergen	1794	K	Karen Margretha Fridericha	Schytz	assessor f.
Bergen	1800	K	Karen Margretha Fridericha	Schytz	assessor f.
Bergen	1793	K	Faldina Bergitha Maria	Brandtr	-
Bergen	1777	M	Christian Philip# Emanuel	Warncke	organist f.
Bergen	1794	M	Endre Johan Petter	Engelau	brennevinsbrennar f.
Bergen	1786	K	Gedske Karie Margretha	Rubach	-
Bergen	1793	K	Ingeborg Maria Theresia	Muller	krambohandlar f.
Bergen	1799	K	Maria Martina Elizabeth	Ohman	inspektør f.
Bergen	1783	K	Anna Susanne Catrina	Giørs	tenestejente *
Bergen	1786	K	Johanne Catrine Elizabeth	Jansen	-

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Bergen	1751	K	Helena Elizabeth Sophia	Hagendorph	murmeister m.
Bergen	1782	M	Carl Andreas Thor	Svendsen	-
Bergen	1779	M	Johan Jacob Christian	Olsen	-
Bergen	1770	M	Carl Christopher Friederick	Martinus	skipper *
Bergen	1747	M	Titus Daniel David	Hamm	lysestoypar *
Bergen	1790	M	Ahlert Johan Diederick	Dynselman	-
Bergen	1775	K	Hanna Maria Wilhelmina	Geelmeyden	kyrrethandler m.
Askøy	1781	K	Anne Maria Elizabeth	Lind	tenestejente *
Askøy	1792	K	Maria Sophia Hedeveg	Jørgensen	-
Askøy	1773	K	Dorthea Christina Magdalena	Rolfs	møllar m.
Askøy	1785	K	Anne Charlotte Rebecha	Görbitz	krambohandler f.
Askøy	1764	M	Christian Friederich Nicolay	Schrierdahl Walter	løytnant *
Askøy	1795	M	Knud Ananias Jacob	Olsen	husmann f.
Hafslo	1799	K	Nicolina Birgitta Christina	Munthe	-
Sogndal	1787	K	Dorothea Davidia Margareta	Elholm	klokkar f.
Askvoll	1776	K	Hermichen Lovisa Fredericha	Arnet	prest f.
Eid	1771	K	Laurentze Lovise Friderica	Hoel?	klokkar m.
Eid	1788	K	Susanne Lovise Friderica	Hansen Wittrup	lensmann f.
Selje	1773	K	Edvardine Magdalene Margretha	Schmidt	prest f.
Stranda	1799	K	Elisabet Olave Marthe	Lassesd	bonde f.
Ørskog	1800	K	Ane Petrine Lovise	Thoresdtr.?	sersjant f.
Ørskog	1793	M	Jens Hans Sten#	Jacobsen	bonde f.
Borgund	1790	K	Christiane Frederike Elisabeth	Mechlenborg	gjestgivar f.
Borgund	1795	K	Johanne Petrine Karine	Knudsdr	bonde f.
Borgund	1800	M	Christen Cornelius Severin	Knudssen	bonde f.
Borgund	1794	K	Berte Olina Petrina	Johnsdr	bonde f.
Borgund	1800	K	Karen Andrina Isabella <i>Helena</i>	Pedersdtr	bonde f.
Borgund	1796	M	Olaus Severin Andreas	?	-
Borgund	1789	M	Martin Johan Arnoldus	Heide	kjøpmann f.
Borgund	1795	K	Andrina Olava Marta	Eliasdtr	bonde f.
Borgund	1798	K	Katrina Petrina Andrina	Rasmusdtr	bonde f.
Borgund	1774	K	Margrete Maria Tomasine	Baade	bonde m.
Borgund	1800	K	Birte Johanne Gurina	Rasmusdtr	bonde f.
Borgund	1797	M	Peter Christian Raphael	Olesen	bonde f.
Grytten	1795	M	Johan Philip Thomas	?	kaptein f.
Aukra	1796	K	Ingeborg Elen Maria	Schive	prest f.
Kvernes	1800	K	Rachel Hanna Sophia	Dons	husmann f.
Kvernes	1793	K	Ane Margareta Benedicta	De Besche	prest f.
Sunndal	1744	M	Hans Gotlob Fabian	von Eppingen	major *
Sunndal	1800	K	Karen Maria Margrete	Støren	prest f.
Surnadal	1793	K	Hendrika Magrethe Maria	Arntz	kaptein f.
Edøy	1799	K	Johanna Elisabet Sophia	Lund	fenrik f.
Edøy	1785	K	Ane Boletta Malena	Falch	handelsbetjent f.
Strinda	1769	M	Frederich Christian Otte	Hegermann	løytnant *
Strinda	1796	K	Hanna Boletha Ester	Hegermann	løytnant f.
Strinda	1773	K	Karen Juliane Mathea	Heltzen	auditor m.
Strinda	1798	M	Sigismund Christian Ernst	Selmer	auditor f.
Strinda	1796	K	Johanne Christine Catrine	Selmer	auditor f.
Strinda	1800	K	Georgine Margrethe Frederikke	Selmer	auditor f.
Strinda	1797	K	Karen Juliana Mathea	Nielsen Hougen	kontorist f.
Strinda	1764	K	Catharina Sara Maria	Lysholm	oberst m.
Strinda	1792	K	Mette Margrethe Catharina	Bang	oberst f.
Klæbu	1747	K	Anna Catrina Maria	Horn	-
Byneset	1800	K	Chatharina Dorthea Malena	Barfjord	kaptein f.
Melhus	1775	K	Lovise Sophie Charlotte	Helsen	selskapsdame *
Melhus	1769	M	Hans Bernhard Jørgen	Steenbuch	prest f.
Melhus	1774	M	Hendrich Lauridtz Nicolay	Steenbuch	student *

Reg.stad	Får	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Melhus	1795	K	Elisabeth Ottilla Christina	Richelieu	-
Haltdalen	1763	K	Anne Margretha Fridericha	Lemich	løytnant m.
Røros	1795	M	Uldrik Fridrich Christian	Arneberg	-
Orkdal	1753	M	Johan Fridric Vilhelm	Hartzleben	kirurg *
Meldal	1782	K	Hedevig Susana Amalia	Rosbach	kaptein f.
Stadsbygd	1778	K	Marie Magdalena Elisabeth	Wilde	prest m.
Hemne	1790	K	Sophia Ane Magrethe	von Halck	kaptein f.
Hitra	1770	K	Mortina Malena Christiana	Zeliger	-
Hitra	1774	K	Uldricha Anna Eleonora	Knoph	prest m.
Hitra	1766	K	Maren Anna Cathrina	Lössius	proprietær *
Ørland	1794	M	Amund Johan Christopher	Arent	bonde f.
Bjørnør	1790	M	Carl Jacob Waldemar	Oxholm	-
Bjørnør	1765	K	Walbor Ane Maria	Andersdtr	husmann m.
Trondheim	1791	M	Carl Jacob Woldemar	Halch	kvartermeister f.
Trondheim	1762	K	Helena Margretha Nicolina <i>Antonetta</i>	Tillich	-
Trondheim	1793	K	Lorentze Nicoline Marlotte	Dons	oberstløytnant f.
Trondheim	1776	K	Anna Catharine Ulriche	Helzen	løytnant m.
Trondheim	1764	K	Anna Cathrina Larina	Kroppe	kjøpmann m.
Trondheim	1765	M	Andreas Christian Friedlieb	Hammond	skipper *
Trondheim	1754	M	Friderich Wilhelm Gottlieb	Krause	kaptein *
Trondheim	1751	M	Joachim Uldrich Christopher	Lindstow	kaptein *
Trondheim	1791	K	Elisabeth Dorthea Maria	Lindstow	kaptein f.
Trondheim	1757	K	Stinken Anna Chatrina	Møllmand	generalmajor m.
Trondheim	1786	K	Maria Georgina Carolina	Woldemar	generalmajor f.
Trondheim	1791	K	Amalia Ulricha Fridericha	Woldemar	generalmajor f.
Trondheim	1749	K	Creselle Karen Sophie	Tønder	sjø m.
Trondheim	1781	K	Ane Catrina Cresella	Tønder	kommandør f.
Trondheim	1787	M	Christian Ludvig Gustav	Helzten	justisråd f.
Trondheim	1797	M	Ernst Hans Andreas	Trost	løytnant f.
Trondheim	1791	K	Anna Catharina Margaretha	Trost	løytnant f.
Trondheim	1794	K	Nicolina Wilhelmina Jacobina	Trost	løytnant f.
Skogn	1791	K	Martha Maria Chirstina	Ørum	sorenskrivar f.
Skogn	1790	K	Chirstina Anna Maria	Kaas	rittmeister f.
Skogn	1767	K	Anna Catharina Carolina	Holst von Haning	kaptein m.
Skogn	1736	M	Ebbe Carsten Henric	von Coldevin	oberstløytnant *
Skogn	1788	M	Frideric Carl Frideric	von Coldevin	oberstløytnant f.
Skogn	1796	M	Ebbe Carsten Reinert	von Coldevin	husmann f.
Skogn	1789	K	Anna Sibylla Johanna	von Coldevin	husmann f.
Skogn	1756	M	Peter Christian Hieronymus	Ziegenhorn	militærkirurg *
Verdal	1793	K	Emillie Christine Maria	Lind	fut f.
Verdal	1794	M	Jørgen Petter Christian	Bernhoff	løytnant f.
Inderøy	1791	K	Anna Maria Catharine	Angell	major f.
Inderøy	1755	K	Petrine Kirstine Cicilia	Baj	kaptein m.
Inderøy	1788	K	Anna Bolettha Regina	Lehne	kaptein f.
Inderøy	1793	K	Catharina Wilhelmina Christina	Lehne	kaptein f.
Beitstad	1799	M	Henric Eilert Christan	Brun	-
Beitstad	1774	K	Eleonora Carolina Mathea	Rasch	-
Overhalla	1792	K	Hanne Elise Caroline	Plyem	fut f.
Overhalla	1797	M	Jacob Edvard Ludvig	Plyem	fut f.
Overhalla	1783	K	Sophia Maria Catrine <i>Johanne</i>	Hesselberg	sorenskrivar m.
Overhalla	1797	M	Olaus Ericus Augustinus	Hesselberg	sorenskrivar f.
Kolvereid	1781	K	Margrethe Ide Sophie	Wulf	lensmann f.
Kolvereid	1790	K	Ellen Magdalena Catharina	Asp	-
Brønnøy	1755	K	Magrethe Maria Elisabeth	Knudsdr	bonde m.
Alstahaug	1799	K	Ane Maria Elisabeth	Joensdtr	bonde f.
Alstahaug	1798	K	Isachina Berit Kirstina	Isachsdr	bonde f.
Nesna	1793	K	Anne Maria Dorthea	Hansdtr.?	bonde f.

Reg.stad	F.år	Kj.	Fornamn	Etternamn	Yrke
Nesna	1779	M	Jens Jacob Andreas	Eliassen?	bonde f.
Nesna	1788	M	Jacob Johan Christian	Larsen?	bonde f.
Rødøy	1776	M	Nils Johan Kristian	?	-
Rødøy	1796	K	Albertina Joachima Catherina	Lumholts Rønne	prest f.
Rødøy	1798	K	Andrea Sophia Caspara	Preus Rønne	bonde f.
Rødøy	1798	K	Anna Margretha Beata	?	-
Bodø	1793	K	Ane Maria Lavina	Jacobsd	bonde f.
Bodø	1799	K	Inger Pernilla Jacobia	Willumsd	bonde f.
Bodø	1765	K	Martha Maria Catrina	Johannesd	fiskar m.
Steigen	1796	M	Tøger Petter Christian	Hveding	gjestgivar f.
Steigen	1753	K	Ingeborg Gjertrud Anna	Nilsdtr	bonde m.
Øksnes	1800	K	Lovise Johanne Marie	Andersdtr	bonde f.
Øksnes	1799	K	Johanna Birgite Sophie	Pedersdtr	bonde f.
Øksnes	1794	K	Anne Gidsken Johanne	Nielsdtr	-
Øksnes	1798	M	Niels Peder Johan	Haugen	-
Vågan	1796	K	Hanna Petrina Laurentze	Sørensen	lensmann f.
Borge	1766	M	Hans David Celius	Hassi	gjestgivar *
Borge	1789	K	Anne Julianne Oline	Arntsdtr	bonde f.
Buksnes	1734	K	Hanna Rebekka Margrete	Lorentsatter Dass	prest m.
Buksnes	1750	K	Caroline Sophia Amalia	Harden	meisterskredder m.
Buksnes	1799	K	Ane Marta Elisabet	Hansdtr	bonde f.
Buksnes	1795	K	Maren Hanna Olava	Hansdtr	bonde f.
Buksnes	1799	K	Maren Johanna Mathea	Andersdtr	bonde/husmann f.
Flakstad	1748	K	Ester Marta Kirstina	Christophersdtr	-
Flakstad	1792	K	Ane Maria Sophia	Budde	prest f.
Værøy	1799	M	Ole Petter Johan	Strøm	fiskar f.
Lenvik	1779	M	Hans Fridrich Christian	Olsen	bonde f.
Lenvik	1794	K	Ovidia Inger Maria	Hermansdtr	bonde f.
Tromsø	1775	M	Jens Johan Petter	Schielderup	kjøpmann *
Tromsø	1798	K	Ane Margrete Wilhelmina	Nilsdtr.	husmann f.
Tromsø	1782	M	Melcher Friderich Jonnyhans#	Ingebrigts.	fiskarbone f.
Tromsø	1797	K	Ingbor Birgita Margrete	Petersdtr	inderst f.
Tromsø	1794	K	Barbara Catrina Urgina	Lindegaard	prokurator f.
Karlsøy	1776	K	Loren Ana Dorthea	Kauriin	prest f.
Alta og Talvik	1744	K	Jorine Caroline Margrethe	Nielsd	bøkker m.
Alta og Talvik	1794	K	Jorine Caroline Margrethe	Johannesdtr	fiskar f.
Alta og Talvik	1789	K	Ane Marie Elisabeth	Oldstr	-
Loppa	1783	K	Regine Magdalene Chrestine	Jonasd. Toske	-
Loppa	1797	K	Anne Margrethe Elisabeth	Johannisd	bonde f.
Loppa	1799	K	Marthe Marie Cecilie	Sivertsd	bonde f.
Loppa	1790	K	Birthe Nille Marie	Mortensd	bonde f.
Måsøy	1800	K	Bergitha Olava Hendrica	Buck	kjøpmann f.
Kistrand	1782	K	Ingeborg Anne Lucie	Brandtr	kjøpmann f.
Kistrand	1794	K	Ellen Birgitte Maria	Oldstr?	husmann f.
Kistrand	1795	K	Anne Johanne Christine	Oldstr?	husmann f.

6. NOKRE RESULTAT AV UNDERSØKINGA

Her vil eg presentere nokre sentrale resultat frå undersøkinga. I tillegg til dei resultatane eg legg fram i underpunktane 6.1–6.6, kunne eg ha gjort greie for andre trekk ved fleirnamnsskikken, t.d. om det kan påvisas noko mønster for stavings-talet i dei ulike posisjonane (1., 2. og 3. posisjon) – jf. namnet i tittelen på denne artikkelen, *Hanne Elise Caroline*, der denne kombinasjonen viser stigande stavings-tal (2, 3 og 4 stavingar). Slike spørsmål har t.d. Gudrun Utterström (1995:30

ff.) gått nærmare inn på i undersøkinga si av fornamn i Stockholm 1621–1810. Eit anna trekk som kunne ha vori tatt opp, er bruken av kongelige og bibelske fornamn, t.d. *Friederich Christian Otto* og *Johanne Maria Magdalena*. Det ville også ha vori interessant å undersøke i kva grad heile trippelnamnet blir overtatt av nokon i nærmiljøet. Dette ser t.d. ut til å gjelde dei to med trippelnamnet *Karen Juliana Mathea* (begge busett i Strinda i 1801 og fødd 1774 og 1798). Dei budde iallfall nokså nær kvarandre, men det trengs nærmare undersøkingar for å få klarlagt ev. relasjonar mellom dei, om dei t.d. var i slekt.

Som tidligare nemnt, er det 20 personar som har fire namn, og éin som har fem: *Carl Friderich Ferdinand Wilhelm Albrecht Kaltenborn*, f. 1785 og registrert i Kristiania. Eg har sett nærmare på diverse opplysningar om desse personane (fødselsår, bustad, yrke m.m.), men eg har ikkje kunna påvise noko vesentlig anna mønster for desse namna enn for trippelnamna, t.d. geografisk (sjå pkt. 6.3) eller sosialt (pkt. 6.6). I den følgjande undersøkinga vil eg derfor ikkje opprette ein eigen kategori for desse personane med fire eller fem fornamn. Dei vil såleis bli inkludert i kategorien *trippelnamn*. Eg vil nå undersøke trippelnamna ut frå ulike synsvinklar og begynner med å sjå dei i eit kjønnsperspektiv.

6.1 Trippelnamna i eit kjønnsperspektiv

Fram til 1740 er det like mange menn (5) som kvinner (5) som har fått trippelnamn, men frå og med tiårsperioden 1740–49 dreg kvinnene klart ifrå mennene, og vidare utover på 1700-talet er kvinnedominansen sterk i kvar einaste tiårsperiode (sjå tab. 1). Sett under eitt er kvinnene i klar majoritet – med over dobbelt så mange namneberarar som mennene – 368 (69 %) mot 167 (31 %).

Tabell 1. Kvinner og menn med minst tre fornamn på 1700-talet

Periode	Kvinner	Menn	Tot.	% Kvinner
1720–1729	1	1	2	50
1730–1739	4	4	8	50
1740–1749	12	6	18	67
1750–1759	24	10	34	71
1760–1769	30	20	50	60
1770–1779	62	25	87	71
1780–1789	59	20	79	75
1790–1800	176	80	256	69
Tot.	368	166	534	69

Ettersom Danmark har vori ein viktig formidlar av nye kulturimpulsar til Noreg, ventar vi å finne det same kjønnsmønsteret blant danskane. Og dette stemmer

når vi ser på dei resultatane som Meldgaard (1990:148) legg fram for København. Også der er det kvinnene som er i majoritet. Rett nok inkluderer materialet hennes også dobbeltnamn, men det er grunn til å tru at ho ville ha påvist omtrent like stor kvinnedominans som i Noreg om ho hadde avgrensa materialet sitt til trippelnamn. Eit interessant prinsipielt spørsmål i denne samanhengen er om det heilt allment er slik at nye namneskikkar fyrst får innpass i kvinnenamn, men dette kan eg ikkje gå nærmare inn på her.

6.2 Framveksten av trippelnamna over tiårsperiodar

Tab 2. viser at talet på personar med trippelnamn aukar for kvar tiårsperiode utover på 1700-talet. Det einaste unntaket er den nest siste perioden, 1780–1789, da det er ein viss tilbakegang. I tabellen har eg oppgitt både absolutte og relative tal (i forhold til folkemengda i den aktuelle perioden). Etersom folkemengda varierer nokså mye i dei ulike periodane (jf. den kraftige auken i den siste perioden), er dei relative tala best eigna til å vise utviklinga for denne namneskikken på 1700-talet. Som ein ser av tab. 2, får populariteten for trippelnamna ein kraftig auke i den siste perioden. Etersom namn og namneskikkar til ein viss grad avspeglar politiske og kulturelle forhold i samtida (sjå t.d. Wolffsohn & Brechenmacher 1999), er det kanskje mulig å gi ei forklaring på kvifor auken er så sterk nettopp i den siste perioden. Her treng ein innspel frå historikarar.

Tabell 2. Personar med minst tre fornamn over tiårsperiodar på 1700-talet

Periode	Pers. med trippelnamn	Alle pers. i perioden	Pers. pr. 100 000
1720–1729	2	23 105	9
1730–1739	8	45 251	18
1740–1749	18	69 750	26
1750–1759	34	100 215	34
1760–1769	50	111 764	45
1770–1779	87	131 860	66
1780–1789	79	156 494	50
1790–1800	256	234 212	109
Tot.	534	872 651	61

Det er tydelig at skikken med trippelnamn i Noreg har kommi med utlendingar, fyrst og fremst med tyskarar, for fram til 1750 er tyske etternamn i klar majoritet blant dei 28 som har trippelnamn i dei tre fyrste periodane, t.d. *Bade*, *Bøhme* (2 personar), *Cramer*, *Diener*, *Iseence*, *Rosler*. I tillegg kjem etternamn med den

tyske preposisjonen *von*: *von Eppingen, von Hesselberg, von Kleist, von Krogh, von Coldevin*. Sjølv om nokre av desse namna språklig sett har eit anna opphav, t.d. *Coldevin* (fransk), ser eg på personar med desse namna som tyske (ev. «tysk-influerte») når etternamnet har preposisjonen *von* føre seg.³ Døme på etternamn som viser til ein annan utanlandsk bakgrunn, er *Kierulf* (dansk) og *Dass* (skotsk). Eg viser elles til pkt. 6.4 der eg går nærmare inn på kva slags bakgrunn personar med trippelnamn hadde, og da tek eg også for meg tida etter 1750.

6.3 Geografisk utbreiing i Noreg

Folketeljinga av 1801 gir opplysningar om kor folk budde da registreringsarbeidet vart gjort. Derimot får vi, som tidligare nemnt, ikkje veta kor dei var fødd, noko som er ei viktig opplysning i namnesamanheng. Nå kan likevel bustad-opplysningar gi indikasjonar på i kva omfang dei med trippelnamn hadde utanlandsk bakgrunn. Dette gjeld t.d. gruvebyen Kongsberg som trekte til seg ekspertar på gruvedrift frå Tyskland.

I tab. 3 har eg avgrensa meg til byar og prestegjeld der minst fem personar har eit trippelnamn. Går ein lenger ned i absolutte tal, vil ein vera meir utsett for statistiske tilfeldigheter. Som tabellen viser, har Bergen den suverent største førekomsten av slike namn (70 personar). Dette er ikkje uventa ettersom Bergen var den største byen på 1700-talet. Også på bakgrunn av at Bergen har hatt mye tysk innvandring, er det naturleg at denne byen har mange personar med trippelnamn. Det er vel å merke den venstre talkolonnen (absolutte tal) som viser at Bergen er på topp, men vi får eit noko anna bilde om vi ser på utbreiinga av desse namna i forhold til folketalet (den høgre talkolonnen). Da er det Larvik som har tettplassen – med 58 personar pr. 10 000 personar.⁴ Deretter følgjer det ei gruppe på seks byar som ligg i intervallet mellom 44 og 37 personar: Skien, Porsgrunn, Bergen, Kristiania, Halden og Kristiansand. I dette intervallet (avmerkt med feit skrift) ligg også Buksnes (Lofoten) og Borgund (Møre og Romsdal).⁵

Dei fleste av dei byane som nemnt ovafor, ligg rundt Oslofjorden, og tre av dei ligg nokså nær kvarandre: Skien, Porsgrunn og Larvik. Men eg kan ikkje sjå at desse tre byane peiker seg ut på nokon spesiell måte, t.d. ved overvekt av tyske etternamn blant dei som har trippelnamn. Det er elles interessant at Bergen og Kristiania ligg heilt likt – med 41 trippelnamnberarar pr. 10 000 innbyggjarar. Også i ein annan samanheng (jamføring av dei mest frekvente namna i 2. posisjon i 1808) kan det påvisas klare likskapstrekk mellom desse to byane (Johannessen 1985:83). Av tab. 3 ser ein vidare at område som ligg nær byar, har vori mottakelige for trippelnamna, t.d. Strinda, Askøy, Vanse, Solum og Asker. Vi kan altså registere at trippelnamna har spreidd seg frå byane, dit dei kom fyrst, til det nærmaste omlandet.

**Tabell 3. Trippelnamn – fordeling på byar og prestegjeld
(minstefrekvens 5 personar)**

	Pers. med trippelnamn (abs. frek.)	Innbygg. tot. ⁶	Pers. pr. 10 000 innbyggjarar
Bergen	70	16885	41
Kristiania	38	9211	41
Kristiansand	18	4848	37
Trondheim	18	8846	20
Halden	17	4088	42
Larvik	14	2398	58
Vanse	14	4968	28
Kongsberg	14	6811	21
Borgund	12	4863	25
Strinda	9	3413	26
Skien	8	1812	44
Porsgrunn	8	1883	42
Skogn	8	3537	23
Fredrikstad	7	3296	21
Askøy	6	2613	23
Solum	6	2723	22
Buksnes	5	1225	41
Tromsø	5	3027	17
Ås	5	3670	14
Stavanger	5	3726	13
Sør-Audnedal	5	4038	12
Asker	5	4603	11

Det er ikkje overraskande at det er byar og kystområde som har flest trippelnamn, for dei har allment vori meir opne for nye kulturelle impulsar enn innlandsområde (sjå også pkt. 3). Det viktigaste unntaket er Kongsberg (sjå tab. 3), men dette unntaket er lett å forklare (tysk tilflytting i samband med gruvedrifta). Om vi tek for oss eit typisk innlandsområde på Austlandet (Hedmark og Oppland), viser det seg at dette området ligg langt nede i bruken av trippelnamn – med berre 25 personar i ei befolkning på 127 519, dvs. 2 personar pr. 10 000. Dette står da i skarp kontrast til byar og prestegjeld langs kysten (jf. tab. 3). Trippelnamna kan altså karakteriseras som eit typisk by- og kystfenomen på 1700-talet. I denne samanhengen kan det nemnas at bybefolkninga i 1801 utgjorde ein mye mindre del av befolkninga i Noreg enn i dag – 78 296 (NOS 1980:86) av 879 020 (NOS 1980:29), dvs. 8,9 %.

6.4 Bruk av trippelnamn i Noreg blant personar med utanlandsk bakgrunn

Som tidligare nemnt (pkt. 4), har ikkje 1801-teljinga eksplisitte opplysningar som gjør det mulig å skilje mellom personar fødd i Noreg og i utlandet, men på grunnlag av namnetypologi meiner eg det langt på veg er mulig å fastslå kor utlendingane kom frå. Det er særlig etternamna som eignar seg godt i denne samanhengen. Dette gjeld t.d. eintydig tyske etternamn som *Fritzner*, *Mechlenborg*, *Schnitler* og *Tillisch*. Til ein viss grad kan også fornamna gi indikasjonar om kva for land utlendingane kom frå – jf. desse tyske fornamna frå korpuset: *Adolf*, *Ditlev*, *Friedlieb*, *Gottlieb*, *Günther*, *Hermichen*, *Marichen*, *Reinert*, *Sigismund*, *Wibeche*. Fornamn som desse var svært lite brukt i Noreg på 1700-talet, og dei framstår derfor som typisk tyske. I nokre få tilfelle kan også fornamn som inngår i patronym, signalisere utanlandsk bakgrunn, t.d. *Bodesen*. (*Bode* er eit dansk fornamn som har vori svært lite brukt i Noreg.) Ein person med eit utanlandsk namn treng ikkje nødvendigvis vera fødd i utlandet. I overskrifta til dette punktet har eg derfor brukt formuleringa «personar med utanlandsk bakgrunn» i staden for «utlendingar».

I dei fleste tilfella ser det ut til – på grunnlag av namnetypologi – at begge foreldra har same utanlandske bakgrunn, t.d. tysk bakgrunn. Ettersom eit viktig mål med denne undersøkinga er å få klarlagt kva for land som er best representert med trippelnamn, har det mindre interesse å ta med etternamn som er brukt i fleire land, t.d. *Berg*, som både er brukt i Noreg, Danmark, Sverige og Tyskland. I nokre få tilfelle er ein person ført opp med to etternamn som kjem frå ulike land, t.d. *Holmboe Wright* (det fyrste dansk, det andre engelsk). Heller ikkje slike belegg viser eintydig til eitt land, og dei inngår dermed ikkje i den følgjande analysen. (Om ein person derimot har to etternamn som høerer til same land, t.d. *Godsche Boumgarten*, har eg tatt med belegget.) I nokre få tilfelle står det eit patronym saman med eit etternamn av slektsnamntypen, t.d. *Rasmusdatter Fladstrup*. Det er da slektnamnet som er lagt til grunn for klassifikasjonen (jf. det danske *Fladstrup*).

I det følgjande er det hovudsaklig etternamnet – i mindre grad fornamnet – eg vil leggja til grunn når eg skal prøve å fastslå om ein person har utanlandsk bakgrunn. Det er også etternamnet som Sogner & Thorvaldsen (2002a:53) har basert seg på når dei har undersøkt kor stor del innvandrarane utgjorde av befolkninga i Noreg i 1801.⁷ Dei har kommi fram til at det til saman var 6 823 etternamn av utanlandsk type i 1801-teljinga, og at desse namna var borte av 20 71 personar. Dette inneber at ca. 2,3 % av innbyggjarane i Noreg hadde innvandrarbakgrunn i 1801. Dei finn at denne prosenten ikkje er urimelig når dei samanliknar med folketeljingane i 1865 (1,2 % innvandrarar) og 1900 (2,9 %). Desse to siste prosentane gjeld vel å merke berre personar som er fødd utafor Noreg, og inklude-

rer ikkje personar med utanlandske etternamn fødd i Noreg. Til samanlikning kan det nemnas at innvandarane i dag (inklusive andre generasjons innvandra- rar) utgjør 7,3 % av befolkninga i Noreg (oppllysning frå Statistisk sentralbyrå gjengitt i Aftenposten 13.9.03).

Sogner & Thorvaldsen (2002a) presenterer ikkje noka liste over dei etternam- na dei ser på som tyske, danske, svenske osv., men avgrensar seg til å rekne opp visse namneelement som dei ser på som karakteristiske for dei enkelte språka. Det ville naturleg nok føre for langt å gi ei fullstendig opplisting av dei 6 823 etternamna dei ser på som utanlandske innafør ramma av ein festskriftartikkel. Likevel kunne ein ha ønskt seg ein noko betre dokumentasjon. Sjølv om dei t.d. fører opp nærmare 60 etterledd og suffiks som karakteristiske for tyske etter- namn (op.cit.:50), vil det stå att ein god del tyske etternamn som ikkje inneheld dei oppførte namneelementa. Dette gjeld særlig usamansette etternamn som *Bendtz*, *Bøhme*, *Hess* og *Prahl*. Men ein slik detaljkontroll ville neppe ha rokka vesentlig ved dei klare resultatata som Sogner & Thorvaldsen 2002a legg fram. Det framgår nemlig av figuren deira (op.cit.:57) at personar med tyske etter- namn er heilt dominerande (over 12 000 personar) blant dei med utanlandske namn. Deretter er det eit stort sprang ned til dei neste landa – personar med danske etternamn (litt over 4000 personar) og dei med svenske etternamn (ca. 1000).

Ved klassifisering av etternamna har eg hatt nytte av å bruke *Norsk etter- namnleksikon* (Veka 2000), *Danske efternavne* (Søndergaard 1984) og *Deutsches Namenlexikon* (Bahlow 1985). Eg har dessutan rådspurt fyrsteaman- uensis Marie-Theres Federhofer (Universitetet i Tromsø) i dei tilfella eit pre- sumptivt tysk etternamn ikkje var oppført i *Deutsches Namenlexikon*. Eit problem ved bruk av desse tre namneleksikona er at dei i nokre tilfelle gir ulike opplysningar om kor eit etternamn kjem frå. Det ville føre for langt å diskutere kvart enkelt tilfelle, men vanlegvis har eg følgd Veka 2000 når det blir gitt sprik- ande opplysningar. Ein fordel med opplysningane i Veka er at han i nokre til- felle eksplisitt nemner kva for land den norske slekta kjem frå, og dette landet treng ikkje nødvendigvis vera det same som etternamnet indikerer. Dette gjeld t.d. *Hjort*, som Søndergaard greitt nok oppgir dansk bakgrunn for, mens Veka nemner at denne slekta i Noreg nedstammar frå ei tysk adelsslekt i Schlesien. Her må ein vel gå ut frå at denne tyske slekta endra etternamnet sitt til *Hjort* på nordisk grunn.

I tysk som i norsk førekjem det at opphavlige fornamn kan bli brukt som etter- namn, t.d. *Hartvig* og *Herman* (jf. t.d. *Bjørn* i norsk). Såleis finn ein også etter- namn av denne typen nedafor. Oppføringa nedafor omfattar til saman 154 per- sonar. (Talet i parentes etter somme etternamn viser at det er fleire enn éin person som har det aktuelle etternamnet.)

Trippelnamnpersonar med tysk etternamn

Adlerbom, Arenfeldt (2), Arent, Arntz, Bauer, Bendeke (2), Bendz (2), Bernhoff, Bilefeldt, Boremann (2), Bremer, Brieghel (3), Brunchorst, Budde, Budenkap, Bøhme (3), Cramer (2), Dahm (2), Diener, Dorph, Duwell, Dynselman, Esmark, Fasmer, Fritznar (2), Funch, Gielman, Godsche Boumgarten (2), Grauer, Gørbitz, Haberdorph, Haddick, Haffnar (2), Hagendorph, Hardong, Hartvig (2), Hartzleben, Hauch, Hegermann (2), Heidenreich, Herman, Hess (2), Hessler, Holtzer, Hommel, Isence (2), Kaltenborn (2), Keilhau (2), Krausse, Krefting (2), Lachman, Lexau (2), Lossius, Lutzow, Malthe, Marten, Mechlenborg, Mejlender, Nelle, Nøymann, Ohman, Plahte, Pohlman (3), Prahl, Preitzer, Preus (3), Preuss, Prøys, Rabe, Radich, Rasch (2), Rohmer, Rolfs, Rosler, Rubach, Schach, Schive, Schmidt, Schnitler, Schytz (2), Selmer (3), Smidt (2), Sneider, Sondermann, Steenbuch (2), Stockfleth von Krogh, Struve, Tillisch, Treude, Trost (3), von Bulow (3), von Coldevin, von Eppingen, von Hesselberg, von Kahrs, von Kleist, von Kyhle (3), von Lowzow, von Løvenskiold (2),⁸ von Mansbach, von Ramm, von Tangen, Walter, Warncke, Weidemann, Wentzel, Werther, Widemann, Witte, Wulf, Wulff, Wærner, Zeliger, Ziegenhorn, Ziegler (3), Zimmer.

I tillegg kjem det nokre etternamn (brukt på 11 personar) som kan vera tyske, men som eg ikkje har klart å finne i Bahlow 1985: *Abelen, Fortmager, Hassi, Heidemark, Kjeler, Kroppe, Lemich, Lindstow (2), Lollich, Stoud*. Og som nemnt ovafor, har også slekta *Hjort* i Noreg tysk bakgrunn. Sjølv om det kan diskuteras om nokre av etternamna ovafor er tyske, rokkar ikkje dette ved det som er det sentrale resultatet av denne undersøkinga: Det tyske innslaget er overveldande blant dei som har minst tre fornamn. I tillegg til etternamna kjem det så nokre typiske tyske fornamn som er brukt føre etternamn som ikkje kan klassifiseras som eintydig tyske, t.d. Inger Joachime *Marichen* Lund. Her er det grunn til å rekne med at ein av foreldra har tysk bakgrunn.

Det er overraskande få personar (30) som har eit eintydig dansk etternamn: *Arboe (2), Bierring, Daae, Fladstrup, Gedde, Haar, Halck/Halk, Harbou, Høegh, Juel, Juul, Kastrup, Kierulf (2), Langhorn, Lysholm, Møllerup, Nyrop, Rosenvold, Rosted, Schielderup, Sparre, Thaarup, Tønder (2), Wittrup, Ørum*. I tillegg kjem det to personar som på annan måte viser dansk tilknytning. Den eine har patronymet *Bodesen* (jf. at *Bode* er eit typisk dansk fornamn), og den andre har *Handrup* som eit av fornamna sine: *Anton Handrup Edvert Christensen*. Her er altså eit opphavlig slektsnamn (og stadnamn) brukt som fornamn.

Som Sogner & Thorvaldsen (2002a:50) er inne på, kan det i somme tilfelle vera vanskelig å avgjøre om eit etternamn skal klassifiseras som tysk eller dansk. Ein viktig grunn til dette er området Slesvig-Holstein som ligg som ei slags gråson mellom dei to landa, der Slesvig er mest dansk og Holstein mest tysk.

Dei etternamna eg vil rekne som både danske og tyske, representerer til saman 37 personar: Angell, Baade, Baj/Bay, Bassøe, Brandt (4), Brun (2), Bugge (3), Cappelen, Dreyer, Falck (3), Gyldenkrantz, Kaas, Klemp, Klouman, Knoph, Krohn (2), Kruse, Muller (5), Munthe (3), Møller, Møllmand.

Nå er det også eit anna forhold enn overgangsområdet Slesvig-Holstein som gjør det komplisert å bruke etternamn som kriterium på om ein person har dansk eller tysk bakgrunn. Ifølgje Georg Søndergaard (1977:216) var det på 1700-talet «en sand mani at gøre gode danske navne mere eller mindre tyskklingende». Han fører opp ei rekkje døme på dette, t.d. *Stenbæk* > *Steinbach* og *Alstrup* > *Altersdorff*. Eg må derfor ta det atterhaldet at nokre av dei personane som ovafor er lista opp med tyske etternamn, kan vera danskar som har endra etternamnet sitt i tysk lei.

Andre land enn Tyskland og Danmark har tydeligvis hatt liten innverknad på bruken av trippelnamn i Noreg. Dette gjeld bl.a. Sverige der eg berre har registrert *Hamm* og *Heltzen*⁹ (sjå Veka 2000) som klart svenske etternamn. (Eg ser her bort frå namn som kan ha bakgrunn i fleire språk, t.d. *Berg* og *Ørn*.) Derimot er England og Skottland noko betre representert blant trippelnamna: *Christi/Christie*, *Collett*, *Smith*, *Stanley*, *Wright*, *Kinck* og *Dass*. Franske impulsar viser seg gjennom *de Bretteville*, *Richelieu* og *Michelet*, mens nederlandsk og frisisk bakgrunn blir signalisert med etternamna *Segelcke*, *Dedekam* og *Geelmeiden/Geelmyden*.¹⁰

Om ein person har eit etternamn av t.d. tysk eller fransk type i folketeljinga av 1801, inneber ikkje dette nødvendigvis at denne personen har kommi direkte til Noreg frå Tyskland eller Frankrike. Slekta til denne personen kan ha budd lenge i Danmark eller Sverige før familiemedlemmar flytte vidare til Noreg. Dette siste gjeld t.d. slekta de Besche, som kom til Sverige i 1608 (www.svenskadel.nu/). Det er kanskje etterkommarar av denne slekta vi i 1801-teljinga finn i Kvernes (Møre og Romsdal). Soknepresten der, Christopher de Besche og kona hans Michaela Fasting, gav dottera si, f. 1793, trippelnamnet *Ane Margareta Benedicta*.

Samanfattande kan ein seia at det tyske innlaget er sterkt blant dei som har minst tre fornamn. Det skulle dermed vera grunnlag for å seia at denne skikken har kommi til Noreg frå Tyskland. Danmark har etter alt å dømme spelt ei viktig rolle som transittland for denne namnemoten, for mange tyskarar kom på eit relativt tidlig tidspunkt til Danmark før dei etter ei tid flytte vidare til Noreg. Det er overraskande at så få personar med trippelnamn har svensk bakgrunn. Desse namna var også noko brukt i Sverige (sjå pkt. 3), men når denne namnetypen i så liten grad har spreidd seg derifrå til Noreg, kan dette tyde på liten namnekontakt mellom Sverige og Noreg på 1700-talet. Om dette meir allment gjeld kultu-

rell kontakt mellom desse landa på 1700-talet, er eit spørsmål eg ikkje kan gå nærmare inn på her.

6.5 Trippelnamn brukt på personar med norsk bakgrunn

I det førre punktet har vi sett at mange personar med utanlandsk bakgrunn hadde trippelnamn. I kva grad hadde så trippelnamna fått innpass blant innfødde nordmenn på 1700-talet? Det metodiske spørsmålet her er kva for kjenneteikn ein skal sjå etter i «norske» etternamn på 1700-talet. Ein namnekategori som peiker seg ut som eigna i denne samanhengen, er kvinnepatronym på *-datter*, t.d. *Nilsdatter* og *Eliasdatter*. Denne kategorien omfattar til saman 67 kvinner. Sosialt skil desse kvinnene seg klart ut frå innvandrargruppene i pkt. 6.4 ved at dei ikkje representerer høgare sosiale lag. Yrkesopplysningane til fedrane og ektemennene viser at omtrent halvparten høyrer til bondestanden, mens andre er døtrer/koner til husmenn, innerstar, fiskarar o.l. Og dei som er vaksne og ugifte, er oppført som t.d. «Tienestepige» eller «Syepige».

Eit anna trekk som kjem klart fram i denne gruppa av kvinner med patronym, er at dei fleste (43 av 67, dv. 64 %) er fødd etter 1790. Dette står i motsetning til dei 24 «patronymkvinnene» som er fødd over eit mye lengre tidsrom, frå den fyrste i 1745 til 1790. Vi kan med andre ord konstatere at det hovudsaklig er i det siste tiåret av 1700-talet at trippelnamna begynner å gjøra seg gjeldande i lågare sosiale lag. Dette gjeld fyrst og fremst kvinner i kyststroka, og særlig i det nordnorske småbonde- og fiskarmiljøet. Eg vil likevel understreke at trippelnamna på ingen måte er i ferd med å bli vanlige i lågare sosiale lag. I Østfold, Akershus (med Kristiania), Hedmark, Oppland og Buskerud har eg såleis registrert berre 6 kvinner med slike namn, og alle er fødd før 1782, dvs. før den siste tiårsperioden (1790–1800) da trippelnamna ekspanderte blant patronymkvinner langs kysten. Vi kan her ane ein strengare «internkontroll» i det konservative austlandske bondemiljøet der ein ikkje skulle etterapa embetsstanden med ein ny og pompøs namneskikk, mens ein derimot var meir open for det nye langs kysten – også i lågare sosiale lag.

Ifølgje Nedreli (1998:293) hadde 93 % av dei som budde på landsbygda i 1801 etternamn av patronymtypen. Materialet hennes er 23 281 personar på landsbygda på Vestlandet og Sørlandet. Når vi i tillegg tek omsyn til at over 90 % av befolkninga budde på landet i 1801 (jf. pkt. 6.3 der eg har nemnt at 8,9 % budde i byane), blir det relativt sett forsvinnande få med norsk bakgrunn som hadde eit trippelnamn på 1700-talet. Dei 65 kvinnene som både hadde trippelnamn og patronym på *-datter*, svarar såleis til berre 14 pr. 100 000 (65 av dei 458 074 kvinnene (NOS 1980: 53) i Noreg i 1801). Nå er det riktig nok nokre få andre kvinner med trippelnamn som også ser ut til å ha hatt norsk bakgrunn – ut frå etternamnstypologi. Dette gjeld dei med etternamn av slektsnamntypen, t.d.

Asp, Biørnestad, Glukstad, Gogstad, Grønvold, Helland, Heyberg, Hougen, Natvig, Støren, Trosvig, Tønsberg, Vangensteen. I tillegg kjem så kvinner med sekundærpatronym på *-sen*, t.d. *Andersen, Clausen, Erichsen, Hansen, Jansen, Jørgensen, Nielsen, Petersen, Sørensen*. Men sjølv om vi totalt kjem opp i nærmare 100 kvinner med trippelnamn (inkl. dei 67 med patronym på *-datter*), vil desse “norske trippelkvinnene” utgjøra berre 18 kvinner pr. 100 000 kvinner.

Til samanlikning er det utanlandske innslaget blant trippelnamnkvinnene mye høgare. Det er som tidligare nemnt 368 kvinner som har trippelnamn (jf. pkt. 6.1). Om vi frå desse trekker frå dei om lag 100 kvinnene med norskprega etternamn, står vi så att med ca. 270 kvinner med utanlandsk bakgrunn. Ifølgje Sogner & Thorvaldsen (2002a:53) var det i 1801 20 071 personar som bar eit etternamn som indikerte utanlandsk bakgrunn. Om vi så ser våre om lag 270 utanlandske trippelnamnkvinner i forhold til 20 071 kvinner og menn, dvs. ca. 10 000 kvinner, får vi at dette svarer til heile 2 700 kvinner med trippelnamn pr. 100 000 utanlandske kvinner. Dette talet (2 700 pr. 100 000) ligg altså skyhøgt over det vi har registrert for kvinner med norsk bakgrunn (14 pr. 100 000). I 1801 kan vi altså konstatere at trippelnamn stort sett berre er brukt blant kvinner med utanlandsk – særlig tysk – bakgrunn. Men dette skulle endre seg drastisk utover på 1800-talet – jf. t.d. at Aarset (1977:37) nemner at «mest halvparten i Hareid og Ulstein» hadde tre namn omkring 1870.

Eg har med vilje berre brukt kvinnenamn i utrekningane ovafor, og grunnen til dette er at ein nokolunde sikkert kan rekne med at iallfall dei som har patronym på *-datter* som einaste etternamn, har norsk bakgrunn. Derimot er det meir usikkert i kva grad dette gjeld dei med patronym på *-sen*. Dette gjeld både kvinner og menn – jf. t.d. Anne Marie Petronelle Nielsen Bodesen (fødd 1800 i Halden), der *Bodesen*, som inneheld det typisk danske fornamnet *Bode*, signaliserer dansk bakgrunn.

6.6 Trippelnamn – eit høgstatusfenomen på 1700-talet

Når ein skal undersøke trippelnamna i eit sosialt perspektiv, kan ein bygge på opplysningane om yrke i 1801-teljinga. I dei aller fleste tilfella gjeld dette opplysningar om menn i arbeidsfør alder. I vår samanheng kan desse opplysningane utnyttas slik:

- A. Barna får sosial plassering i samsvar med yrket til faren
- B. Kona får sosial plassering i samsvar med yrket til ektemannen
- C. Dei som er oppført med yrke (mange menn og nokre få kvinner) får sosial plassering ut frå yrket sitt

I namnesamanheng står namngivarane sentralt, dvs. foreldra, men i kategoriane B og C får vi ikkje direkte veta kva for sosialt lag foreldra tilhørte. Eg vil derfor

knytte nokre kommentarar til desse to kategoriane. Når kona får same plassering som ektemannen, føresette dette den normale situasjonen at ho har gifta seg innfor same sosiale stand som ho har vaksi opp i. Og når det gjeld kategori C, kan det i enkelte tilfelle ha førekommi at mannen har arbeidd seg sosialt oppover – ev. har vorti sosialt degradert i forhold til farens yrke. Sonen til ein bonde kan t.d. ha vorti offiser.

Som nemnt i pkt. 5, har eg på grunnlag av 1801-teljinga overført yrkesopplysningane for hovudpersonen i familien (normalt faren) til familiemedlemmar med trippelnamn. I ein del tilfelle er yrkesopplysningane mangelfulle. Dette gjeld 100 personar med trippelnamn, og det står dermed att 434 personar som vil bli undersøkt nærmare med tanke på sosial plassering.

I tab. 4 har eg funni det på sin plass å skilje mellom dei tre personkategoriane (A, B og C) som er nemnt ovafor. Når det er flest barn med trippelnamn (kategori C – 283), avspeglar dette at desse namna fyrst og fremst vart tatt i bruk på slutten av 1700-talet (jf. resultatata i pkt. 6.2). Og når det er litt fleire trippelnamn blant kvinnene (87) enn mennene (64), reflekterer dette at trippelnamna allment var mest vanlige blant kvinnene (jf. pkt. 6.1)

Tabell 4. Trippelnamn i ulike yrkesgrupper (sortert etter fallande frekvens)

	Mann	Kone	Barn	Tot.
Militære embetsmenn	17	14	69	100
Sivile embetsmenn ¹¹	2	13	37	52
Geistlige	4	13	33	50
Bønder	0	7	41	48
Husmenn, innerstar o.fl.	14	6	21	41
Kjøpmenn	2	6	17	25
Personar knytt til sjøfart	4	8	12	24
Gjestgivarar	1	10	5	16
Handverkarar	3	0	13	16
Høgare yrke (uspes.) ¹²	5	2	7	14
Lærar og klokkarar	3	2	6	11
Funksjonærar	3	0	7	10
Andre grupper	6	6	14	26
Tot.	64	87	283	434

Det viser seg at ei inndeling etter yrkeskategori gir svært klare resultat for personar med trippelnamn (sjå tab. 4), for det kjem tydelig fram at trippelnamna er eit høgstatusfenomen. Det er særleg i familiane til geistlige, militære og sivile embetsmenn at trippelnamna er mye brukt. Dei statistiske yrkesopplysningane i

NOS (1980:97) gjør det mulig å relatere tala i tab. 4 mot forskjellige yrkesgrupper. NOS oppgir såleis at det t.d. var 693 «militære embetsmenn» i 1801. Det er noko problematisk å rekne ut «trippelnamnandelen» for dei ulike yrkesgruppene, for storleiken på familiene kan naturlegvis variere. I denne samanhengen kan NOS 1980 gi oss visse haldepunkt. Av tab. 11 (NOS 1980:144) framgår det nemlig at det var mest vanlig med 3 til 6 personar i hushaldet i 1801. (Denne tabellen viser at tala for hushald med 3–4 personar og 5–6 ligg nokså nær kvarandre: 50 546 og 49 395.) Om ein ut frå dette legg til grunn eit gjennomsnitt på 4,5 personar pr. hushald, kan ein rekne ut kor stor del trippelnamnberarane utgjør i dei ulike yrkesgruppene.

Når vi ser nærmare på ulike offisersgrupper blant dei militære, kjem det fram at dess høgare rang ein offiser har, dess fleire er det som har trippelnamn. Dette framgår av oppstillinga nedafor der eg har skilt mellom desse offisersgruppene: generalar (8 trippelnamnberarar), oberst – kaptein (44) og løytnant – fenrik (45).¹³ Desse tala blir så relatert til kor mange offiserar som i 1801 inngår i desse gruppene (sjå NOS 1980:97):

General:

8 trippelnamnberarar på 13 generalar, dvs. $8 / (13 \times 4,5) = 136,8 \%$

Oberst – kaptein:

44 trippelnamnberarar på 279 offiserar, dvs. $44 / (279 \times 4,5) = 35,0 \%$

Løytnant – fenrik:

45 trippelnamnberarar på 364 offiserar, dvs. $45 / (364 \times 4,5) = 27,4 \%$

Det er riktig nok tale om låge absolutte tal for generalgruppa, så her kan ein bli utsett for statistiske tilfeldigheter. Derimot er talgrunnlaget betre i dei to neste offisersgruppene. I alle fall ser det ut til at trippelnamna så å seia avspeglar militær rang. Også blant dei geistlige står trippelnamna høgt i kurs – jf. at 50 personar (sjå tab. 4) i desse familiene har eit trippelnamn. Om vi følgjer same utrekningmåte som for offisersgruppene ovafor, får vi ein noko lågare andel, 22,2%, enn for dei militære (50 trippelnamnberarar på 501 geistlige embetsmenn - sjå NOS 1980:97).

Eg skal ikkje her kommentere alle dei ulike yrkesgruppene i tab. 4, men meir allment slå fast at trippelnamna er eit typisk høgstatusfenomen. Dette ser vi tydelig når vi relaterer dei 48 trippelnamnberarane i bondestanden til 72 513 bondehushald (NOS 1980:99). Dette gir ein andel på berre 0,147%, noko som er svært lite jamført med t.d. den geistlige og militære gruppa.

Skikken med trippelnamn hadde i liten grad sige ned til lågare sosiale lag på 1700-talet. I den grad slike namn fans i bondestanden, var det langs kysten vestpå og nordpå. Det kunne ha vori interessant å ha gått inn på detaljundersø-

kingar av personar med trippelnamn i lågare sosiale lag med tanke på om dette kan sjåas på som påverknad frå t.d. prestar og andre høgare embetsmenn i lokalmiljøet. Eg har her lagt mest vekt på å skildre trippelnamna på makronivå, men ei undersøking på mikronivå, dvs. i ulike lokalmiljø, kan gi eit verdifullt supplement til denne undersøkinga. Det kan i denne samanhengen vera på sin plass å sitere noko som Søndergaard (1977:151) skriv om eventuelle «storhedsgriller» i bondestanden: «Den tanke at Mads Perderssøns datter kunne hedde *Sophie Elisabeth Madsdatter* var ganske absurd. Ikke at han frygtede grevens vrede. [...] Men naboer og bymænd ville aldrig tilgive en sådan formastelighed.»

7. AVRUNDING

Denne undersøkinga har avdekt klare særtrekk for bruken av tre eller fleire fornamn på 1700-talet. Denne namneskikken kan karakteriseras som eit høgstatusfenomen, for den er særlig utbreidd i familiane til offiserar og geistlige. Derimot er slike namn svært lite brukt i bondestanden den heilt dominerande befolkningsgruppa på 1700-talet. I eit kjønnsperspektiv viser det seg at trippelnamna er dobbelt så mye brukt på kvinner (368) som på menn (166). Som ein kunne vente, har den importerte namneskikken fyrst fått innpass i byane og kystområde. Ei undersøking av etternamna til dei som har trippelnamn, viser at svært mange av desse har etternamn av tysk opphav. Bruken av trippelnamn i Noreg på 1700-talet kan dermed i stor grad tilskrivas tysk påverknad.

Noter

- 1 Eg takkar prof. Gunnar Thorvaldsen, Registreringssentralen for historiske data, Universitetet i Tromsø, for nyttige kommentarar til pkt. 4.
- 2 Som det er gjort greie for i NOS (1980:15), er ikkje alderen alltid korrekt oppgitt. Same stad står det at alderen i 1801-teljinga er sett til å vera «eitt år høgare enn etter vanleg aldersdefinisjon». Ved omrekning til fødselsår har eg teki omsyn til denne måten å oppgi alderen på. I praksis har eg teki utgangspunkt i året 1801 og trekt frå den oppgitte alderen. Ein som t.d. står oppgitt med ein alder på tre år, er dermed fødd i 1798.
- 3 Veka (2000) fører opp *Coldevin* som eit fransk etternamn, men ifølgje genealogiske opplysningar på nettet (www.tuxen.info/coldevin/) begynner historia til slekta Coldevin i Noreg med Cort Coldevey, byfut i Tønsberg frå ca. 1600. Han utvandra ventelig frå eit av dei nordtyske hertugdømme. *Coldevey* må så – på norsk grunn – ha vorti omlaga til *Coldevin*. Ut frå ein slik bakgrunn er det også enkelt å forklare bruken av det tyske *von* i *von Coldevin* i 1801-teljinga.
- 4 Om vi også inkluderer byar og prestegjeld med minst 4 trippelnamnberarar, vil Loppa i Finnmark ta fyrsteplassen føre Larvik. Her er det 4 av 623 personar, dvs. 64 av 10 000, som har eit trippelnamn.
- 5 Ålesund, som vart kjøpstad i 1848, låg innafør grensene til Borgund i 1801.
- 6 Eg har her ført opp innbyggartal på grunnlag av den digitale versjonen, men må ta atterhald om talet i nokre av byane og prestegjelda. Det er nemlig ein viss diskrepans mellom tala som NOS (1980:59 ff.) oppgir, og dei som ein kan rekne seg fram til i den digitaliserte versjonen.

- 7 Ein stuttare versjon av denne artikkelen ligg føre på engelsk (Sogner & Thorvaldsen 2002b). Mye stoff frå denne artikkelen er også trekt inn i verket om norsk innvandringshistorie (Sogner 2003:386 ff.).
- 8 Veka (2000) nemner at stamfaren til slekta von Løvenskiold har tysk bakgrunn. Det same gjeld også von Tangen. Isolert sett, dvs. utan *von*-tillegget, kunne *Tangen* oppfattas som eit norsk etternamn.
- 9 Også etternamnet *Helsen* fins i korpuset, og dette er kanskje ein variant av *Heltzen*.
- 10 Språklig sett kunne også *de Besche* vori teki med blant dei franske etternamna, men ifølgje genealogiske opplysningar stammar etterkommarane i Norden frå ei nederlandsk adelsslekt (www.svenskadel.nu/).
- 11 I denne gruppa inngår det bl.a. amtmenn, sorenskrivarar, futar og embetsmenn i tollvesenet.
- 12 Her finn ein t.d. proprietærar, godsforvaltarar o.l.
- 13 Summen av desse blir 97 trippelnamnberarar. Dei resterande 3 (jf. 100 i tab. 4) høyrer til kategorien «Andre» under «Militære embetsmenn» (sjå NOS 1980:97).

Litteratur

- Alhaug, G. 1985: Noen skilnader i namnemønsteret mellom Nord-Noreg og Indre Austlandet. I: S. Fries & R. Otterbjørk (red.): Regional och social variation i nordiskt personnamnskick. NORNA-rapporter 29. 42–56. Uppsala.
- Alhaug, G. 2002: *Dobbelt*namn og nokre andre termproblem i det terminologiske feltet til *dobbelt*namn. Nordiskt och ryskt i namnforskningen 2. (Under medverkan av M. Aljoksjina.) 7–22. Uppsala.
- Aschim, A. B. 1995: Personnamsskikken i Lyngen i historisk perspektiv 1750–1969. Upublisert hovudoppgåve. Universitetet i Oslo.
- Bahlow, H. 1985: Deutsches Namenlexikon. Frankfurt am Main.
- Bræck, A. G. 1979: Personnamn i Hadsel. Upublisert hovudoppgåve. Universitetet i Trondheim.
- Gustafsson, L. 2002: Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791–1890. *Anthroponymica Suecana* 12. Umeå.
- Hagåsen, L. 2002: [Melding av] Nordiskt och ryskt i namnforskningen 2. (Under medverkan av M. Aljoksjina.) Uppsala. SAS 20.143–46.
- Johannessen, O.-J. 1985: Personnavnbruk i Bergen, Christiania, Hobøl og Os prestegjeld i 1808. I: S. Fries & R. Otterbjørk (red.): Regional och social variation i nordiskt personnamnskick. NORNA-rapporter 29. 57–85. Uppsala.
- Kruken, K. 1982: Frå reformasjonen til den nordiske namnerenessansen. I: O. Stemshaug (red.): Norsk personnamleksikon. 176–208. Oslo.
- Meldgaard, E. V. 1990: Studier i københavnske fornavne 1650–1950. København.
- Meldgaard, E. V. 1992: Dobbeltnavnets terminologi. SAS 10.151–160.
- Nedrelid, G. 1996: Lokale variasjonar i namneskikken på Agder i 1801. I: K. Kruken (red.): Den ellefte nordiske namneforskerkongressen. (NORNA-rapporter 60.) 311–28. Uppsala.
- Nedrelid, G. 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad» – Etternamsskikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. Band 1 og 2. Høgskolen i Agder. Forskningsserien nr. 11. Kristiansand.
- NOS 1980 = Folketeljinga 1801. Ny bearbeiding. Statistisk Sentralbyrå. Norges offisielle statistikk B 134. Oslo.
- Otterbjørk, R. 1979: Svenska förnamn. Solna.
- Rogers, E. M. 1995: Diffusion of Innovations. New York.

- Sjursen, K. 1993: Kvinnenamn i Lyngen på 1800-talet. Upublisert mellomfagsoppgåve. Universitetet i Tromsø.
- Sogner, S. 2003: Del II. 1537–1814. I: K. Kjeldstadli (red.): Norsk innvandringshistorie 1. 227–398. Oslo.
- Sogner, S. & G. Thorvaldsen 2002a: Kan 1801-tellingen kaste lys over innvandringen til Norge? I: K. J. Bråstad, K. Johannessen & T. Sirevåg (red.): Med Clio til Kringsjø. Festskrift til riksarkivar John Herstad. 44–59. Oslo.
- Sogner, S. & G. Thorvaldsen 2002b: Surnames as proxies for place of origin in the 1801 census for Norway. I: J. Carling (red.): Nordic demography. Trends and differentials. 251–65. Oslo.
- Søndergaard, G. 1977: Bogen om personnavne. København.
- Søndergaard, G. 1984: Danske efternavne. København.
- Utterström, G. 1995: Dopnamn i Stockholm 1621–1810. Uppsala.
- Veka, O. 2000: Norsk etternavnleksikon. Oslo.
- Wolffsohn, M. & T. Brechenmacher 1999: Die Deutschen und ihre Vornamen. 200 Jahre Politik und öffentliche Meinung. München – Zürich.
- Aarset, T. 1977: Dobbeltnavn i Vartdal, Hareid og Ulstein. Tidsskrift for Sunnmøre historielag 1977. 23–39.
- Aarset, T. 1982: Dobbeltnavn. I: O. Stemshaug (red.): Norsk personnavnleksikon. 88–92. Oslo.
- Aarset, T. 1983: Dobbeltnavn og doble navn – nokre terminologiproblem. I: G. Hallberg, S. Isaksson & B. Pamp (red.): Personnavnsterminologi. NORNA's åttende symposium i Lund 10–12 oktober 1981. NORNA-rapporter 23. 87–97. Uppsala.

Etternavn danna av navn på gårdsbruk – sett i et navnebeskyttelsesperspektiv

Av Ivar Utne

The majority of Norwegian surnames has its origin in farm names. These surnames were mainly coined during the first decades of the 20th century. There have been rules regulating how to make farm names into surnames. The most important regulations are requirements of personal relations to the farms inspiring the wanted surnames, and regulations of spelling. This article presents an overview of these regulations, and explains some of the linguistic motivations and consequences. It is entitled: 'Surnames coined from farm names – a view from the perspective of name protection'.

1. INNLEDNING

Navn på gårdsbruk er brukt i flertallet av etternavn i Norge. Det ble vanlig å ta i bruk slike etternavn fra slutten av 1800-tallet, både blant bønder og blant folk som flytta vekk fra gårdsbruka. Dette er var en gradvis overgang fra gammel uformell bruk som tilnavn til faste etternavn.

Retten til bruksnavn som etternavn har vært regulert alt fra før den første personnavnloven i 1923. For å få godkjent slike etternavn, har det i stor grad vært krav om at en har tilknytning til gårdsbruka. I tillegg har det vært regler for hvilke skrivemåter av navnet en kan få på denne måten.

I tida før navnelovene har det òg vært regler for beskyttelse av etternavn. Det vil si at folk med sjeldne navn har måttet gi samtykke for at andre skal få ta dem i bruk. Fra innføringa av den første navneloven og fram til 1979 skulle også brukere av gårdsbruk som ikke bar bruksnavnet som etternavn sjøl, gi samtykke når andre uten tilknytning ønska navnet.

På denne måten har retten til etternavn som er henta fra gårds- og bruksnavn,

og retten til beskytta etternavn, vært knytta sammen. Dette er emne for denne artikkelen.

Artikkelen har et historisk perspektiv og omfatter perioden fra slutten av 1800-tallet og fram til i dag, dvs. en periode både uten og med navnelov. Det er lagt hovedvekt på språklige eksempler og navnetyper, og mindre vekt på juridiske perspektiv. Den gir heller ikke full oversikt over hvilke myndigheter som har hatt eller har avgjørelsesmyndighet. Framstillinga bygger hovedsaklig på trykte lovforarbeider og lovkommentarer.

Med den første personnavnloven i 1923 ble det innført faste etternavn for hele befolkninga, dvs. etternavn knytta til hele familier. Et viktig formål med ei slik ordning var å holde orden med stabil navnebruk. Fram til da hendte det at samme person veksla mellom patronym (*sen*-navn og *datter*-navn) og navn på ett eller flere gårdsbruk. Navnevekslinga var ei videreføring av en gammel tilnavnsskikk som dels kom i konflikt med en nyere tradisjon for faste etternavn i overklassen og blant byboere.

Innføringa av faste etternavn hadde også som formål å få til et stort utvalg forskjellige etternavn. Hensikten var å oppnå at folk i større grad fikk navn som ville være mer identifiserende. Det ville en oppnå med begrensing for vanlige navn og mulighet for å få sjeldne. En ville begrense bruken av *sen*-navn, der mange var svært vanlige, og bruken av noen vanlige navn fra gårdsbruk. Bruken av det store utvalget av navn på gårdsbruk som faste etternavn var viktig for å få identifiserende navn.

I artikkelen er det omtale av tre personnavnlover og ei større lovendring: 1923-loven som trådte i kraft 1.7.1923, 1964-loven fra 1.1.1965, 1979-endinga fra 1.1.1980, og 2002-loven fra 1.1.2003. Artikkelen omtaler også flere mindre endringer, både i loven og i praktiseringa, særlig i 1980- og 1990-åra.

Terminologien har ikke vært den samme i alle navnelovene. I 1923-loven ble termen *slektsnavn* brukt om faste etternavn, dvs. slike som hadde gått eller kunne gå i arv. *Etternavn* ble brukt om navn som ikke var blitt registrert som faste etter lovens regler, men som i praksis ble brukt på samme måten. Det siste var oftast patronym (*sen*- eller *datter*-navn) etter farens eller farfarens fornavn eller navn på gård der en bodde. Med 2003-loven ble *etternavn* innført som term for faste etternavn, det som til da hadde hett *slektsnavn*.

2. ETTERNAVNSTRADISJONER OG NAVNERETT FØR INNFØRINGA AV NAVNELOVENE

2.1. Kort etternavnhistorie fram til folk flest fikk faste etternavn

I mellomalderen og i flere hundre år framover var det lite faste etternavnssystemer i Norden. I praksis ble ett eller flere tilnavn brukt om samme person, som

disse mellomaldereksempla med moderne skrivemåte: *Hellig-Olav*, *Olav Digre* og *Olav Haraldsson*, og *Hårek på Tjøtta*. Helt fram til 1900-tallet var liknende navneformer vanlige, både i byene og på landet, og de holdt seg best på landet. Nyere eksempler er *Bakke-Hans*, *Hans i Bakken*, *Ola Oppigarden*, *Nils i Vikja*, *Sjur-Olina* (datter av eller kona til *Sjur*), *Svarte-Henrik*, *Vesle-Ola*, Alf Prøysens *Jordmor-Matja*, *Magne Mist* (fra *Midtstovo* på Fykse i Kvam), og kirkebokformer som *Hans Pedersen* og *Marte Pedersdatter*. Slik uformell navnebruk lever videre i dag, men er minkende. Kallenavnsskikken er en del av dette.

I Norge ble det etter hvert vanlig at folk kalte seg etter gården eller gårdsbruket som uformelt tilnavn.

I offentlige dokumenter, f.eks. kirkebøker, ble folk ofte ført opp med patronym, dvs. fars eller forfedres fornavn med *sen-* eller *datter-*ending. Navn på gårdsbruk ble òg iblant brukt i noen typer offentlige dokumenter, som f.eks. skatteregister.

Samer og kvener har dels hatt faste etternavn på sine egne språk i eldre tider. De har i stor grad blitt innpassa i norsk navneskikk med norske etternavnsformer de siste to-tre hundreåra. Samene har dessuten har en muntlig tilnavnsskikk med bl.a. fars fornavn i genitiv (eieform) foran eget fornavn. (Se bl.a. Rydving 2000.)

Den norske overklassen, som ofte var av innvandrerfamilier, tok i bruk faste etternavn fra hjemlandet på 1600–1700-tallet. Det var skikker fra europeiske land, særlig tyske, frisiske, franske og engelske. Mange europeiske land hadde flere hundre år gamle tradisjoner med faste etternavn før Norge fikk personnavnlov. Navna i mange land bygde helst på opphavlige patronym, kallenavn, yrkesnavn/-titler og stedsnavn. Eksempler er *Martens*, som tilsvarende *Martinsen*, og *Smith*, med betydningen ‘smed’. Den norske og danske adelen laga navn dels med utenlandsk og dels norsk form.

I tillegg hadde det etablert seg bruk av norske gårdsbruksnavn og opphavlige patronym (*sen-*navn) som faste etternavn både blant overklasse og hos andre, særlig i byene. Det var de to siste navnetypene som ble oppfatta som de norske måtene å lage etternavn på mot slutten av 1800-tallet, sjøl om det òg fantes andre alternativ, deriblant nylaging (konstruering).

Fyldigere omtale av norsk etternavnshistorie fins i Utne 2001 og Utne 2002b.

2.2. Etablering av etternavnstyper for folk flest

*Sen-*navn hadde blitt svært utbredt blant byboere etter hvert som de tok faste etternavn ut over 1800-tallet. Noen få slike navn var svært mye i bruk, som f.eks. *Olsen*, *Hansen* og *Johansen* i Norge. Dette gjorde det upraktisk å holde folk fra hverandre i register. Slik var det også i Sverige og Danmark. I Sverige løste en det med konstruerte navn og i Danmark tok folk ofte stedsnavn, dvs. navn fra gårder, landsbyer, byer og områder.

Den norske historikeren Ludvig Kristensen Daa tok i 1876 opp dette mangfoldet med like *sen*-navn og presenterte forslag til hvordan folk kunne velge andre etternavn. Daa var åpen for mange slags navnelagingsmåter etter mønster fra flere europeiske land, f.eks. navn etter yrker, og latinske navneformer. (Daa 1876.)

Ivar Aasen tok i 1878 til orde for en etternavnsskikk bygd på den etablerte bruken av gårdsnavn som tilnavn og begynnende bruk som faste etternavn. Hans utgangspunkt var at *sen*-navna var fremmede, både når det gjaldt fornavna i første del og *sen*-endinga. Se ellers pkt. 2.2.1.

I det senere lovarbeidet bygde en på liknende problembeskrivelse som Daa, men på forslag som bygde på Aasen når det gjaldt gårdsnavn.

Også i Norge har det vært anledning til å få konstruerte etternavn, men det har slått lite an. Dessuten har vi hatt et jamt tilsig av utenlandske etternavn gjennom innvandring. Navnelovene har hatt bestemmelser for å begrense bruk av utenlandske navneformer for norske statsborgere.

2.2.1. Aasens forslag

Ivar Aasen var opptatt av å utvikle en norsk etternavnsskikk bygd på norsk navnetradisjon, både i typer og språkform. I *Norsk Navnebog* (1878) tok han til orde for å bruke norske gårdsbruksnavn som etternavn, fordi det var i samsvar med den norske tradisjonen for tilnavn, dvs. navn i tillegg til fornavna. Dessuten var det et norsk navnemateriale. De skulle skrives på norsk, altså etter norske skrivemåter som var i ferd med å etablere seg, og ikke etter dansk skrifttradisjon (Aasen 1878:98/1997:88). *Sen*-navna var han skeptisk til. I tillegg til omfanget av like navn var han skeptisk til slike navn på grunn av det unorske opphavet både fornavna som var grunnlaget og i *sen*-endinga. Et utdrag av hans synspunkter (Aasen 1878:102–04/1997:91–92):

Ved Brugen af Fadersnavnet som Tilnavn er der allerede blevet en stor Mængde af ligelydende Tilnavne, f. Ex. *Olsen, Thoresen, Eriksen*, og især saadanne, som dannes af Apostelnavne og Helgennavne, saasom *Jonsen (Jensen og Hansen), Paulsen, Petersen, Andersen, Larsen, Nilsen, Sørensen* og flere. Og skjønt saadanne Navne nu kunne klinge som simple og hverdagslige, ere de dog paa en Maade at ansee som fremmede og tildeels som forvanskede, forsaavidt som de grunde sig paa et afstumpet eller forkortet Mandsnavn. Derimod have Gaardsnavnene det Fortrin, at de tilhøre Landet fra gammel Tid og saaledes ere ægte hjemlige og passende for Folkeslaget; for det meste ere de ogsaa nogenlunde korte og bekvemme, og desuden ere de saa mange og forskjellige, at de kunde tilbyde et rigt Forraad af gode Familienavne.

Aasen foreslo dessuten at folk burde bruke *son*-ending når de laga etternavn av «Fadersnavn», fordi det er «en ældre og mere norsk Form» og at det fins tilsvarende former i andre språk, som svensk, engelsk og tysk («Sohn») (sst., note 14).

2.3. Navneretten før personnavnloven i 1923

Den eldste etternavnsretten dreier seg om plikten til å ha faste etternavn for adelen fra 1500-tallet. Etter hvert som bruken av etternavn bredte seg i overklassen og byene fra 1600-tallet, kan det ha vært oppfatta som naturlig at en familie ikke tok en annens etternavn. Men dette ser ikke ut til å ha vært lovfesta. Fra slutten av 1700-tallet ser det ut til å vært en viss regulering i Danmark og Norge. Det gjaldt etternavn som ikke fulgte fra far til sønn innenfor ekteskap. Fra slutten av 1800-tallet ble etternavnsretten mer nyansert, fordi flere og flere tok i bruk faste etternavn. Vi skal se mer på 1) offentlig bevilling, 2) navneretten, og 3) lovforslag.

2.3.1 Offentlig bevilling

Fram til Norge ble sjølstendig tidlig på 1800-tallet, ser det ut til at folk sjøl tok sitt etternavn uten offentlig godkjenning. Dessuten hadde en verken i Danmark eller i Norge hatt noen praksis for å innvilge nytt etternavn til dem som allerede hadde etternavn. Fra slutten av 1700-tallet kjenner en til at innvilging av nytt etternavn var knytta til andre avgjørelser, som adopsjon eller overtaking av eiendommer, f.eks. handel, fra en slektning. (Hallager 1895:52–62; Lundh 1924:42.)

Ut over 1800-tallet ble det gitt norske etternavnsbevillinger av det norske statsrådet (Regjeringa), både for endring og første gangs bevilling (Lundh, sst.; Hallager, sst.). Fra 1905 tok Kirkedepartementet over, dernest fra Sosialdepartementet, og så Justisdepartementet fra 1917 (Lundh 1924:42). De som fikk navnebevilling, var pålagt å offentliggjøre denne (Lundh 1924:69; Ot.prp. nr. 17 (1901–1902):9). Grunnen var at det innebar tinglysning, der det var krav om kunngjøring (Lundh, sst.).

Folk tok i stor grad i bruk etternavn uten slik godkjenning, og dette økte på ut over 1800-tallet og fram til den første navneloven i 1923. Det gikk rimelig greit, fordi de gjerne hadde tilknytning til navna, eller det kunne hende at navna ikke var opptatt i forveien. Dessuten ble noen bevillinger som var gitt før den første navneloven, oppheva ved senere dommer fordi de var gitt i strid med andre familiers interesser (Lundh 1924:43; Utkast 1960:11).

Fram til etter midten av 1900-tallet fantes det ikke oversikter over hele befolkninga som var rimelig lette å bruke for å få oversikt over etternavn i bruk. Det nærmeste var adressebøker for de største byene. De første folkeregistera ble oppretta i 1915. De fantes i 39 kommuner høsten 1923, og hele landet fikk folkeregister fra 1.1.1947 (Lundh 1924:38; Austbø 1986:135–36). Tilgangen til slike oversikter under navnelovene er omtalt under pkt. 5.5.

2.3.2 Mer utbygd navnerett fra slutten av 1800-tallet

Bruk av faste etternavn førte til at bærerene mente at de hadde en enerett til navnet, eller at det var en rett de delte med et fåtall familier. Det kom etter hvert ikke bare til å dreie seg om navn fra andre familier, men også forbud mot videreføring av etternavn fra morssida, hvem som hadde rett til navn fra gårdsbruk, og hvilke skrivemåter av nesten like navneformer som ble oppfatta som samme etternavn og ikke. (Thomle 1931:1–31).

Rettsvernet av etternavn kom opp til behandling i rettsvesenet fra 1890-tallet, med en del avgjørelser fram til navneloven kom i 1923. Det var dels litt motstridende prinsipper som grunnlag, og dermed ikke klar konsekvens i avgjørelsene (Ot.prp. nr. 12 (1922):2).

Mange av reglene for etternavn som ble lovfesta med den første navneloven i 1923, var etablert gjennom dommer. Lovgrunnlaget var ikke klart, men avgjørelsene bygde på en privatrettslig oppfatning (Hallager 1895:66, 76–89; Thomle 1931:1–2). Dette bygde på likhet med lover og sedvane på andre rettsområder, som for giftermål, eieforhold i ekteskap, skilsmisse og for barn, og for hevd (Middelthon 1932:98–104). I de juridiske drøftingene sammenlikna en òg med rettspraksis i andre land, og som ble fulgt sporadisk (Hallager 1895; Ot.prp. nr. 17 (1901–1902); Ot.prp. nr. 12 (1922); Thomle 1931:1–32).

Noen regler for navnebruk ble òg slått fast i et rundskriv fra Kirkedepartementet i 1897 om kirkebokføring (Kirkedepartementet 1897:453–54; Ot.prp. nr. 17 (1901–1902):7, sp. 1–2). Der var det med bestemmelser om hvilke navn en kunne få som faste etternavn, særlig uttrykt slik:

Personer der mangler Slægtsnavn, ansees, forsaavidt de ikke indføres med Faderens Efternavn, berettigede til som Efternavn at optage sin Faders Daabsnavn med Endelse, der betegner Afstamningen, samt navnet paa en Gaard (Plads e. l.), hvoraf Vedkommende selv eller nogen af ens Forældre er Eier (Bruger). (Kirkedepartementet 1897:453–54.)

Med grunnlag i rettsavgjørelser, rundskrivet og praksis hadde hovedsak hadde folk rett til disse typene etternavn:

1. Farens etternavn som de hadde fått ved dåpen (Kirkedepartementet 1897).
2. Etternavn registrert ved konfirmasjon, og som kunne være ulikt etternavn ved fødselen, ble sett på som fast etternavn, og kunne bare endres senere ved bevilling (Kirkedepartementet 1897:453–54; Ot.prp. nr. 17 (1901–1902):8; Lundh 1924:29, note 2).
3. Navnet på gårdsbruket folk eide eller leide. Det var en hevdvunnet rett (Ot.prp. nr. 12 (1922):7; Kirkedepartementet 1897; Thomle 1931:15–16, pkt. H.).

4. Etternavn som de hadde fått bevilling til (Lundh 1924:43 og 69).
5. Sjeldne etternavn kunne en få med samtykke, jf. nedenfor.

Fra 1894 hadde domsavgjørelser stilt krav om samtykke fra alle med sjeldne etternavn. De siste åra før 1923 ble grensa for beskytta navn satt til etternavn opp til ca. 10 slekter eller navn på opp til ca. 10 gårdsbruk. Fra 1914 kunne en få moras etternavn med samtykke fra alle i egen slekt. Se ellers pkt. 5.2.

Folk hadde ikke rett til bl.a. disse typene:

6. De som hadde en husmannsplass, hadde ikke rett til navnet på gårdsbruket som plassen lå under. De hadde derimot rett til navnet på plassen. (Thomle 1931:16, pkt. H, og 47.)
7. Folk hadde ikke rett til å ta etternavn etter sogn, bygd, grend eller egn (dvs. område) som de var knytta til. Det ble slått fast med en høyesterettsdom i 1907. Den hadde først og fremst hadde Kirkedepartementets sirkulære fra 1897 som grunnlag. (Kirkedepartementet 1897; Thomle 1931:9, pkt. 17a, 11, pkt. 17b, 16, pkt. I, og 47.)

Mens en navnerett etablerte seg i byene og særlig blant overklassen ellers, var det lite fast etternavnskikk blant folk flest, ikke minst på landsbygdene. Det kunne være etternavn fra ekte patronym, gårdsbruka der folk bodde eller hadde bodd, og tidligere generasjoners patronym. Samme person kunne veksle mellom flere slike navn. Gifte kvinner kunne veksle mellom etternavn fra egen og sin ektemanns slekt. Dessuten var det ikke uvanlig at samme persons navn ble stava på flere måter. (Utne 2001; Utne 2002b.)

2.3.3. Lovforslag fra 1893 og 1902

Behovet for en personnavnlovgivning meldte seg på slutten av 1800-tallet, og først og fremst for etternavn. Det gjaldt særlig:

- Å få de etablerte rettsreglene inn i mer faste faste former og dels tilpassa politiske synspunkter.
- Behov for å få regler for mer stabile etternavn for folk flest, som en naturlig følge av større folkeflytting i forbindelse med industrialisering og byvekst.
- Forbilder i navnelovgivning i andre land, jf. pkt. 2.4.

(Ot.prp. nr. 17 (1901–1902):4–5)

Dette kom først til uttrykk i to lovforslag, i 1893 og 1902. Ingen av forslaga førte fram til lovfesting om personnavn.

I 1893 kom Straffelovkommissionens forslag om «Almindelig borgerlig Straffelov». Der inneholdt § 326 bl.a. regler om hvilke etternavn som folk normalt hadde rett til. Det siste omfatta patronym av fars fornavn, navn på gårds-

bruk som en sjøl eller foreldra eide, og ev. faste etternavn som var i bruk i familien. I tillegg var det regler om kvinners etternavn. (Getz 1893a:85–86 (lovtekst, §§ 324–26); Getz 1893b:113 (kommentar); Hallager 1895:89–107; NOU 1983:6:31–32.)

Dette kom ikke med i *Almindelig borgerlig straffelov* (kalt *Straffeloven*) som gjaldt fra 1905.

I 1902 kom Regjeringas forslag til «lov om slegtsnavne» (Ot.prp. nr. 17 (1901–1902)), utarbeida av Justisdepartementet (JD).

Det hadde regler om innføring av faste etternavn. Det hadde særlig utgangspunkt i forvirringa med at folk ikke brukte faste etternavn (Ot. prp. nr. 17 (1901–1902):3).

Med forslaget skulle folk få etternavn etter sitt hjemsted, som etter forslaget var «den gaard, som vedkommende selv eller nogen af forældrene eier eller har leiet til brug for længere tidsrum end fem aar, eller den plads, grend, bygd eller egn, hvor vedkommende har eller tidligere har havt sin faste bopæl». Det var dessuten tillatt å endre på forma, men ikke slik at det ble likt et fast etternavn. (§ 4, Thomle 1931:47). Etternavn fra andre stedsnavn enn navn gårdsbruk, og bl.a. slike som var nevnt i forslaget, var ikke gjeldende rett på dette tidspunktet, jf. pkt. 2.2.2, nr. 7.

Det var dessuten tillatt å ta fast etternavn fra farens patronym (dvs. av farfars fornavn) (§ 4). Andre faste etternavn kunne folk få ved søknad (§ 7). Det var ellers i stor grad videreføring av gjeldende rett og praksis, jf. pkt. 2.3.2.

I lovforslaget fra 1902 ble det vist til Aasens forslag, og en gikk inn for ordninger der det skulle være hensiktsmessig å ta i bruk gårdsbruksnavn til etternavn (Ot.prp. nr. 17 (1901-1902):17, sp. 1-2). 1902-proposisjonen åpna òg for navn av Daas type etter søknad, uten å nevne hans forslag spesielt (s.v.:8–9).

Lovforslaget fra 1902 ble ikke behandla.

2.4. Lovforslaget i 1922 og 1923-loven

Et tredje forslag resulterte i lov. Det var Regjeringas lovforslag i 1922, som ble til personnavnloven i 1923. For de emna som er aktuelle her, var det ikke vesentlige endringer fra forslag til lov. Framstillinga om forslaget fra 1922 og 1923-loven i hele artikkelen bygger på den vedtatte loven.

Forslaget fra 1922 var i hovedsak videreføring av forslaget fra 1902 når det gjaldt etternavn, med unntak for hjemsted som bare gjaldt gårdsbruk og plass, og altså ikke grend, bygd eller egn. Men nå kom også fornavnsregler med, bl.a. om ulempe, mot utenlandsk form og mot etternavn som fornavn. (Ot. prp. nr. 12 (1922).)

Deler av loven er omtalt i kap. 3, 4 og 5.

I forarbeidene kom det klart fram at det var et viktig mål å få regler for mer

stabile etternavn for folk flest (Ot.prp. nr. 12 (1922):3). Slik var det, som nevnt, òg i forslaget fra 1902, pkt. 2.3.3.

Dette tredje forslaget var dessuten satt i gang som følge av tilsvarende lovgivingsarbeid i andre land (Ot.prp. 12 (1922):1). Departementet skrev slik om behovet for lov og om forholdet til andre land:

Disse tilnavn var oprindelig av rent personlig art, men er de fleste steder litt etter litt gått over til å bli arvelige, faste slektsnavn. Denne utvikling ble særlig i de siste par hundre år påskyndet og regulert ved inngripen fra lovgivningens side, idet den eldre, primitive navneskikk under mere utviklede samfunnsforhold viste sig uforenelig med det offentliges interesse i den sikre identifisering av de enkelte borgere. Efterhånden er man da – som det vil sees av de som bilag til denne proposisjon og til ot. prp. nr. 17 for 1901–1902 trykte oversikter over fremmed rett – i de fleste civiliserte land nådd derhen at alle personer har sitt slektsnavn. I en særstilling blandt europeiske land står i så henseende alene Norge, Sverige og Tyrkiet. (Sst.)

Det ble videre vist til skiftende og lite oversiktlig navnebruk (jf. òg Utne 2002b). Departementet skrev etter det (Ot. prp. 12 (1922):4):

Efter departementets mening bør der nu ikke ventes lenger med å søke rettet på den herskende løshet og forvirring i navneforholdene.

Lovforslaget fra 1922 viste til Aasens forslag og ville legge forholda godt til rette for å ta i bruk gårdsbruksnavn til etternavn. Formålet med å introdusere gårdsbruksnavn var å begrense bruken av *sen*-navn (Ot.prp. nr. 12 (1922):6). Det var et alternativ til *sen*-navn, som ifølge lovforslaget normalt skulle hentes fra farens patronym (dvs. av farfarens fornavn). Andre navnetyper, uten at Daa ble nevnt, var òg i praksis mulige etter 1923-loven, som nylaga etter søknad.

Norske navneformer sto sentralt i 1922-forslaget og 1923-loven, særlig når det gjaldt å unngå utenlandske skrivemåter av alle typer navn og når det gjaldt skrivemåten av etternavn tatt fra navn på gårdsbruk. JD foreslo at en skulle bruke gårdsbruksnavn i fornorska form, i samsvar med Ivar Aasens synspunkter (Ot.prp. nr. 12 (1922):5–6; §§ 1 og 5 i loven).

I praktiseringa av 1923-loven ble det stilt krav om å følge de fornorska matrikelformene når en tok i bruk gårdsbruksnavn som etternavn (Lundh 1924:31–32; Thomle 1931:48–50). Jf. pkt. 4.

Dette var òg i samsvar med utbredte språkpolitiske synspunkter. Disse hadde kommet til uttrykk i 1917-rettskrivinga med omfattende innføring av fornorska former. Norske former var nylig blitt innført som navn på fylker, og noen bynavn ble endra på denne tida.

Bestemmelsen i 1923-loven om at en ikke i «almindelighet» burde innvilge etternavn med utenlandsk klang eller skrivemåte, satte i praksis sperre mot noen av Daas forslag om navneformer på andre språk enn norsk (§ 8, pkt. 1; Ot.prp. nr. 12 (1922):11; Lundh 1924:47–48).

3. ETTERNAVN TATT FRA GÅRDS- OG BRUKSNAVN EN HAR TILKNYTNING TIL

Retten til etternavn kan deles opp i flere emner som er aktuelle for bruksnavn. Det er rett til:

1. Navn fra gårdsbruk en eier eller leier, pkt. 3.
2. Bestemte skrivemåter av gårdsbruksnavna, pkt. 4.
3. Etternavn likt navnet på et gårdsbruk en ikke har tilknytning til, pkt. 5.

3.1. Oversikt over retten til bruk av gårds- og bruksnavn under navnelovene

Fra før 1923-loven hadde de som eide eller leide et gårdsbruk, rett til å ta i bruk navnet på bruket som etternavn. Det er omtalt ovenfor, pkt. 2.3.2 nr. 3. Med 1923-loven ble dette en rett bare for dem som ikke hadde faste etternavn.

Fra 1923 fikk de som eide eller leide gårdsbruk med lite vanlige bruksnavn, beskyttelse mot at noen kunne få det som etternavn. Det var uavhengig av om de sjøl brukte navnet som etternavn. Det vil si at de skulle gi samtykke om andre ville ha et likt navn som etternavn.

Slik var det til 1979. Med lovendringene i 1979 ble det òg mulig for folk med faste etternavn å få navn fra et gårdsbruk de hadde tilknytning til. Eiere eller leiere som ikke hadde eget bruksnavn som etternavn, fikk ikke lenger beskyttelse for bruksnavn dersom noen ønska et likt navn som etternavn. Det var unntak for sjeldne bruksnavn, der myndighetene avgjorde uten samtykke.

Over tid har reglene for hvor lenge en måtte ha eid eller leid bruket, veksla. Nedenfor kommer ei mer detaljert gjennomgåing. Tabell 1 sammenfatter sentrale regler.

Tabell 1. Regler for etternavn fra navn på gårdsbruk

Lov- endring	Navn fra gårdsbruk, tilknytning			For folk med eller uten fast etternavn
	Kjøp	Livstids-kontrakt	Leie, korte kontrakter	
før 1923	Ved overtaking	Ved overtaking	Ved overtaking	Med og uten
1923	Ved overtaking	Ved overtaking	Etter 20 års leie	Uten
1964/65	Etter 5 års eie	Ved overtaking	Etter 20 års leie	Uten
1979/80	Etter 10 års eie	Etter 10 års leie	Etter 20 års leie	Med (*)
2002/03	Etter 10 års eie	Etter 10 års leie	Etter 20 års leie	Med (*)

Termen for faste etternavn var «slektsnavn» i perioden 1923–2002.

(*) Fra 1980 hadde i praksis hele folket faste etternavn, jf. pkt. 3.4.

3.2. Rett til bruksnavn med 1923-loven

Retten til etternavn av bruksnavn med 1923-loven ble dels bestemt av tilknytning til bruket, eller om navnet var brukt som etternavn av foreldre eller en sjøl. Navn som de brukte da loven trådte i kraft, gjaldt som personlige etternavn, men gradvis skulle folk få godkjent bruksnavn som faste etternavn for familien.

3.2.1. Etternavn, slektsnavn og stabilitet

Faste etternavn ble gradvis innført med loven fra 1923. I loven ble det skilt mellom «etternavn» og «slektsnavn». De første var personlige, og gjaldt i praksis patronym og navn på familiens gårdsbruk. «Slektsnavn» tilsvarte faste etternavn. Det kunne være navn som hadde gått i arv i familien. Med den nye loven fikk alle nyfødte faste etternavn. Det samme gjaldt òg andre med søknad eller melding til den som førte navnerregister, men etter regler om tilknytning til navnet (særlig §§ 2 og 4). Faste etternavn kunne i hovedsak være farens personlige etternavn eller slektsnavn; det siste er i artikkelen kalt *fast etternavn*.

Med 1923-loven fikk folk med faste etternavn ikke rett til å få nytt fast etternavn fra navnet på gårdsbruket de drev. Denne retten gjaldt bare dem som ikke hadde faste etternavn. Grunnene til dette var at loven hadde som sentralt formål å gi folk faste og stabile etternavn. Det var hensynet til stabilitet som gjorde at folk kunne få farens patronym, dvs. også *sen*-navn, men ikke et nytt patronym laga av farens fornavn.

En gammel skikk har vært at menn som tok over et gårdsbruk der kona hadde vokst opp, tok i bruk etternavn etter det gårdsbruket. I de tilfella der denne skikken ble videreført med 1923-loven, har sannsynligvis grunnen vært at mannen tidligere bare hadde «etternavn» og ikke «slektsnavn» etter loven. Det ga rett til å ta et nytt «slektsnavn» som var ulikt det «etternavnet» han brukte fra før.

3.2.2. Tilknytning til bruket eller bruksnavnet

Folk fikk navn fra gårdsbruk som fast etternavn særlig ved:

- arv av farens personlige etternavn
- å melde fra til prest eller til folkeregister, dersom de oppfylte krav om tilknytning til bruket, jf. nedenfor
- giftermål
- gjennom hevd til etternavnet, fordi de hadde brukt det som etternavn etter å ha flytta fra gården.

(JD-rundskriv 1923:89–91; 1923-loven særlig §§ 2, 4, 5 og 16.)

Med loven i 1923 kunne en få bruksnavnet som etternavn allerede når en kjøpte bruket. Grunnen var at et viktig formål var å få etablert faste etternavn. Denne

måten å få etternavn på hadde vært en vanlig praksis før. (Lagtingsforhandlinger 1923:41–42; og i øvrige lovforarbeid og lovkommentarer.)

Det ble på samme måten for dem som hadde leiekontrakt på livstid. For dem var det altså ikke krav om leietid før en kunne få navnet. De som ikke hadde livsvarig leieavtale, kunne ikke få bruksnavnet som etternavn før de hadde leid i 20 år. Bestemmelsene om eie- og leietid omfatta også personer som hadde vokst opp på gården, men som hadde flytta.

Folk kunne bare få navn på gårdsbruket eller plassen de hadde tilknytning til, ikke navnet på hovedgården som bruka tidligere var skilt ut fra (Lundh 1924:33–34).

Fra 1909 gjaldt en lov for etablering av gårdsbruk, skylddelingsloven. Der ble det ført inn en bestemmelse i 1923 om at folk ikke kunne bruke et eksisterende etternavn som navn på et nytt gårdsbruk. Hensikten med dette var å hindre at noen kunne skaffe seg rett til et beskytta etternavn ved først å ta i bruk navnet på bruket. Det var med denne loven at bl.a. tidligere husmannsplasser ble til gårdsbruk.

3.2.3 Gård, gårdsbruk og plass

Skillet mellom *gård*, *gårdsbruk* og *plass* har stått sentralt i navneretten fra før den første navneloven. I matrikkelen fra tidlig på 1900-tallet, et eiendomsregister for gårdsbruk, har den opphavlige hele gården ett matrikelnummer, mens alle utskilte bruk og det gjenværende hovedbruket har bruksnummer under det samme matrikelnummeret (matrikkelen er omtalt i pkt. 4.2.1). Det var altså navnet på det aktuelle bruksnummeret en fikk bruke. Dette har vært på samme måten i alle senere personnavnlover.

«*Plass*» ble i norsk språkbruk like før og etter innføringa av den første navneloven brukt om en enhet som ikke var skilt ut som sjøleiebruk, og som dermed heller ikke hadde bruksnummer (Thomle 1931:25, nr. 58). Det var ofte tidligere husmannsplasser, jf. pkt. 3.2.2.

3.3 Rett til bruksnavn med 1964-loven

I navneloven fra 1964 ble det innført krav om 5 års eietid før en kunne få navnet, fordi en ville sikre at det var en særlig tilknytning, og at det ikke skulle være lett å kjøpe seg til et beskytta etternavn (Utkast 1960:30). Regelen for livstidskontrakt ble ikke diskutert, og måtte i praksis oppfattes som at det ikke var krav om botid i forveien (Nerdrum 1971:76, note 23). 20 års-regelen for annen leie ble opprettholdt. Bestemmelsen gjaldt fortsatt bare folk uten faste etternavn.

Med 1964-loven ble det innført vern for sjeldne og samtidig godt kjente navn på gårdsbruk (§ 8). De kunne ikke gis med samtykke verken fra dem som brukte eiendommene eller fra dem som hadde navna som etternavn. Dette var del av en

regel som òg omfatta firmanavn o.a. Det var tidligere rettspraksis som ble lovfesta med 1964-loven på denne måten. Utkast 1960:28 nevner *Skaugum* som et mulig eksempel. *Nørholmen*, Knut Hamsums gård, fikk vern ved et rettsavgjørelse i 1934. Det gjaldt en familie med lang eietid (Nerdrum 1971:65). Slik ville mest sannsynlig liknende saker bli avgjort også med 1964-loven (Austbø 1986:66). (Utkast 1960:28, sp. 2; Ot.prp. nr. 24 (1962–63):50–51, «Til § 8.»; Austbø 1986:65–66). *Nørholmen* ble innvilga i 1986 p.g.a. tilknytning og viktighet.

Med denne loven ble bestemmelsen om hevd videreført. Det vil si at folk fikk rett til et navn som fast etternavn dersom de var født før 1923 og hadde brukt navnet uten offentlig registrering i minst 20 år etter fylte 18 år (§ 27). Dette hadde bl.a. praktisk betydning for dem som hadde brukt et navn fra et gårdsbruk som etternavn uten å ha tilknytning til bruket lenger.

3.4. Rett til etternavn fra bruksnavn etter lovendringene i 1979

Med lovrevisjonen i 1979 ble det gjort mange endringer som gjaldt retten til etternavn henta fra navn på gårdsbruk:

1. Endringer i gamle regler for tilknytning
2. Innføring av nye regler for tilknytning
3. Oppheving av bestemmelsen om samtykke fra gårdbrukere
4. Oppheving av vern mot bruk av vanlige bruksnavn som etternavn

Reglene om hvordan en kunne få navn fra gårdsbruk en eide eller leide ble dels friere med at bønder lettere kunne få skifte etternavn, og dels strengere når det gjaldt tilknytning til bruket (nr. 1 nedenfor).

Med den nye endringa ble det òg innført andre måter for å få etternavn av bruksnavn. Det var regler som også gjaldt for etternavn som ikke hadde opphav i bruksnavn. I praksis kom det ofte til å gjelde etternavn av bruksnavn. Det gjaldt navn en hadde *tilknytning* til (nr. 2), nye regler for *samtykke* (nr. 3) og nye regler for godkjenning av etternavn som *ikke var beskytta* (nr. 4).

1. Ved lovendringene i 1979, gyldige fra 1.1.1980, regna en med at folk flest hadde fått faste etternavn (Austbø 1986:134–37). På den bakgrunnen ble det gjort endringer i *de generelle reglene* for etternavn fra navn på gårdsbruk en hadde tilknytning til. Det kom til uttrykk på to måter:
 - a) Folk med faste etternavn fikk rett til å skifte til etternavn likt navnet på eget bruk.

Siden 1923 hadde bare folk uten faste etternavn rett til å ta slike etternavn, fordi hovedformålet hadde vært å sikre at alle fikk faste etternavn. Fra 1980 fikk også folk med faste etternavn *rett til å skifte til etternavn henta fra bruket* de eide eller leide, med en endring av § 9 nr. 4.

b) Det ble stilt strengere krav om tilknytning til bruket.

Samtidig med at folk med faste etternavn fikk rett til etternavn fra bruksnavn i 1980, ble det stilt *strengere krav om tilknytning til bruket* for å få navnet. Viktige grunner til det var at folk nå allerede hadde et fast etternavn, og at en ville sikre rettene for dem som hadde stabil tilknytning til gårdsbruk.

Kravet til eie av bruket ble forlenga til 10 år. Det hadde ikke vært noe krav om eietid fra 1923, og det hadde blitt økt til 5 år i 1964. Samtidig ble kravet om tidligere brukstid satt til 10 år ved livsvarig bruksrett. Tidligere hadde det ikke vært tidskrav for dette. For øvrig ble kravet om 20 års leietid opprettholdt for dem som hadde tidsavgrensa kontrakter. Dette er oppsummert i tabell 1 i pkt. 3.1. (Ot.prp. 43 (1978–79):23–24, 44; Utredning 1976:87, 94–95.)

2. *Tilknytning*. I tillegg til de tidligere reglene om tilknytning, jf. ovenfor, ble to andre typer etternavn lovlige som faste etternavn. I noen grad var dette videreføring av tidligere bestemmelser, som går fram av referansene nedenfor.

a) Etternavn en var ført opp med i folkeregisteret fra 1.1.1947, dvs. fra den datoen folkeregister ble oppretta for hele landet. Det var en rett folk nå fikk. (Ny § 26; Austbø 1986:135–37; Ot.prp. 43 (1978–79):24–26; Utredning 1976:91–93.)

b) Etternavn en hadde brukt sjøl om en var ført opp med et annet i folkeregisteret (ny § 9, nr. 5). Det var krav om dokumentasjon for langvarig og gjennomført bruk. Det hadde vært i strid med loven å bruke andre etternavn i det daglige enn de som var ført inn i folkeregisteret, f.eks. et *sen*-navn eller navn på et annet bruk (Austbø 1986:80; Utredning 1976:87, 93–94; Ot.prp. nr. 43 (1978–79):24–25). I utredninga før lovendringa i 1979 omtales dette som «en rekke tilfeller» (Utredning 1976:93). Slikt har bl.a. kommet fram i navnesaker, bl.a. om bruksnavn. (Utne 2001:18.)

3. *Samtykke*. Gårdbrukere fikk begrensa retten til vern for navnet på bruket sitt. Fra 1923 og fram til 1979 var navnet på bruket i hovedsak beskytta når det var i bruk for 10 gårder eller 10 slekter, slik det er omtalt under pkt. 5.2 og 5.3. De nye reglene for samtykke utelukka samtykke fra gårdbrukere som sjøl ikke hadde navnet på bruket som eget etternavn (endring av praksis for § 7). Se ellers pkt. 5.4.

4. Nye regler for godkjenning av *etternavn som ikke var beskytta* (endring av § 7, første punktum, dvs. første setning). Fram til 1979 ble det stilt krav om tilknytning, dersom en ønska også vanlige etternavn eller bruksnavn. Fra 1980 ble det ikke lenger stilt krav om tilknytning når noen ville ha etternavn som

ikke var beskytta. Det innebar også fristilling av vanlige navn på gårdsbruk, målt etter antall etternavnsbærere. Se ellers pkt. 5.6.

Med 1964-loven hadde det blitt etablert en bestemmelse om at *sjeldne og samtidig godt kjente navn på gårdsbruk* var verna uavhengig av samtykke, jf. pkt. 3.3. Det var det offentlige som avgjorde dette. Regelen ble ikke forandra i 1979. (§ 8 i 1964-loven; JD-rundskriv 1991:31; Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):47, kap. 11 [om § 3 3. ledd nr. 2]).

Regelen om hevd ble ført videre etter 1979, men i endra form. Ikke faste etternavn som en var registrert med i folkeregisteret, ble til faste (§ 26). Etternavn en hadde brukt sammenhengende fra før 1947 uten at de sto i folkeregisteret, kunne en få med søknad (§ 9, nr. 5). (Et eksempel fins i Utne 2001:18, særlig note 39.)

Den nevnte regelen om bruksnavn og etternavn som kom med i skylddelingsloven i 1923, hadde blitt videreført og presisert i nye lover om etablering av gårdsbruk, bl.a. i den nye *delingsloven* fra 1978. I 1985 ble regelen ført inn i personnavnloven (§ 9 nr. 4 siste ledd).

3.5. Liberalisering med 2002-loven

Ved lovendringa i 2002 ble det ikke gjort endringer når det gjelder hvor lenge en må eie eller leie et bruk for å få rett til navnet. De endringene som ble gjort, gjaldt 1) etternavn fra gårdsbruk med navn like eksisterende etternavn, 2) sjeldne navn på gårdsbruk, 3) etternavn som søkerne har brukt uformelt fra før 1947, og 4) skrivemåter. Nr. 4 er omtalt under pkt. 4.3.2. De tre øvrige er lite omfattende endringer, fordi det i praksis vil være få tilfeller.

1. Etternavn fra gårdsbruk med navn like eksisterende etternavn.

Ved endringer i delingsloven i 1991 ble det mulig å få registrert bruksnavn som var et beskytta etternavn dersom en kunne dokumentere at navnet hadde gammel, nedarva tilknytning til eiendommen. I praksis hadde ofte like navn uavhengig opphav. Bruksnavn registrerte på den måten vil en dessuten få som etternavn med personnavnloven fra 2002 (jf. ytterligere nyanser i Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):49 (kap. 11, til § 4, Nr. 8, Annet punktum)). (Austbø 1986:78–79; Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):27 (pkt. 5.7); Utne 2002a:15–17.)

2. Sjeldne navn på gårdsbruk.

Ved denne siste lovendringa ble òg reglene for sjeldne navn på gårdsbruk endra. Bestemmelsen for vern av sjeldne navn på gårdsbruk ble tatt ut av loven. Sjeldne bruksnavn kan i hovedsak tas av hvem som helst uten samtykke fra dem som eier eller leier bruka (§ 3 3. ledd nr. 2). Det er likevel et begrensa vern for slike navn etter «andre sterke grunner» i § 10 (Ot.prp. 31 (2001–2002):47, 2. sp. (kap. 11, til § 3, 3. ledd, Nr. 2), og 28 (pkt. 5.8); JD-rundskriv 2002:23–24, pkt. 2.3.7.2.)

3 Etternavn som søkerne har brukt uformelt fra før 1947.

Retten til etternavn en hadde brukt uformelt, er ikke med i 2002-loven. Det gjaldt § 9 nr. 5 og § 26 fra 1979 i 1964-loven, jf. pkt. 3.4, nr. 2. Disse mulighetene vil likevel kunne godtas etter unntaksbstemmelsen for tilknytning, § 4 1. ledd nr. 9 i 2002-loven (JD-rundskriv 2002:9, pkt. 1.1). (Ytterligere omtale fins i Ot.prp. nr. 31 2001–2002:49 (kap. 11, til § 4, Nr. 9) [som viser til kap. 15 i NOU 2001:1]; NOU 2001:1:93 (pkt. 8.2.4), og 143–144 (kap. 15, Til § 5, Nr. 9).)

4. SKRIVEMÅTER FOR ETTERNAV N TATT FRA GÅRDS- OG BRUKSNAV N

Rettsvernet for både bruksnavn og etternavn mot bruk som etternavn har, som nevnt under pkt. 3, i tillegg til tilknytning også omfatta skrivemåter. Reglene for skrivemåter er ulike for navn en har tilknytning til eller ikke.

- a) For navn en ikke har tilknytning til, er det regler for hvor likt andres etternavn en kan få uten å måtte ha samtykke fra bærerne. Det gjelder etternavn generelt og blir omtalt under pkt. 5.7, etter at rettsvernet for etternavn er omtalt i pkt. 5. Siden en fram til 1979 også skulle ha samtykke fra gårdbrukere, omfatta dette også navn på gårdsbruk, jf. pkt. 5.3 og pkt. 3.4 nr. 3.
- b) For bruksnavn en har tilknytning til, er det regler for hvilke navneformer en kan få fra et bruk en eier eller leier. Det blir omtalt her under pkt. 4.

Helt fra den første navneloven har eiere og brukere bare hatt rett til det som blir oppfatta som det egentlige navnet på bruket, dvs. den riktige skrivemåten (bl.a. Lundh 1924:30–31). Omtalen av de riktige navneformene omfatter både normering av bruksnavna og navnelovgivninga som gjelder dette, og blir i det følgende delt opp slik:

1. Navneformene på gårdsbruk har siden 1800-tallet blitt normert til norsk-språklige skrivemåter av det offentlige, dvs. offisielle navneformer, pkt. 4.1.
2. Bruksnavna blir ført i register for de offisielle formene, pkt. 4.2.
3. Personnavnlovene har på ulike måter stilt krav om hvilke former og kilder som kan godtas, pkt. 4.3.

4.1. Normering av gårdsbruksnavn

Navn på gårdsbruk finner en vanligvis med flere skrivemåter. Blant dem er ofte noen med gammel dansk skrivetradisjon. Det er former fra tida før den omfattende fornorskinga og forenklinga av gårdsbruksnavn som ble gjennomført fra 1830-tallet. Fra da av har vi hatt ei normering av navn på gårdsbruk i Norge, etter regler fastsatt av det offentlige. Fram til begynnelsen av 1900-tallet ble

disse formene først og fremst ført i matriklene (se 4.2.1). De nye formene var ofte lite i bruk ellers. Gamle former var vanlige.

Først var det mest ei forenkling av stavemåter, med fjerning av stumme bokstaver i ord og redusert bruk av noen bokstaver i alfabetet. Begge typer ble oppfatta som overflødige. Det samme ble også gjort i dansk skriftspråk på samme tid. Dette ble kalt ortofoni, dvs. at skriftbildet gjenga uttalen. Etter hvert kom det ei tilpassing til norsk lokal uttale, litt i 1830-åra, men mest fra 1880-åra.

Dette kom først til uttrykk i matrikkelen av 1838. Eksempler på stavemåter som ble endra i 1838, er:

- bokstaver som:
 - *c* til *k*, *Clemetsrud* til *Klemetsrud*
 - *q* dels til *k*, bl.a. *Kvikne* og *Qvikne* (Munthe 1847:7 og 9; Indrebø 1927:39)
 - *w* til *v*, *Waag* til *Vaag*
 - *x* til *ks*, *Hexeberg* og *Saxegaard* til *Hekseberg* og *Saksegaard*
 - *z* til *s*, *Bentzrød* og *Ertzgaard* til *Bentsrød* og *Ertsgaard*
 - *ch* til *k*, *Schulerud* og *Schau* til *Skulerud* og *Skau*
 - diftongen *ou* til *au*, *Ouren* til *Auren*; men *ou* for lang *o* ofte til *o*, *Ous* til *Os*
 - *e*, *h* for lang vokal, *Lie*, *Moe* og *Bøe*, *Dahl*, *-myhren*; doble vokaler og lang vokal ble bare delvis forkorta, *Wiig* til *Vik*, *Leegvold* til *Lekvold*, men *Eeg* til *Eek* og *Aggershuus* til *Akershuus*
 - stumme konsonanter som *h*, *b* og *d*; *-seth*, *Semb* og *Aamodt*

(Norges Matrikkel 1838; Munthe 1847; Indrebø 1927:33–37; NOU 1983:6:25–26; Hallaråker 1997:230–41.) Disse var i samsvar med datidas nye danske skrivemåter. Men prinsippene var ikke gjennomført konsekvent for lignende navn i matrikkelen (Indrebø 1927:38–44).

I matrikkelen fra 1838 ble det òg ført inn særnorske former. Blant dem er:

- *b*, *d* og *g* som ble erstatta med *p*, *t* og *k* i noen tilfeller, som i *Vik*, for *Wiig*, og *Getemyren* for *Gedemyhren*
- diftonger som kom inn i noen tilfeller, som *Kleven* > *Kleiven* og i sammensetninger med *-thveit* for *-tvedt*
- *th* ble satt inn for *t* som ‘fornorska’ skrivemåte for den norrøne bokstaven *þ*, men tatt ut i neste matrikkel, jf. *-thveit* ovenfor, og *Thorp*; *th* hadde vært i bruk for mange av navna tidligere pga. danske skriveskikker
- *ld* og *nd* til *ll* og *nn* i noen særnorske ord, der det var grunnlag for det fra norrønt, som *Hielde* til *Hjælle* og *Fond* til *Fonn*

(Indrebø 1927:ssst.)

1838-matrikkelen ble brukt i begrensa omfang. Inndelingsnavna (amt, prestegjeld o.a.) ble i første omgang brukt videre med gamle skrivevarianter. Noen

navn ble gradvis fornorska i tiåra som fulgte (Indrebø 1927:44–49). Gårdsnavn fra 1838-matrikkelen ble noe brukt i offentlige protokoller, men ikke i øvrige dokumenter fra det offentlige (s.v. s. 48).

I de to neste matriklene fra 1886 og 1903–1908 kom det inn flere former. Vedtaka om fornorsking i disse to siste matriklene brøt i mange tilfeller med rettskrivingene for dansk-norsk i samtida, og var isteden i samsvar med

- lokal uttale, f.eks. *Eik-*, *Leir-*, *Stein-*, *-bru*, *-vatn* og *-aaker* (tidl. *-ager*) eller
- landsdekkende former som *-hov-* (for *-hof-*) og *-grav-* (for *-graf-*), som vanligvis fantes i rettskrivingene
- *ld*, *nd* til *ll* og *nn* med grunnlag i norrøne former kom inn i revisjonen av matriklene for Nordland og Troms fra 1907–1908 og ikke for resten av landet. Endringene kom først med i riksmålsrettskrivinga i 1917, med noen rester i 1938.

(Norges Matrikkel 1903–1908; Indrebø 1927:62–64, 83, 110; NOU 1983:6:29.)

Dessuten ble prinsipper fra 1838 mer konsekvent gjennomført.

Hunkjønn var ikke innført i riksmål da disse matriklene ble utforma. Derfor ble det brukt former som *-myren* og *-viken* (NOU 1983:6:29–30), som dels allerede sto i 1838-matrikkelen. Det ble altså ikke tatt hensyn til at landsmål (senere «nynorsk») og at talemål hadde hunkjønn.

Fra 1913 ble det innført nye fornorska former på kart, bl.a.

- hunkjønn med endingene *-i*, *-a* og *-o* i bestemt form. Hunkjønn med *-a* kom inn i riksmålet i 1917, men fantes som nevnt i landsmålet. (NOU 1983:6:39.)

Mange endringer i rettskrivinga for allmennspråket har kommet etter matriklene fra 1903–1908. Det er bl.a.

- endring fra *aa* til *å*. Det ble tilrådd for begge målformer fra 1917, og *aa* gikk da i praksis ut av offisiell bruk, *å* ble eneform fra 1938. *Aa* og *å* hadde blitt valgfritt i riksmål fra 1885 med at Kirkedepartementet godkjente Aars' skrive-regler som tillot valg. Det gikk ikke fram av rettskrivingsresolusjonen i 1907. (Aars 1885:9; Kongelig resolution 1907; Den nye rettskrivning 1907; Indstilling 1917:24, Anm. 2; Den nye rettskrivning 1918:7; Tilråding 1934:54. Vinje 1978:311 oppgir valgfrihet for riksmål 1907–1917.) I rettskrivingslærene til Aars og Hofgaard fra 1866 til 1918 var *å* tillatt med skiftende formuleringer. I 1885 var den relativt svak. Bjørnson og Ibsen gikk i hovedsak over til *å* våren 1870, mens Bjørnsons *Arne* fra 1858/1859 hadde *å* i førsteutgava. Bruk av *å* ble dessuten anbefalt på det nordiske språkmøtet i 1869. (Kilder: Bl.a. nevnte rettskrivingslærer og publiserte brev fra Bjørnson og Ibsen.)

- dobbeltskriving av lange konsonanter for lang konsonant. I 1907-rettskrivinga kom det inn en bestemmelse om at norske egennavn skulle skrives med dobbel konsonant etter kort vokal. Eksempla viser at det også gjelder navneledd inne i sammensetninger, f.eks. *Besseggen*. Det gjaldt både stedsnavn og «gamle og folkelige» personnavn. For øvrig kunne dobbeltkonsonant også brukes i allmennspråklige ord etter samme prinsipp for å forebygge tvetydighet eller feillesing. (Kongelig resolution 1907:73.) Hvilke praktiske følger dette fikk for steds- og personnavn, er ikke klart. I 1917 ble dette ført videre i allmennspråket. I en del småord ble konsonantene først fordobla i 1938, f.eks. *op* til *opp*.
- diftongen *øi* som ble *øy* i bokmål i 1938. *Øy* var med i nynorsk fra Aasens tid, og ble tatt i bruk på kart med grunnlag i et brev fra Forsvarsdepartementet i 1913 og en kongelig resolusjon fra 1917 (Indrebø 1927: 127–28).

Ut over 1900-tallet ble norske stedsnavn, deriblant navn på gårdsbruk, normert videre. Formålet med normeringa var å få stedsnavn i samsvar med offentlig vedtatte prinsipper for norsk skrivemåte av navn. Disse prinsippa har blitt endra flere ganger på 1900-tallet, og ble i perioder mer knytta til nynorsk enn bokmål (Hallaråker 1997:227–65; NOU 1983:6:26–47). Navneformene har dels i praksis vært fastsatt av navnekonsulenter oppnevnt av staten, og dels av lokale folkevalgte organ. Denne normeringa ble først og fremst ført på kart ut over 1900-tallet (NOU 1983:6:41). Rettsgrunnlaget for normeringa av stedsnavn har vært uklart (NOU 1983:6:41–42). Det har ført fram til *Lov om stadnamn* som gjelder fra 1991.

For nye bruk var kravet til norske former mindre strengt. Skylddelingsloven fra 1909 ga eierne av nye bruk rett til å sette navn på bruka sjøl, uten krav til språkform. Ordninga ble beholdt ved revisjon av den samme loven i 1923 (§ 24; NOU 1983:6:31–33). Navna ble ført inn i matrikkelen, jf. pkt. 4.2.1.

Ei ny lovendring i 1936 avgrensa det til at eieren fikk uttalerett før navnet ble fastsatt av det offentlige (NOU 1983:6:32–33). Fra da av ble grunnbøkene et viktig register for gårdsbruk, omtalt nedenfor, pkt. 4.2.1. Dessuten skulle disse navna få norske former etter bestemte prinsipper (NOU 1983:6:33). Dette ble i praksis ikke gjennomført strengt, noe vi kan se i dagens grunnbøker.

Etter matrikkelen ble lagt fram, har normering av bruksnavn blitt gjennomført i stor grad, men bare blitt ført på offentlige kart. Normeringa har omfatta norske, samiske og kvenske navn. (NOU 1983:6:39–47.)

4.2. Registrering av offisielle navneformer på gårdsbruk

De offisielle navneformene som er omtalt ovenfor, har i hovedsak blitt ført i matrikler, grunnbøker, på kart og i det nye sentrale dataregisteret.

4.2.1. Matrikler

Matrikler er eiendomsregister for gårdsbruk, der det er fastsatt et verdimål for hvert bruk, dvs. en relativ verdi. De har vært brukt som grunnlag for skattelegging. Den siste matrikkelen for landet ble utgitt i åra 1903–1908, kalt *Norges Matrikkel*. Finnmark kom ikke med i denne matrikkelen. Navneformene i matriklene har vært fastsatt etter statlige normeringsregler. Det gjør dem aktuelle som riktige former for nye etternavn.

Etter hvert som nye bruk ble tinglyst (offentlig registrert) og fikk navn, har disse bruksnavna tidligere blitt ført inn i et eksemplar av matrikkelen hos Finansdepartementet (Lundh 1924:31–33; NOU 1983:6:33).

I 1950 ble det utarbeida et nytt matrikkelutkast som ikke ble tatt i bruk som matrikkel (*Matrikkelutkastet av 1950*). Der fins det noen moderniserte skrivemåter, bl.a. *å* for *aa*, og noen eksempler på *øya* for *øen*, *e* for *æ*, doble konsonanter i ledd som *opp*, og bestemte former av noen navn.

4.2.2. Grunnbøker

Grunnbøkene inneholder oppdaterte eiendomsopplysninger, dvs. oversikter over eiendomsskifter. Grunnbøkene ble tatt i bruk fra 1936 med grunnlag i *tinglysingsloven* fra 1935 (Kiil 1969:96). Det er disse som i praksis har fungert som register for gårdsbruk, og gjør det fortsatt. Se òg omtale av regler for navneformer i grunnbøkene under pkt. 4.1.

Grunnbøkene ble ført lokalt, dvs. hos de enkelte sorenskriverne. Der kunne eldre former komme inn i mange tilfeller. Grunnen var ofte at de som førte bøkene, ikke kjente matrikkelformene, eller det var fordi de eldre formene var i vanlig bruk. Eksempler på dette fins bl.a. i en høyesterettsak i 1961 om bruksnavnormering (*Norsk Retstidende* 1961:146–92; Utne 2002a:19–21). Det gjaldt gårdsbruk i kommunene Rygge og Våler i Østfold. Matrikkelformer var bl.a. *Bjørke*, *Hoggenes*, *Skotvet* og *Øtne*. Grunnboksformer for de samme gårdsbruka var *Bjerke*, *Huggenes*, *Skotvedt* og *Utne*. (Det er tilsvarende nå for *Utne* i Fredrikstad, der mitt navn kommer fra.)

Som omtalt under pkt. 4.1, hadde eierne rett til å bli hørt når navnet for nye bruk skulle føres inn i grunnbøkene.

4.2.3. Kart

Navnenormering fra tida etter matrikkelen ble i hovedsak ført på kart utgitt av det offentlige. Dessuten hadde navneformer på kart òg blitt normert på 1800-tallet. Samiske og kvenske (finskspråklige) stedsnavn har òg blitt normert. (NOU 1983:6:34–47.)

4.2.4. Sentralt stedsnavnregister

Sentralt stedsnavnregister (SSR) er et dataregister som inneholder alle norske

stedsnavn, inkludert navn på gårdsbruk, som fins på offentlige kart. Målet er å få med alle navn på kart i målestokken 1:5 000 og mindre (Statens kartverk 2003, pkt. 1.3.2). Det inneholder den sist normerte navneforma og noen avslåtte former, med dato for vedtak og opplysninger om plassering på kart (dvs. lengde- og breddegrad) og hvilke kart navna fins på. Det blir ført hos Statens kartverk, og er tilgjengelig som abonnement (s.v., pkt. 1.3.3). Registeret er oppretta med grunnlag i lov om stadnamn (s.v., pkt. 1.3.1). Gjeldende stedsnavn, inkludert bruksnavn, kan en søke på gjennom *Norgesglasset* hos Statens kartverk. Der får en vist stedet på kart, og det er med opplysninger om noen kart der navna fins. Opplysningene er noe mer begrensa enn for SSR. (Kilder: Nettsider hos Statens kartverk.)

4.3. Lovbestemmelsene om offisielle navneformer på bruk som etternavn

Fram til 2003 har hensikten vært å sikre fornorska former i etternavn henta fra navn på gårdsbruk.

I praksis har JD ikke fulgt de samme kildene som inneholder de offisielle formene, som er omtalt under pkt. 4.1 og 4.2. JD har holdt seg til matrikkelen for gårdsbruk helt fra 1923-loven og i tillegg til grunnbøkene fra omkring 1980-åra. Av dem inneholder grunnbøkene ikke offisielle former. Dessuten har JD ikke brukt kart, som har vært den kilden som i størst grad har blitt oppdatert med offisielle navneformer etter hvert som det er gjort normeringsvedtak. Matrikkelen, som snart er hundre år gammel, har i liten grad hatt lett tilgjengelige oppdateringer.

Med 2002-loven er det åpna for mange andre former, med grunnlag i dokumentasjon som omfatter former som ikke regnes som offisielle nå.

Til tross for dette har både eldre skrivemåter og andre modernisterte skrivemåter blitt tatt i bruk som etternavn. Grunnene til dette er i stor grad hevd for navneformene.

4.3.1. Offisielle navn på bruk som etternavn under 1923- og 1964-lovene

Reguleringa av etternavn henta fra bruksnavn begynte med 1923-loven. Den første tida ble også eldre navneformer tatt i bruk samtidig med normerte former, pkt. 4.3.1.1. Etter hvert som skriftspråket fikk nye former, fikk vi moderniserte etternavnsformer samtidig med etternavn fra normerte bruksnavnformer, pkt. 4.3.1.2.

Former på kart har ikke blitt omtalt i lovkommentarene som mulig grunnlag for navneloven før 2003, jf. pkt. 4.3.2.

Det er ikke kjent om navn på nyetablerte bruk som ble ført inn i en oppdatert versjon av matrikkelen, ble brukt som støtte for navnesaker. Jf. omtalen av matrikkelen, pkt. 4.2. (Lundh 1924:32.)

4.3.1.1. Normerte og gamle former

Før innføringa av 1923-loven var det ganske vanlig at folk tok i bruk danskprega skriftformer av gårdsbruksnavn som etternavn. Den viktigste grunnen må ha vært at dette var de formene folk i praksis kjente til, siden fornorskinga av bruksnavn sannsynlig var lite kjent og der deler av den var bare noen tiår gammel. (Hallaråker 1997:234–36; Utne 2001:19–21.)

Med 1923-loven kom krav om å ta normerte bruksnavnformer for dem som eide eller leide et gårdsbruk, og som ikke allerede hadde faste etternavn, jf. pkt. 3.2. Dette ble oppfatta som forma i matrikkelen. (JD-instruks 1923:91; Thomle 1931:48–50; Lundh 1924:30–33.)

Også under 1923-loven var det mulig å få gamle navneformer som faste etternavn. Slik navnebruk ble òg mulig med hevd. Alt dette tilsvarer reglene for etternavn av bruksnavn under pkt. 3.2.

Mange som ikke oppfylte disse krava, fortsatte dessuten å bruke ei gammel navneform samtidig med at de var registrert med ei anna form i folkeregisteret. Med endringene i navneloven i 1979, fikk de rett til slike former som de hadde brukt fra før 1947, på samme måten som for etternavn under pkt. 3.4, nr. 2. (Utredning 1976:93).

Andre grunner til at folk på gårdene har tatt eldre former, er at navneformene ikke kom i konflikt med andres etternavn (Lundh 1924:30–32), eller at reglene rett og slett ikke ble praktisert strengt, bl.a. fordi matrikkelformene var lite kjent.

Som følge av disse mulighetene er det vanlig at det fins parallelle etternavnsformer med opphav i samme gårdsbruk eller nabobruk. Eksempler med tall fra 2003 er:

- 214 *Kleiveland* og 426 *Kleveland*;
- 116 *Våg*, 157 *Vaag*, 17 *Wåg* og 138 *Waag*;
- 4735 *Vik*, 79 *Vig*, 902 *Wik*, 19 *Wig*, 19 *Viik*, 48 *Viig*, 2389 *Wiik* og 1225 *Wiig*;
- 174 *Åmot*, 244 *Åmodt*, 335 *Aamot*, 1887 *Aamodt* og 32 *Aamoth*;
- 11 *Kvidaland* og 6 *Kvideland*.

(SSB 2003; jf. òg Utne 2001:19–21.)

4.3.1.2. Normerte og moderne rettskrivingsformer

Som omtalt i pkt. 4.1 er det gjennomført rettskrivingsendringer som kan ha virka direkte inn på navn. Eksempler er bokstaven *å* i begge målformene, og riksmål og bokmål fikk diftongen *øy* og dobling av konsonanter etter kort vokal, f.eks. *opp*. Navn som har blitt modernisert til slike former, ser ut til å ha blitt godtatt. Mange etternavn som rimelig sikkert har opphav i navn på gårdsbruk, har slike skrivemåter.

Ei slik endring før 1923 krevde ikke bevilling (Lundh 1924:45 [om § 7]). Like

etter innføringa av 1923-loven måtte folk ha bevilling fra JD for å endre skrivemåte i etternavn fra *aa* til *å* (sst.). Det er ikke klart hvor strenge krava i praksis var, særleg med hensyn til beskytta navneformer.

I praksis har det likevel vært normalt å endre fra *aa* til *å* uten JDs kontroll, i flere tiår med å be om å få forma ført i kirkebøkene, og fra slutten av 1970-åra dels med søknad til folkeregistera og dels til JD, etter bestemte regler. JD har regna slike endringer i kirkebøker som bindende for senere generasjoner. (Internt notat i JD 1979; SSB 1977:6.)

Men noen endringer har òg blitt gjort av prester som har ønska å fornorske eller modernisere. Dersom endringa har vært gjort av en prest, f.eks. på en dåpsattest, uten samtykke fra bærerne eller foreldra, var det mulig å få retta tilbake til *aa*, med grunnlag i dokumentasjon for slik bruk hos foreldra. (Internt notat i JD 1979.)

Fra omkring 1979 har JD gitt tilbake *aa* dersom søkernes foreldre har hatt denne forma f.eks. i sin dåpsattest. Grunnlaget var § 9 nr. 1 i 1964-loven. (Sst.)

Trass i noe uklar praksis har JD etter fram til 1977 etter hovedregelen behandla alle endringer fra *aa* til *å*, i alle fall under 1964-loven. (SSB 1977:6). Dette er ikke nevnt i lovkommentarene fra 1950–1980-åra (Arnholm 1959; Heffermehl 1968:277–78; Nerdrum 1971:46 og 45; Austbø 1986:43).

I 1977 fikk folkeregistera offisielt mulighet til å endre etternavn fra *aa* til *å* når søsken var registrert med ulike skrivemåter ved dåp. Det var krav om at alle i familien med *aa* måtte endre samtidig og alle disse måtte samtykke. Alle andre endringer fra *aa* til *å* måtte gjøres hos JD. (SSB 1977:6.)

Fra 1982 fikk folkeregistera fullmakt til å endre fra *aa* til *å* for alle som ønska slik endring i etternavn. Endring motsatt vei, var det krav om tilknytning til navneforma i familien (§ 9a i 1964-loven). Dessuten kunne de få navn med *aa* som sto i lista over ubeskytta navn, jf. pkt. 5.4. (Sentralkontoret for folkeregistrering 1982: 12; jf. òg JD-rundskriv 1985:19; JD-rundskriv 1991:26.) I praksis gjaldt dette òg etternavn danna av navn på gårdsbruk

De siste to tiåra før 2002-loven var former for tilpassing til øvrige moderne skrivemåter av bl.a. opphavlige bruksnavn mulig, men formelt sett med strenge begrensninger. (§ 9, nr. 6; JD-rundskriv 1985:30; JD-rundskriv 1991:37–38; Utne 2002a:15). I helt spesielle unntakstilfeller kunne folk få eldre navneformer de hadde brukt lenge og konsekvent. (*NOU 2001:1*:105–107 (pkt. 8.7).)

Nylaga navn med *aa* har ikke blitt godkjent før 2002-loven. (Internt notat i JD 1979; JD-rundskriv 1985:19; JD-rundskriv 1991:26.)

4.3.2 Mulige etternavnsformer av bruksnavn med 2002-loven

Med 2002-loven kan folk få navneformer utenom matrikkelen og grunnboka. Det er disse typene:

1. Bruksnavn som har blitt normert etter stedsnavnloven (lov om stadnamn) som trådte i kraft 1.7.1991 (*NOU 2001:1:106*).
2. Bruksnavn som er normert etter de kongelige resolusjonene fra 1933 og 1957 (omtalt i *NOU 1983:6:40–41*), og som ikke er behandla på nytt etter 1991-reglene.
3. Andre navneformer av bruksnavn som er *registrert* i visse typer offentlige dokumenter, og som har vært *brukt* i et visst omfang (§ 4 1. ledd nr. 9; og tilsvarende for mellomnavn, jf. § 9).

Ytterligere omtale av regler for bruksnavnformer med 2002-loven fins bl.a. i Utne 2002a; *NOU 2001:1:107* (pkt. 8.7) [om § 5 (1) nr. 9]; Ot.prp. 31 (2001–2002):27 (pkt. 5.7), og 48–49 (kap. 11) [om § 4 1. ledd nr. 9]; og JD-rundskriv 2002:37–38 (pkt. 3.5.7 og 3.5.8).

Med 2002-loven ble det òg satt inn en generell bestemmelse om at en kan fornorske navneformer i samsvar med skriftspråket eller vanlig uttale av etternavnet (§ 6; Utne 2002a:17–18). Med den samme loven kan en òg gjøre om å til *aa*. Det var del av en mulighet for internasjonalisering av navneformer, dvs. av *æ*, *ø* og *å*. Disse reglene om fornorsking og internasjonalisering gjelder uavhengig av navnebeskyttelse. (Høringer 2001. JDs syn og behandlinga i Stortinget om bruksnavnformer og øvrige skrivemåter er omtalt i Utne 2002c:14–16.)

5. BESKYTTELSE AV ETTERNAVN OG AV BRUKSNAVN SOM ETTERNAVN

5.1. Beskytta etternavn og bruksnavn, oversikt

Beskytta etternavn omfatter sjeldne etternavn. Det vil si etternavn som et fåtall bærere har en eksklusiv rett til. Når andre ønsker å få bevilling til et navn som er beskytta, blir det krevd samtykke fra dem som har navnet. Som jeg kommer tilbake til nedenfor (pkt. 5.7), gjelder beskyttelse og samtykke også navn som kan bli forveksla på grunn av nesten lik uttale eller skrivemåte.

Fram til 1979 gjaldt beskyttelsen også sjeldne navn på gårdsbruk. Det vil si at en navnesøker måtte ha samtykke fra folk som eide eller leide gårdsbruk med sjeldne navn dersom de òg var sjeldne som etternavn. Dette gjaldt bare i de tilfella der søkeren ikke hadde egen tilknytning til et bruk med det navnet en ønska. Dette er omtalt mer nedenfor.

Kravet om samtykke fra alle myndige bærere har bestått hele tida fra 1923, med unntak for gifte kvinner like etter 1923.

Ordninga med beskyttelse og samtykke har hele tida skilt norske regler fra bl.a. svenske og danske. Navnelovene i disse landa har ikke gitt folk anledning til å velge etternavn som andre har, uten hensyn til hvor mange brukere det er. De har heller ikke hatt muligheten for samtykke. De norske lovene fram til 1979 hadde òg regler for å hindre at folk fikk vanlige etternavn, se pkt. 5.6.

Tabell 2 har en kort oversikt over reglene.

Tabell 2. Reglene for beskytta etternavn, samtykke og vanlige etternavn.

Lovendring	Beskyttelse, samtykke, vanlige etternavn
før 1923	Krav om samtykke når få familier hadde navnet, dels grense ved 10 familier eller på 10 ulike steder i landet.
1923	Krav om samtykke ved bruk av opp til 10 familier eller steder. Mer utbredte navn gitt ved familietilknytning, men uten samtykke.
1964/65	Krav om samtykke ved bruk av opp til 10 familier eller steder. Mer utbredte navn gitt ved familietilknytning, men uten samtykke.
1979/80	Krav om samtykke ved opp til 300 bærere. Ikke krav om tilknytning ved vanligere navn
1982/83	Grense ved 500 bærere.
2002/03	Grense ved 200 bærere.

Termen for faste etternavn var «slektsnavn» i perioden 1923–2002.

5.2. Beskytta etternavn før 1923

Fram til få år før 1923-loven trådte i kraft, gjaldt beskyttelse og tilhørende samtykke i praksis etternavn som var i bruk for ei eller få slekter, eller som var navn på få gårdsbruk. Dette var etablert gjennom rettsavgjørelser. Jf. òg pkt. 2.3.2, nr. 5.

Fra 1894 hadde domsavgjørelser stilt krav om samtykke fra alle med sjeldne etternavn. (Thomle 1931:15, pkt. C, jf. òg 7–8, dom 8b, og 3, dom 5a; Ot.prp. nr. 17 (1901–1902):9, sp. 2.).

De siste åra før 1923 etablerte JD ei grense for etternavn som var representert med opp til ca. 10 ulike slekter eller gårdbruksnavn på ca. 10 ulike steder i landet (Lundh 1924:56–58).

Dersom det var en tilknytning til navnet gjennom mora, hadde det de siste åra før 1923 vært tilstrekkelig med samtykke fra medlemmer bare fra den egne slekta (Ot.prp. nr. 12 (1922):12, «Til § 9.», med henvisning til en høyesterettsdom fra 1914).

5.3. Beskytta sjeldne etternavn i perioden 1923–1979

Praksisen med beskyttelse og samtykke ble ført videre med 1923-loven. Slik var det i hovedtrekk fram til 1979 (Heffermehl 1968:278–79; Nerdrum 1971:52–55).

Gårdsbruksnavn ble fortsatt beskytta for eiere eller leiere på samme måten som etternavn. Det gjaldt også når de ikke hadde dem som faste etternavn. Grunnen var at de hadde rett til å ta dem i bruk. Om andre ville ha disse bruks-

navna som etternavn, måtte de altså ha samtykke fra dem drev bruk med disse navna. (1923-loven, § 5, nr. 1, og § 9; Lundh 1924:55-58; 1964-loven, § 7 2. ledd 1. punktum; Utkast 1960:11, sp. 2.)

Ifølge 1923-loven skulle alle myndige navnebærere samtykke (§ 9 i 1923-loven). De første åra var det likevel uklart om dette gjaldt gifte kvinner (Lundh 1924:51-52; Thomle 1931:63; Middelthun 1932:87).

Også vanlige bruksnavn var beskytta, men etter andre regler, se pkt. 5.6.

Mindre kjente navn på gårdsbruk var også beskytta etter andre regler, jf. pkt. 3.3.

5.4. Beskytta etternavn etter 1979

Reglene for beskyttelse og samtykke ble endra etter 1979, som nevnt i pkt. 3.4, nr. 3. Det gjaldt oppheving av hensynet til navn på gårdsbruk og at beskyttelsen ble bestemt med antall bærere og bl.a. ikke antall slekter. Bakgrunnen var at det ikke passa med utviklinga i navnebruken når faste etternavn stort sett hadde etablert seg. (Ot.prp. nr. 43 (1978-79):42-43; Austbø 1986:49-54).

Endringa til antall bærere hadde bakgrunn i at JD i 1970-åra hadde begynt å regne etternavn brukt i minst 100 familier som ikke beskytta. Med utgangspunkt i det mente JD dette kunne regnes om til ei beskyttelsesgrense ved 300 bærere. Dette var med i odelstingsproposisjonen som Stortinget ikke hadde innvendinger mot på dette punktet. (Ot.prp. nr. 43 (1978-79):42-43; Austbø 1986:51-52.) Grensa ble fra 1.1.1983 endra til opp til 500, også etter forslag fra JD og med samtykke fra Stortinget (Austbø 1986:52-54).

I perioden fra 1980 til 2002 kunne JD godkjenne en del grensetilfeller, bl.a. når flere nære stavemåter lå like under sperregrensa (Ot.prp. nr. 43 (1978-79):26; § 7 1. ledd; Austbø 1986:48-49).

Med 2002-loven ble grensa endra til opp til og med 200. (Høringer 2001; JDs syn og behandling i Stortinget er omtalt i Utne 2002c:13.)

Bestemmelsen for vern av sjeldne navn på gårdsbruk etter 1979 er omtalt i pkt. 3.4.

5.5. Oversikter over beskytta etternavn og bruksnavn

Avgjørelser om å innvilge etternavn forutsetter kjennskap til hvor mye navna er i bruk. I den grad en tidligere ikke kunne skaffe sikre opplysninger, måtte en sørge for å informere dem som allerede hadde navnet, slik at de fikk anledning til å klage på beslutninga.

Som omtalt i pkt 2.2.1 var dette før 1923 også løst med kunngjøringer og med undersøkelser i adressebøker i den grad de fantes. Kunngjøringer har vært i bruk helt fram til 2002.

I 1971 opplyser Nerdrum (1971:52) at en brukte Oluf Ryghs trykte samling av

norske gårdsnavn (Rygh), telefonkataloger, *Norsk stedsfortegnelse* (Helsing og Lundh 1901; Postdirektoratet 1972, som kom ut etter Nerdrums bok), oversikter over tidligere godkjenninger og utskrifter fra personregisteret for hele landet, som var blitt tilgjengelige i 1960-åra.

Den gradvise innføringa av folkeregister og innføring av folkeregister for hele landet fra 1.1.1947 hadde òg letta oversikten, men bare lokalt. Full oversikt over navnebruken i landet fikk en først med personregisteret fra 1960-åra og med lister over alle for- og etternavn med frekvenstall i 1974 og 1982 (Heggstadregisteret 1980; Mikrokort 1984).

Som oppfølging av lovendringene i 1979 ble det gitt ut lister over etternavn som folkeregistra kunne bruke til godkjenning. (Utredning 1976:95–96 (pkt. 3.4 og 3.5); Ot.prp. nr. 43 (1978–79):26; § 9a, nr. 4.)

5.6. Begrensninger for bruk av vanlige etternavn 1923–1979

Også for vanlige etternavn har det vært begrensninger for bruken. Det ville i praksis si navn som ikke var beskytta etter bestemmelsene i de foregående avsnitta. Dette gjaldt i perioden 1923–1979. Mens en måtte ha samtykke til å få beskytta navn, var det myndighetene som avgjorde bevilling til vanlige etternavn, uten noen form for samtykke. Folk med tilknytning etter reglene under pkt. 3 var unntatt både fra dette og de øvrige samtykkereguleringene.

Bakgrunnen for dette er at en med navneloven fra 1923 også hadde som formål å oppnå at folk i større grad fikk navn som var identifiserende. Det vil si at en ønska at ikke svært mange hadde like navn. Dette hadde blitt oppfatta som et problem, særlig med *sen*-navna i byene. En ville begrense bruken av både *sen*-navn og bruken av vanlige navn fra gårdsbruk.

For å få et navn som ikke var beskytta, var det etter hovedregelen krav om tilknytning til navnet. En eventuell bevilling ble avgjort av myndighetene uten samtykke fra bærerne (Lundh 1924:48–49; Ot.prp. nr. 12 (1922):11). De mest aktuelle tilfella var moras etternavn og navn på gårdsbruk en hadde tilknytning til. Dette var praksis før 1964 og ble videreført med 1964-loven (Utkast 1960:26; Ot.prp. nr. 24 (1962–63):50).

Fram til 1979 kunne folk etter hovedreglene i loven ikke få moras etternavn som eget etternavn. Men det var vanlig å gi bevilling til slike navn når de var blant dem som ikke var beskytta, dvs. vanlige. Når moras etternavn var blant beskytta navn, kunne de bare bli gitt dersom en fikk samtykke fra alle bærere og fra dem som eide eller leide bruk med navnet, etter reglene for dette. Fri adgang til moras etternavn for barn ble lovfesta i 1979 (§ 1).

Grensa mellom beskytta og vanlige navn ble praktisert med skjønn, slik at behandlinga av vanlige navn nær beskyttelsesområdet var strengere, i alle fall like før 1979 (Ot.prp. nr. 43 (1978–79):26).

Fra 1979/1980 ble kravet om tilknytning til navn som ikke var beskytta, oppheva. Arbeidsgruppa som forberedte loven, pekte særlig på de tre grunner for å oppheve det: liten praktisk betydning, personnummer og ønske om enklere rutiner. Mer i detalj (Utredning 1976:88 (pkt. 2.4), og 96 (pkt. 3.5)):

1. Den tidligere begrensninga hadde ikke stor betydning i praksis. Viktige grunner til det var:
 - at det opprinnelige formålet med å hindre bruk av lite identifiserende navn hadde liten betydning etter at folk hadde fått faste etternavn
 - at det var svært få saker
 - at søkerne gjerne hadde brukte navna i lang tid i praksis og på den måten fått rett til dem etter andre regler i loven, uten at det er presisert. Det er rimelig å regne med at det bl.a. var faktisk uoffisiell bruk som hadde ført til hevd (§ 26 og § 9 nr. 5, etter 1979-endringa; jf. pkt. 3.4 nr. 2), og vurdering av behov.
2. Innføringa av personnummer fra 1964 gjorde at navn var blitt mindre viktige for å identifisere folk.
3. Det ville føre til enklere meldingsrutiner. Vanlige navn kunne godkjennes på grunnlag av lister over slike navn. JD publiserte slike lister i åra som fulgte. Jf. pkt. 5.5.

5.7. Beskyttelse for navneformer som kan forveksles, etter- og bruksnavn

Navnebeskyttelsen som hadde etablert seg gjennom dommer før 1923 gjaldt også skrivemåter som kunne føre til forvekslinger (bl.a. i Lundh 1924:59), som nevnt under omtalen av navneretten før 1923. Rettsavgjørelsene bygde på skjønn uten klare prinsipper, helst fordi slike forskjeller vanskelig kunne formaliseres fullt ut. Dessuten ble mange saker avgjort med hensyn til andre forhold, noen ganger med en viss familie- eller bostedstilknytning til navneformene søkerne ønska, men ikke tilstrekkelig nær til å gi navna etter hovedreglene i loven. Lundh (1924:30–33) inneholder en oversikt over saker om skrivemåter fra før 1923.

Denne reguleringa hadde praktisk betydning når folk ville ha etternavn som var likt eller nesten likt et bruksnavn.

Praksisen fram til 1990-åra er omtalt under pkt. 5.7.1. Mot slutten av 1990-åra ble kravet til ulikhet redusert, omtalt under punkt 5.7.2.

5.7.1. Fram til 1990-åra

Praksisen fra før 1923 gjaldt fram til slutten av 1990-åra. Det var to grunner til likheten i vurderinga før og etter 1923. Den ene var at 1923-loven ikke endra den tidligere behandlingsmåten som var etablert ved flere rettsavgjørelser. Den andre

grunnen var at det har vært få rettsavgjørelser som gjelder navnelikhet etter innføringa av 1923-loven, som kunne etablere annen praksis. Her blir det vist med eksempler på navn som kan likne navn på gårdsbruk.

I 1967 avgjorde Høyesterett at *Sanneland* som nytt etternavn var tilstrekkelig ulikt det eksisterende etternavnet *Sandland* til at det kunne innvilges. Den språklige grunnen var forskjellen både for en konsonant og en vokal, som særlig skiller navna i skrift. (*Norsk Retstidende* 1967:455; Heffermehl 1968:279–80.)

I 1985 støtta Sivilombudsmannen avslag for *Kinnes* som nytt etternavn, fordi det var fare for forveksling med det eksisterende etternavnet *Kines*. Han mente at både den ulike skrivemåten, som gjaldt enkel og dobbel konsonant, og den ganske like uttalen kunne føre til forveksling. (Sivilombudsmannen 1985:74, nr. 27.)

JD-rundskriv 1991:30 (Austbø 1986:59–60, Arnholm 1959:140–41) har flere eksempler.

Det fins avgjørelser for sjeldne etternavn der det har vært andre eksisterende navn som kunne regnes som varianter. Når skrivemåten har vært regna som «tilfeldig», har mindre brukte former blitt innvilga dersom variantene til sammen kan regnes som vanlige. JD godkjente i 1966 det sjeldne *Smedbye*. Grunnen var at det ble oppfatta som en tilfeldig skrivemåte av *Smeby* og *Smedby* som tidligere var regna som tilfeldige varianter. (Heffermehl 1968:279.)

Avgjørelsene fra før 1923 og under alle tre navnelovene kan deles i to etternavnstyper, som rett nok sjelden ble omtalt som to typer før 2002-loven. I praksis kom dette ofte til å gjelde bruksnavn. Typene er:

1. Nye etternavn som kan forveksles med eksisterende. Da er det aktuelt med samtykke fra bærere av etternavn som kan likne det nye navnet. Sakene ovenfor om godkjenning av *Sanneland* og avslag for *Kinnes* er eksempler på det.
2. Eksisterende etternavn som kan bli forveksla med andre etternavn som likner. Det har vært aktuelt når noen vil ha ett navn som noen få andre har, men som også er nesten likt minst et annet etternavn. Da har en vurdert om det er aktuelt med samtykke fra bærerne av begge formene. Saken om *Smebye* ovenfor er et eksempel.

I begge tilfeller kunne det altså være krav om samtykke. Det var avhengig av hvor stor JD mente forvekslingsfaren var.

5.7.2. Fra slutten av 1990-åra

Fra slutten av 1990-åra reduserte JD kravet til hva de mente med ulikhet. Dette gjaldt for begge typene ovenfor, dvs. både for nylaga og eksisterende navn.

JD presiserte kravet til at både *uttale* og *skrivemåte* skulle være forskjellig for

at det ikke skulle bli krevd samtykke (NOU 2001:1:27, sp. 2 nederst (pkt. 3.2.5.3.2)). Det ville si at navn som oppfylte disse nye krava, ikke ble regna som mulige forvekslinger, sjøl om de likevel for mange kunne likne hverandre.

Med denne praksisen ga JD bevilling til det nylaga *Ytterberg* uten samtykke fra bærerne av *Ytreberg* og *Yderberg* (sst.; JD 99/16213, 9.11.1999 [*Ytterberg*]). Andre er *Grenø* (JD 97/9259) og *Fosseskaret* uten krav om samtykke fra *Grene* og *Fossåskaret* (opplyst fra JD).

Praksisen for dem som ønska eksisterende etternavn med forvekslingsmulighet, kan vises med et tenkt eksempel. Både *Ytterbø* og *Ytterbøe* fins som beskytta etternavn. De som ønska ett av navna, måtte ha samtykke fra bærerne av begge navneformene, fordi uttalen er lik.

Derksom en tenkt søker ønska det beskytta *Ytrebø*, måtte hun eller han ikke ha samtykke fra bærerne av de beskytta *Ytterbø* og *Ytterbøe*. Grunnen var ulik skrivemåte og uttale mellom de to sistnevnte og det ønska navnet.

Ubestemte og bestemte former av ellers like navn er to ulike varianter. Et eksempel er JDs avslag for det beskytta etternavnet *Skredderhaug* i 2000. Søkerne kunne derimot få forma *Skredderhaugen* som var grunnboksforma for gården de eide. Matrikkelforma er *Skrædderhaugen*.

5.7.3. Med 2002-loven

Med 2002-loven ble krava om forvekslingsfare behandla ulikt for nye og for eksisterende etternavn. For eksisterende etternavn blir der krevd samtykke bare fra bærere av helt like former. Det er altså ikke lenger krav samtykke fra bærere av navneformer som kan likne, når det også fins et helt likt etternavn i bruk. (Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):19 (pkt. 5.3); JD-rundskriv 2002:28 (pkt. 3.3).)

Men for nye etternavn er kravet om samtykke i hovedsak videreføring av praksisen fra tida like før den nye loven. Det er altså krav om samtykke fra bærere av etternavn som kan forveksles. Det ble innført mer upresise formuleringer om forvekslingsfare enn kravet fra slutten av 1990-åra om ulik uttale og skrivemåte. Hensikten med de nye retningslinjene var å gi mulighet for skjønnsavgjørelser, f.eks. ved klart ulik skrivemåte når uttalen er svært lik, eller ved ganske lik skrivemåte der uttalen er klart ulik. (Ot.prp. nr. 31 (2001–2002):47 (pkt. 11, til § 3, 3. ledd, Nr. 1); JD-rundskriv 2002:29–30 (pkt. 3.4).)

6 LITTERATUR

6.1 Lett tilgjengelig dokumentasjon

Flere opplysninger om norsk personnavnrett er særlig tilgjengelig i lovkommentarer, lovforarbeid, avgjørelser hos Sivilombudsmannen, rettsavgjørelser og rundskriv fra JD. Det fins disse lovkommentarene: Hallager 1895, Lundh 1924, Thomle 1931, Middelthun 1932, Arnholm 1959, Heffermehl 1968, Austbø 1986 og Karnov 1996 (og andre utgaver). Lovforarbeida fins i litteraturlista. De opphavlige utredningene er Utkast 1960, Utredning 1976 og NOU 2001:1. Forslaga fra Justisdepartementet fins under titler som begynner med Ot.prp. Stortingskomiteens forslag fins som Innst. O. Avgjørelser fra Sivilombudsmannen er ført opp som «Sivilombudsmannen» i litteraturlista. Rettsavgjørelser fra tida før 1923 er referert i Lundh 1924 og Thomle 1931. Senere rettsavgjørelser er i noen grad referert i Heffermehl 1968, Nerdrum 1971 og Austbø 1986. Avgjørelser av JD er òg i noen tilfeller referert i mange av de samme framstillingene. Noen sentrale rundskriv fra JD er oppgitt i litteraturlista som JD-rundskriv.

Navneretten er et omfattende felt med et betydelig kildegrunnlag, særlig gjennom avgjørelser hos Justisdepartementet (JD), fylkesmenn og folkeregistre. De fleste kildene er i praksis vanskelig tilgjengelige, men jeg har hatt tilgang til noen enkeltsaker hos JD og hos noen fylkesmenn fra siste halvdel av 1990-tallet. I tillegg kommer informasjon fra søkere, deres familier og fra samtaler med saksbehandlere hos folkeregisterna. Slikt grunnlag er særlig brukt i andre artikler som jeg har skrevet, og som det er vist til.

6.2 Litteratur brukt i denne artikkelen

Arnholm, Carl Jacob. 1959: *Personretten*. Oslo.

Austbø, Anne Hillestad. 1986: *Navneloven med kommentarer – Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnavn*. Oslo m.fl.

Delingsloven = *Lov om kartlegging, deling og registrering av grunneiendom, av 23. juni 1987, nr. 70*. (Erstatta *skylddelingsloven*.)

Den nye rettskrivning 1907 = Den nye rettskrivning. Underskrevet Ivar Alæs m.fl. *Norsk skoletidende* 1907.32.507–509 [Jf. s.v. 34.542.]

Den nye rettskrivning 1918 = *Den nye rettskrivning. Regler og ordlister. Utarbeidet ved Den departementale rettskrivningskomite*. I Riksmål. Kra. 1918.

Daa, Ludvig Kr. 1876: Norske Slægtsnavne. *Tids-Tavler*. 4.458–70 Kra. 1875–1876.

Getz, B. 1893a: *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge*. Kra.

Getz, B.. 1893b: *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge – Motiver*. Kra.

Hallaråker, Peter. 1997: *Innføring i stadnamn. Innsamling og granskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hallager, G. 1895: *Om Personnavne – efter norsk og fremmed Ret*. Kra.

Heffermehl, Karin Bruzelius. 1968: Norsk praksis og avgjørelser i navnesaker. *Nordiskt Immaterielt Rättsskydd* 1968: 276-88. Stockholm.

Heggstadregisteret. 1980: Mikrokort med statistikk for alle for-, mellom- og etternavn pr. 1974/75. [Begrensa til navn i kortnavnfeltet i folkeregisteret. Se òg Mikrokort 1984.]

Helsing, Klaus og Ragnar Lundh. 1901: *Norsk stedsfortegnelse*. Kra.

Høringer 2001. I JDs arkiv.

Indrebø, Gustav. 1927: *Norsk namneverk*. Oslo.

Indstilling 1917 = *Indstilling fra Retskrivningskomiteen*. Kirke- og Undervisningsdepartementet, Kra. 1917.

Innst. O. VIII (1922) *Innstilling fra justiskomiteen om utferdigelse av lov om personnavn*.

Innst. O. X. (1963–64). *Tilråding frå justisnemnda om lov om personnavn*.

- Innst.O. nr. 33 (2001–2002). Innstilling fra justiskomiteen om lov om personnavn (navneloven).* Oslo 2002.
- Internt notat i JD 1979 = Praksis når det gjelder søknader om å få benytte -aa- i slektsnavnet. 3. sivilkontor 13.3.79 GGH, med to handskrivne samtykkeerklæringer.
- JD <+dato + saksnummer> = Brev frå Justisdepartementet med dato og saksnummer. Se for øvrig noen enkeltoppføringer nedenfor.
- JD-instruks 1923 = Justisdepartementets instruks og veiledning av 20. juni 1923. Lundh 1924:89–97. [Trykt opp som eget hefte i 1946.]
- JD-rundskriv 1985 = Rundskriv fra Justis- og politidepartementet. J.nr. 418/85 N. G-131/85. 20. september 1985. Til fylkesmennene. *Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn.*
- JD-rundskriv 1991 = Rundskriv fra Justis- og politidepartementet. J.nr. 480/91A-N. Rundskriv G-150/91. 10 desember 1991. *Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn.*
- JD-rundskriv 1996 = Det Kgl. Justis- og Politidepartement. Rundskriv G-36/98. 1.4.1998. Jnr. 98/743. *Navneloven – nye retningslinjer.*
- JD-rundskriv 2002 = Det kongelige justis- og politidepartement. Rundskriv G-20/02, 15. november 2002. Lov om personnavn 7. juni 2002 nr. 19. [Fins også på JDs nettsider.]
- Karnov 1996 = Karin Bruzelius: 29. mai 1964 nr. 1. Peter Lødrup, Knut Kaasen, Steinar Tjomsland (red.): *Karnov. Norsk kommentert lovsamling*. 2. utg. 1:1059-1062. Oslo. [Fins flere utgaver, sist i 2002.]
- Kiil, Alf. 1969: *Arkivkunnskap. Statsarkiva*. Oslo.
- Kirkedepartementet 1897 = *Cirkulære fra Kirkedepartementet til Biskoperne 1. Septbr, 1897. Norsk Lovtidende 1897:453. Kra.*
- Kongelig resolution 1907 = *Kongelig resolution, hvorved de i nedenanførte udkast til forandringer i den nu almindelige skrivemaade givne regler [...]*. 19 febr. 1907.
- Lagtingsforhandlinger 1923. Oslo [Utg. av Stortinget.]
- Lov om personnavn av 23. februar 1923, med endringer. (= 1923-loven)
- Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn, med endringer. (= 1964-loven).
- Lov av 7. juni 2002 nr. 19 om personnavn (navneloven). (= 2002-loven).
- Lundh, Henrik 1924: *Navneloven av 9 februar 1923. Kra.*
- Matrikelutkastet av 1950.* [Forslag til ny matrikkel, ikke tatt i bruk. Nettadresse: <http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/stad/matr50>]
- Middelthon, Joh. 1932: *Hovedlinjer i norsk navneret*. Oslo.
- Mikrokort 1984 = Prosjekt for databehandling (PDS), Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. Navnestatistikk på grunnlag av folkeregisterdata pr. oktober 1982. Bergen. [Samme datatyper som «Heggstadregisteret».]
- Munthe, Gerhard. 1847. *Norske Stedsnavnes rette Skrivemaade [...]* Chr.
- Nerdrum, Gunnar 1971: *Navneloven. Lov om personnavn av 29. mai 1964 nr. 1 med kommentarer*. Oslo.
- 1923-loven = Lov om personnavn av 23. februar 1923, med endringer.
- 1964-loven = Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn, med endringer.
- Norges Matrikkel 1838 = *Fortegnelse over Jordebrugene og deres Matrikulskyld: saaledes som samme befandtes ved 1838 Aars Udgang [...]* affattet ifølge kongelig Resolution af 29de December 1838. Chra, 1840-1844.
- Norges Matrikkel 1886 = *Fortegnelse over matrikulerede Eiendomme og deres Skyld [...]* affattet i Henhold til Kgl. Resolution af 29de Mai og 6te December 1886. Kra. ca. 1886-1892.
- Norges Matrikkel, 1903–1908. [Uten Finnmark.]
- Norgesglasset, Statens kartverk, <http://www.statkart.no/>

- Norsk Kunngjørelsestidende*, senere *Norsk Lysingsblad*. [Blad for kunngjøringer fra det offentlige.] *Norsk Lysingsblad*, tidligere *Norsk Kunngjørelsestidende*.
Norsk Retstidende. Oslo.
 NOU 1983:6 *Stadnamn*. 1983. Kultur- og vitskapsdepartementet. Oslo.
 NOU 2001:1 *Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling*. Oslo 2001, Justis- og politidepartementet.
Ot.prp. nr. 17 (1901–1902) Angaaende udfærdigelse af en lov om slegtsnavne. Oslo.
Ot.prp. nr. 12 (1922) Om utferdigelse av en lov om personnavn. Justis- og politidepartementet. Oslo.
Ot.prp. nr. 24 (1962–63) Om lov om personnavn. Justis- og politidepartementet. Oslo.
Ot.prp. nr. 43 (1978–79) Om lov om endringer i lov 29 mai 1964 nr 1 om personnamn. Oslo.
Ot.prp. nr. 31 (2001–2002) Om lov om personnavn (navneloven). Oslo.
 Postdirektoratet 1972: *Norsk stedsfortegnelse*. Red. av Anselm Pettersen. Oslo
 Rydving, Håkan. 2000: *Nordsamiske slektsnamn*. Veka, Olav 2000: *Norsk etternamnleksikon. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav*, 19–20. Oslo 2000.
 Rygh, Oluf. 1897–1936: *Norske Gaardnavne. 19 bind*. Kra./Oslo.
 Sentralkontoret for folkeregistrering 1982 = *Sentralkontoret for folkeregistrering: Ikrafttredelse av navnelovens §§ 9a, 16 andre ledd tredje punktum og 17 tredje ledd om å melde endring av navn til folkeregisteret. Melding nr. 11*, 1982. Brev til folkeregistrene, 1.11.1982.
 Sivilombudsmannen 1985 = Dokument nr. 4. (1985-86) Melding for året 1985 fra Stortingets ombudsmann for forvaltningen. Oslo 1986. [Navnesak – Kinnes/Kines. Sak 355/85.]
Skylddelingsloven = Lov om skylddeling m.v. av 20. august 1909, nr. 2. [...]. [Ble erstatta av delingsloven i 1978.]
 SSB 1977 = Statistisk sentralbyrå. 1977: *Notater om registreringsspørsmål*. Nr. 1, 1977. Oslo [Bl.a. om AA og Å.]
 SSB 2003 = Statistisk sentralbyrå. 2003: *Navnestatistikk 2002*.
 Nettdress: <http://www.ssb.no/navn/>. [Oppdatert med navnestatistikk pr. 1.1.2003.]
 Statens kartverk. 2003: *Håndbok for navnebehandling / Handbok for namnebehandling*. Nettversjon av kap. 1, pr. 8.10.2003. [Nettdress for utgiveren: <http://www.statkart.no/>.]
Straffeloven = Lov 22. mai 1902, nr 10, Almindelig borgerlig Straffelov. [Gjaldt fra 1.1.1905.]
 Thomle, C. S. 1931: *Norsk navneret*. Oslo.
 Tilråding 1934 = *Tilråding om ny rettskrivning. Fra den departementale rettskrivningsnevnd av 1934*. Kirke- og Undervisningsdepartementet, [Oslo] 1935.
Tinglysingsloven = Lov om tinglysing. 7. juni 1935, nr. 2. [Gjaldt fra 1.1.1936. § 43 i aktuell her.]
 2002-loven = Lov 2002-06-07 nr 19: Lov om personnavn (navneloven).
 Utkast 1960 = *Innstilling fra utvalget til revisjon av navnelovgivning*. Oslo 1960. [Gjennomgående tittel i dokumentet: «Utkast til lov om personnavn».]
 Utne, Ivar. 2001: *Utviklinga av slektsnavn i Norge, med særlig vekt på sen-navn. Genealogen 2.13–26*. Oslo.
 Utne, Ivar. 2002a: *Navn på gårdsbruk som etternavn. Nytt om namn 35.14–21*. Oslo.
 Utne, Ivar. 2002b: *Giftede kvinners etternavn, slektsnavn og mellomnavn. Genealogen 2.5–19*. Oslo: Norsk Sleksthistorisk Forening.
 Utne, Ivar. 2002c. *Ny personnamnlov. Nytt om namn 36.11–18*. Oslo.
 Utredning 1976 = *Utredning fra arbeidsgruppen til å vurdere endringer i navneloven*. Avgitt til Justisdepartementet i mars 1976. Som vedlegg til *Ot.prp. nr 43 (1978–79) Om lov om endringer i lov 29 mai 1964 nr 1 om personnamn*, s. 51–107.
 Vinje, Finn-Erik. 1978: *Et språk i utvikling. Noen hovedlinjer i norsk språkhistorie fra reformasjonen til våre dager*. 2. utg. Oslo.

Aars, J. 1885: Retskrivnings-regler til skolebrug. Syvende udgave. Kra.

Aasen, Ivar. 1878: *Norsk Navnebog eller Samling av Mandsnavne og Kvindenavne*. Kra.

Aasen, Ivar. 1997: *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset. Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet. Nr. 3. Volda.

Noen navn på godtemplarlosjer

Av Egil Pettersen

In the onomastics we miss the study of the manifold imaginative names of different lodges, clubs and other kinds of societies. This short article will try to throw some light on the name tradition of the rather short-lived existence of good templar lodges. The organization IOGT and DNGTO had from the year 1880 to shortly after World War 2 a great many lodges spread over the whole country, most of them belonging to IOGT. Here we concentrate on the about 300 lodges of DNGTO. It is not too much to say that these unities played an important part in the cultural activity of their locality. In several small communities all or nearly all inhabitants were members of the lodge. The names of the lodges or elements of the names were all meant to symbolize the bright sides of life, such as sun, stars and light, spring and flowers, hope, unity, fidelity and brotherhood, e.g. "Morgenstjernen" (Morning Star), "Vårblom" (Spring Blossom). Many names are given to commemorate great persons in the history of the movement or other well known historical persons: John Hickman, Asbjørn Kloster, Oscar Nissen, Kong Sverre, Gange Rolv, Bjørnstjerne Bjørnson. The geographic name where the lodge is situated is often given to the lodge, many times together with the expression of hope or welfare for the locality: Norge, Dovre, Farsunds vel, Haldens håp (hope).

Så vidt jeg kjenner til, har ikke navnegranskingen tatt for seg det mangeartede navnetilfanget som foreninger og lag byr på. Her burde det ligge et stort forskningspotensiale. Steds- og personnavn vil alltid være det sentrale i onomastikken. Men også navn på skip, på kyr, geiter og hester har for lengst fått sin naturlige plass. Så hvorfor ikke la også de mer eller mindre fantasifulle navn på klubber og andre sammenslutninger bli gjenstand for undersøkelse?

Som gammel godtemplar har jeg alltid vært fortrolig med navn på barnelosjer, losjer og ungdomslag, og har ofte lurt på hvorfor de heter som de gjør.

I denne vesle artikkelen vil jeg søke å kaste lys på en navnetradisjon, som levde et heller efemert liv, men intenst nok så lenge det stod på. Jeg tenker på de mange godtemplarlosjer som vokste frem fra ca 1880 til litt etter siste verdenskrig. I hver eneste by i landet, i hver bygd og hver grend grodde det frem en losje. Og det er ikke for mye å påstå at disse losjene på mange steder var det kulturelle midtpunktet i bygda, ja, vi vet at i enkelte grender var praktisk talt samtlige innbyggere losjemedlem. Det var der folket samlet seg, for å høre foredrag, for å utveksle ideer, for å underholde og la seg underholde. Mang en lokalpolitiker og rikspolitiker fikk sin første innføring i organisasjonsteknikk og taleføret i losjelokalet. Det må ha en viss onomatologisk interesse å kartlegge navngivingen for disse enhetene.

Losjene tilhørte for det meste IOGT (Den internasjonale godtemplarorden). Men av praktiske hensyn har jeg konsentrert meg om losjene i DNGTO (Den norske godtemplarorden), et tidlig utspring fra IOGT.

I denne undersøkelsen er nærmere 300 navn tatt med, blant dem en del barnelosjer og godtemplarungdomslag, og jeg antar at det utgjør et representativt utvalg. Men IOGT hadde nok det mangedobbelte antall enheter.

Den internasjonale godtemplarorden kom til Norge i 1877, da skipskaptein Carl Reynholds stiftet en IOGT-losje i Porsgrunn og gav den navnet losje *Første norske*. Siden ble det stiftet losjer over alt i Norge. Forbildene kom fra USA, og de første losjene fikk navn inspirert derfra, for eksempel losje *George Washington*. Helst valgte man navn etter store avholdsforkjempere som *John Hickman*, *Billy Bray*, losjer som ennå i dag har sine medlemmer. Det skulle gi liv til agitasjonen at losjen fikk navn etter kjente avholdsfolk. Derfor fikk flere losjer navn etter stifteren av det første avholdslaget i Norge, Asbjørn Kloster: losje *Asbjørn Kloster* i Porsgrunn, byen som også var startstedet for godtemplarbevegelsen i Norge. I Østfold fikk man losjer som *Dr. Oscar Nissen* og *Oscar Nissens Minne* til heder for en av tidens største edruelighetsprofeter. Minnet til kjente godtemplarer kommer frem i mange losjenavn som *Elisabeth Edlands Minne* i Kristiansand og *Johan A. Eriksens Minne* i Bergen.

En lang rekke av losjer ble oppkalt etter personer kjent fra norsk historie eller kulturliv ellers. Det var da ikke tale om personens betydning for avholdssaken: tvert om er flere av dem kjent som flittige begersvingere. Når tre losjer blir oppkalt etter Kong Sverre, kan nok hans store avholdstale mot tyskerne i Bergen ha vært utslagsgivende: losje *Kong Sverre* på Sunnmøre og *Sverre Sigurdsson* i Trøndelag eller kort og godt *Sverre*. Vi møter losjene *Harald Hårfagre*, *Olav Tryggvason* og *Øystein*, til og med *Christian IV* og sagafigurer som *Einar Tambarskjelve* og *Gange Rolv*. Den siste naturlig nok i en sunnmørslosje.

Tordenskjold er navnet på to livsfriske losjer ennå i dag. Også en barnelosje i Trondheim fikk navn etter denne helten. Æret med losjenavn kan ellers høyst forskjellige kulturpersonligheter bli, for eksempel losjene *Cort Adler*, *H.N.Hauge*, *Ivar Aasen*, *Fr. Nansen*, *Joh. Sverdrup*, *Ulabrand*.

På tilsvarende vis kunne barnelosjene få slike navn: *Erik Jarl*, *Henrik Wergelands minne*, *Bjørnstjerne Bjørnson*, *Fritjof Nansen*.

Omtrent 30 personnavn finner vi igjen som losjenavn.

Å bli medlem av en godtemplarlosje betydde å kjempe for *Edruelighetens fremme*, slik et losjenavn formaner til. Et annet oppmuntret til å følge *Tidens krav*. Losjenavnet *Eksemplets makt* viser til det ansvar medlemmene har for sin livsførsel.

For mange som har kjempet mot alkoholen, kan losjenavn som *Lykkens prøve* eller kort og godt *Forsøk* være aktuelle.

Ikke så få losjer fikk områdets, byens eller stedets navn. To losjer ble kalt *Norge*, en i Oslo, en i Fredrikstad, og i Bergen ble en nynorsklosje døpt *Noreg*. Ellers var *Norden* og *Norrøna* kjente losjenavn. Det siste også navnet på et ungdomslag. Losjene *Akershus*, *Dovre*, *Viken*, *Halden*, *Stavanger*, *Christiania* skulle det være lett å lokalisere. Å ta opp *Bjørgvin* og *Nidaros* som losjenavn, gjenspeiler navnestriden i de to byene. Kanskje også *Borg* for Sarpsborg og navnet *Lidarheim*.

Den geografiske tilknytningen er lett gjennomskuelig i de fleste geografiske losjenavn: *Borge*, *Bøvra*, *Dovre*, *Otra*, *Hjøringavåg*, *Mundheim*, *Rong*, *Vanse*, *Velledalen*. Mer lokalkjent må en være for å vite hvor hordalandslosjene *Eldsfjell* og *Stongfjell* hører hjemme.

En losje i Trøndelag får det avstikkende navnet *Saratoga* etter en amerikansk by, men det er ikke lett å finne ut hva det sikter til, kanskje minne om en seier i 1777?

Det er usikkert hva navnet *Kolonien* på en losje i Gjøvik skal symbolisere.

Noen losjer får inkolentformen (innbyggernavnet): Losjene *Augedølen*, *Gausdølen*, *Odølingen*, *Radværingen*, *Todølingen* og ungdomslaget *Trønder*.

I prinsippet er Ordenen partipolitisk nøytral. Det er derfor klare unntak når to trønderlosjer får navn som *Arbeideren* og *Arbeidernes vel*. Derimot føyer navnet *Arbeidshug* seg pent inn som losjens ideal.

Ikke sjelden uttrykker losjenavnet ønske om stedets *vel*: Det er et ønske i godtemplarbevegelsen at den skal kjempe for all folkets *vel*. *Folkets vel* ble da også losjer i Drammen og Trondheim kalt. I Mandal fikk vi *Ungdommens vel*.

I bevegelsens fellessang som har bundet den sammen i hundre år, heter det "Alles vel er vårt mål". Ikke rart at flere losjer tok navnet *Alles vel*, slik i Bergen, Fredrikstad og på Lista. Samme ønsket ligger nok i navnet *Folkets vel* på to

losjer. Knyttet til stedsnavnet er losjenavnene *Askøens vel*, *Farsunds vel*, *Torstrands vel*, *Åmots vel*.

Losjenavnet uttrykker fromme ønsker om at losjen skal være stedets *håp*, dets *fremtid*: *Blomvågs håp*, *Haldens håp*, *Redalens håp*; *Borgens fremtid*, *Eidsbergs fram*, *Glemmens fremtid*, *Godviks fremtid*, *Hjelmes fremtid*, *Liers fremtid*, *Loshamns framtid*, *Rolvøys fremtid*, *Vaksdals fremtid*. En barnelosje tar hele landet med: *Norges fremtid*.

I alt er stedsnavn med i drygt 40 av losjenavnene.

Den intime sammenbindingen som skulle være et særkjenne for losjemedlemmene, ble uttrykt ved at de ble tiltalt som *søster* og *bror*, slik som i andre ordener. Flere losjenavn gir uttrykk for dette broderskapet: Losjene *Broderbåndet*, *Broderkjeden*, *Brodersind* (to losjer), *Brødrenes hjem*, *Kjærlighet og brorskap*. Losje *Søskenly* og barnelosjen *Søskenringen* er de eneste som også inkluderer søstrene i navnet.

Flere losjer tar særlig sikte på ungdommen. Slik med oslolosjen *Ungdommens vern* og fredrikstadlosjen *Unge forbund*. Naturlig nok har barnelosjene gjerne *ung* med i navnet: *Ungbirken*, *Ungskog*, *Unge Gjøvik*, *Ung Noreg*.

Avholdsbevegelsen møtte motstand fra første stund, og flere navn på godtemplarlosjene fikk preg av den samfunnskampen den måtte ta del i. Losjenavn som *Ansvar*, *Årvåk* og *Andvake* minner om hvor viktig det var å være på vakt. Enighet og troskap var sentrale egenskaper som losjenavnet skulle uttrykke: *Concordia*, *Enighet*, *Troskapsbåndet*, *Union*, *Vilje* og dessuten ungdomslaget *Alliance*. To losjer fikk navnene *Samhold* og *Trufast*. Hit hører vel og ungdomslaget *Signal*. Losjenavn som *Vern*, *Hold fast* og *Trufast* gjelder selvsagt like mye avholdsløftet.

Direkte til kampen sikter navn som *Strid og seier*, *Kamp og seier*, *Festningen*, *Skansen*, *Varden*, *Vardevakt* (ungdomslag) og de to losjer fra kystnorge, *Strandvakta* og *Strandvakten*. En barnelosje heter ganske enkelt *Barnehæren*.

Langt de fleste losjenavn gir uttrykk for optimisme, for fremtidshåp. De gir tro på fremgang, på fred og en lys fremtid. Alt i bevegelsen tyder på lysere tider. Derfor får losjen navn som *Morgengry*, *Daggry* eller som en barnelosje kort og godt *Gry*. *Upp og fram* står som motto for en losje.

Vår blir et yndet navneelement, brukt av i alt 20 losjer og barnelosjer. Våren bærer fremtiden og lyset i seg.

Det er likevel *Frem/fram* som er det elementet som nyttes i flest losjenavn, i alt 25. Men også *lys* og *sol*, *håp/von* er populære, *lys* i 6, *sol* i 13, *håp/von* i 19. Også *stjerne* og navn på vårblomster er ment å gi positive reaksjoner.

Vi har alt sett en god del navn med slike ord som ledd i helheten.

Flere av losjene får samme navnet. Vi har to losjer *Vår*, *Vårbrud*, *Vårbud* og fire losjer *Vårsol*, blant dem en barnelosje.

Det kan tyde på en viss sviktende fantasi at man tyr til allerede opptatte navn. Navnene ellers er: *Våren, Vårblom, Vårlyos*. Dessuten barnelosjene *Vårblomsten, Vårliv, Vårvon*.

Tre losjer heter *Fram*, tre *Fremad* og to *Fremskritt*. Videre har vi losjene *Framfart, Framgong, Fremgang, Framsteg* (losje og barnelosje), *Fremtid, Fremtids håp*. Dessuten to barnelosjer *Fremtidens håp*.

En losje og en barnelosje bærer navnet *Lys over land*. Ellers møter vi losjene *Lysset, Lysglimt, Lyskasteren, Lysstreif* med barnelosjen *Lysstreifs håp*.

Nordlyset, Nordlys var sterke losjer både i Oppland og naturlig nok i Finnmark.

Sol som navneelement møter vi i *Solglytt, Solhov, Solstreif, Solrenning, Solvendig, Vårsol* (to losjer), *Kveldsol*. En losje i Vadsø heter betegnende nok *Midnattssol*.

Dessuten har fire barnelosjer slike navn: *Solstrålen*, (i to av dem), *Solglimt* og *Vårsol*.

Også *stjerne* var et yndet navneelement. Lillehammers store losje het *Dalens stjerne* og i Kirkenes fikk vi *Østens stjerne*. Andre navn er *Morgenstjernen, Nordstjernen, Håpets stjerne* eller ganske enkelt *Stjernen*.

En barnelosje fikk navnet *Betlehems stjerne*.

Når et ungdomslag i Oslo heter *Brann*, symboliserer det glød og iver for saken.

Vi har sett at hele 19 losjer har *håp* eller *von* med i navnet. Tre av dem er alt nevnt.

To losjer ble kalt *Håpet* og to *Håpets stjerne*. Videre *Det gode håp, Fremtids håp, Godt håp, Nytt håp, Sankt Olafs håp*.

Tre losjer får navnet *Von*, to *Vonheim* og to *Vårvon*.

Bevegelsen har fredssaken på sitt program. Men det er få losjenavn som røper det. *Fredens dal, Fredens hjem, Fredheim* og *Fridheim* er våre eneste tilfeller.

Godtemplarlosjene vil først og fremst stå som hjemmets beskyttere. Men heller ikke det avspeiler seg særskilt i navnene. Klarest gir noen navn på barnelosjer uttrykk for det: *Hjemmets vel, Hjemmets lykke, Hjemmets krone*. Ellers har vi *Fredheim, Fridheim* og to losjer *Fjellheim* og den før nevnte *Brødrenes hjem*.

Losjens formål blir direkte uttrykt i navn som *Edruelighetens fremme*, men også i navn som *Redningsbåten*.

Ganske mange losjer og barnelosjer henter navn fra flora og vegetasjon: *Dalblomsten, Fjellblomst, Fjordblomst, Maiblom, Vårblom, Senapskornet*. Hit kan vi også føre *Nybrott* og *Granly*, og barnelosjene *Ungbirken, Ungskogen, Lauvsprett, Spirende krefter, Blåveis, Skogstjerna* og *Skogstjerne, Symra, Symrablomen, Vårblomsten*.

Enkelte losjer fra Hordaland og Sunnmøre tar gjerne med karaktertrekk som

særkjenner kystmiljøet: *Havblikk, Havbryn, Haveim, Havljøs, Storm* (et karakteristisk navn fra Øygarden) og *Bølgebryteren*.

Noen få losjer henter navnet sitt fra mytologi og litteratur: *Freia, Frøya* (kanskje heller stedsnavnet), *Gimle, Glitne, Himing, Hugin, Idun, Magne, Valkyrien*.

Allmenn karakter med klart positive konnotasjoner har navn som *Fri, Freidig*.

(Navnene ble gitt den formen som samtidens rettskrivning tilsa. De er alle normaliserte her.)

Geografisk fordeling av navnene. Barneløsjer er markert ved (bl), og ungdomslag med (ul).

OSLO

Billy Bray	Betlehems Stjerne (bl)	Bjørnstjerne Bjørnson (bl)	Blåveis (bl)	Brann (ul)
Broderbaandet	Broderkjæden	Brodersind	Brødrenes Hjem	Christiania
Concordia	Dovre	Fredens Dal	Fritjof Nansen (bl)	George Washington
Glitne	H.N. Hauge	Hjemmets lykke (bl)	Joh. Sverdrup	John Hickmann
Klippen (bl)	Norden	Norge	Redningsbaaden	Strid og Seier
Trygg (bl)	Ungdommens værn	Union	Varden	Vardevakt (ul).

AKERSHUS

Akershus	Fr. Nansen	Fredheim
----------	------------	----------

ØSTFOLD

Alles Vel	Avhold (ul)	Borg	Borge	Borgens Fremtid
Dagry	Det gode håp	Dr. Oscar Nissen	Eidsbergs Fram	Eksemplets Magt
Fjellheim	Fram (ul)	Freidig (ul)	Fremad	Fremtidens Håb (bl)
Fri (ul)	Fridheim	Glemmens Fremtid	Granly	Halden
Haldens Haab	Haabets stjerne (bl)	Kamp og Seier	Kjærlighet og Broderskab	Lykkens Prøve
Norge	Norges Fremtid bl	Nyt Haab	Oscar Nissens Minde	Rolv søys fremtid
Samhold	Solglimt (bl)	Stjernen	Troskabsbaandet	Unges Forbund
Viken	Vårblomsten (bl)	Vaarbrud	Vaarsol (bl)	

HEDMARK

Ansvar	Freidig	Fremskridt	Haabet	Haabets Stjerne (bl)
Odølingen	Samhold (ul)	Vonheim	Vaar	

OPPLAND

Agedølen	Broderkjæden	Dalens Stjerne	Fjellheim	Fjordblomst
Framover	Fremtid	Gaugedalen	Gausdølen	Guldkjeden (bl)
Kolonien	Lyset	Nordlyset	Nordstjernen	Redalens Haap
Skansen	Unge Gjøvik (bl)	Værn	Vaarbud	

VESTFOLD

Torstrands vel

BUSKERUD

Andvake	Christian 4de	Fjeldheim	Folkets Vel	Liers Fremtid
Nybrott	Sankt Olavs haab	Ædruelighetens Fremme	Aamodts Vel	

TELEMARK

Asbjørn Kloster	Cort Adler	Fram	Fredens hjem	Fremad
Fremskridt	Fremtidens haab (bl)	Himing (bl)	Haabet (bl)	Lys over Land (bl)
Norrøna	Olav Trygvason	Solstrålen (bl)	Tordenskjold	Vaar

AGDER

Alles Vel	Elisab. Edlands Minde	Enighet	Farsunds Vel	Fjeldblomst
Fremad	Godt Haab	Hjemmenes Vel (bl)	Hjemmets Krone (bl)	Loshamns framtid
Norden	Otra	Tidens Krav	Ungdommens vel	Vanse
Vaarsof	Aamodts vel			

HORDALAND

Askøens Vel	Blomvaags haab	Blomvaags pryd (bl)	Breidablikk	Eldsfjeld
Framsteg (bl)	Framsyn	Fremtids haab	Gimle	Det gode haab
Godvigs fremtid	Havblikk	Heimbu	Heimbygd	Hjelmets framtid
Idun (bl)	Kveldsol	Magne (bl)	Mundheim	Norrøna (ul)
Radværingen	Rong	Senapskornet	Skogstjerna (bl)	Solhov
Solrenning (bl)	Solvending	Stongfjeld	Storm	Symrablomen (bl)
Trufast	Upp og Fram (bl)	Vaksdals Fremtid	Vilje	Von
Vaarblom	Vaarbud	Vaaren	Vaarlys	Vaarvon

BERGEN

Alles vel	Alliance (ul)	Bjørgvin	J. A. Eriksens minde	Lyskasteren
Lys over Land	Lysstreif	Lysstreifs håp (bl)	Norge Signal (ul)	Spirende Kræfter
(bl) Søskenly	Ung Noreg (bl)			

MØRE OG ROMSDAL

Arbeidshug	Børnehæren (bl)	Brodersind	Bølgebryteren	Bøvra
Dalblomsten	Erik Jarl (bl)	Forsøk (bl)	Framfart	Framgaang
Framsteg	Fremad	Fremgang	Frøja (bl)	Ganger Rolv
Gimle	God von (bl)	Gry (bl)	Harald Haarfagre	Havbryn
Haveim	Havljos	Hjøringavaag	Hold fast (bl)	Hugin
Ivar Aasen	Kong Sverre	Kveldsljos	Lauvsprett (bl)	Lidarheim
Lysglimt	Magne (bl)	Maiblom	Mørgengry (bl)	Samhold
Skogstjerne (bl)	Solglyt	Solstreif	St. Olavs Minde (bl)	Strandvakta
Sverre	Symra (bl)	Søskenringen (bl)	Todølen	Tordenskjold
Trufast	Ungbirken (bl)	Ungskogen (bl)	Valkyrien	Velledalen (bl)
Von	Vonheim	Vaarbrud	Vaarbud	Vaarliv bl
Vaarljøs	Vaarvon	Aarvak		

TRØNDELAG

Arbeideren	Arbeidernes Vel	Einar Tamarskjelver	Folkets Vel	Freja
Fremskridt	Fæstningen	Idun	Morgenstjernen	Nidaros
Prøven	Saratoga	Sverre Sigurdsson	Tordenskjold (bl)	

TROMS

Haabet	Klippen	Strandvagten	Øistein
--------	---------	--------------	---------

FINNMARK

Midnatsol		Nordlys	Wergelands Minde	Østens Stjerne
-----------	--	---------	------------------	----------------

Etter kildene ser det ikke ut til at Den norske godtemplarorden hadde mer enn én losje i Rogaland, Stavanger og én i Sogn og Fjordane, Ulabrand. Verken i Vestfold eller i Nordland var organisasjonen representert.

Kilder

- Den Norske Godtemplarorden 1888–1913. Kra. 1913
Den Norske Godtemplarorden 1913–1938. Oslo 1938
100 år for edru livsstil Oslo 1988
Årsberetninger for DNGTO.

Bokmeldingar

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band IV: gigle–harlemmerolje. XVI s. + 1600 sp. Hovudredaktør Lars S. Vikør. Redigert av Olaf Almenningen et al. Oslo: Det Norske Samlaget. 2002. ISBN 82–521–6150–2.

Som idig brukar og lesar (!) av *Norsk Ordbok (NO)* sidan andre heftet (1955), har eg fjerde bandet i hende. Fyrste bandet melde eg i *Bergens Tidende* (Nes 1966a), og meldinga toler dagslyset enno. Verket vil verte på «minst 10 band» hadde eg rekna ut, og «det [skal] nok godt gjerast å fullføre ordboka på denne sida av hundreårsskiftet!» Seinare, i 1997, melde eg tredje bandet og fyrste heftet av dette bandet (1996) i *NN* (Nes 1997), og fann at «bandtalet for A–Å vil visseleg verte om lag 15 (med omsyn til framtidig vokster i ordforrådet og med same handsaminga som no).»

Men no, med fjerde bandet utgjeve i 5 hefte (1996–2002), er det omkalfatring i den leksikografiske organiseringa. Stortinget vil ha ordboka ferdig til 200-årsminnet for utgangen av unionen med Danmark og tilkoma av hopehavet med Sverige, og difor er det skipa eit 'eksternprosjekt', *Norsk Ordbok 2014*, med 10 nye redaktørar, ved sida av dei som er att i 'subseksjonen' for nynorsk, ved Seksjon for leksikografi og målføregransking, Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Universitetet i Oslo. Avgjerda er teken: Bandtalet vert 12 (men eit supplementsband bør vel òg til?), og alfabetstrekkja *h–å* skal skiftast på åtte band, utan hefteutgjeving. For det neste bandet, som gjeld bokstavane *h, i* og *j*, og som i ollo er ferdig prenta, fører det til nedskjering på mellom 20 og 30 % i manuskriptet (Bakken 2003:9). Det er ulysteleg for ein ordvæn (filolog). Men noko laut gjerast for å få ende på tids- og multimillionpengesluket *NO*. Eg ynskjer prosjektleiar Kristin Bakken lukke til. Her vert det ikkje tale om ordbokartiklar på 59 sider (*Geist 'ånd'* i J. og W. Grimms *Deutsches Wörterbuch*) eller *set* 'setje', 22 sider med 126 tydingar (i J. A. H. Murrays *A New English Dictionary*). I Sverige har det vore debatt fram gjennom åra om *Ordbok över svenska språket* – når skal dei få avslutta verket (som kom med fyrste heftet i 1893 og fyrste bandet i 1898, og som no med 33 ½ store band er kome til *till*)? Det norske formatet er mykje mindre, men det er kanskje ikkje or vegen å setje ei tidsråme for ekserperinga av nytt tilfang. Det bør medføre ei ny ordbok i framtida, liknande *Den danske ordbog* 1–[6] (2003–, til no 3 bd. [a–l]), som tek føre seg ordtilfanget frå om lag 1950 (*Ordbog over det danske Sprog* 1–28, som dekkjer tida frå ca. 1700, vart avslutta i 1958, med eit *Supplement* 1–[5] [1992–, til no 4 bd. [a–l]).

Eg har skrive det før (Nes 1997:116 f.), men repeterer, at for lesarane av *NN* er *Norsk Ordbok (NO)* – so langt ho er komen – standardverket som hjelperåd ved *namnetolking*, jfr. (for dette bandet, etter fyrste heftet) opplysningar om lokalitetsappellativa I *gjøtt*, III *gjøtt*, I *gjøtte*, *glenne*, *gloppe*, *glyvre*, II *gote*, *grjøt*, I, II *grov*, II *grunne*, I *grynne*, *gråt* 2) (som er langt vidare utbreidd enn opplyst i *NO*), I *gytt*, *hagegard*, III *hamn*, II *hang*.

I meldinga i 1997 var eg mykje oppteken av skavankar «m.o.t. utnytting av eldre og nyare kjelder» (1997:117 f.). Det let eg liggje her, men kan konstatere at stoda er betre no.

Opplysningane om (uttale)former og utbreiing i målføra for ordtilfanget og vidare analysar er jamt over rosverdige, jfr. t.d. for verba *gjera* (sp. 123–25 om målføreformer, i alt 44 spalter [123–67]) og *I gjeta* (sp. 215–17, i alt 7 sp. [215–21]), av Sigurd Nordlie, *I gjeva* (s. 226–27, i alt 33 sp. [226–58]), av Arnbjørge Hageberg, *I gå* (sp. 1147–48, i alt 46 sp. [1147–91]), *II halda* (sp. 1268–70, i alt 23 sp. [1268–90]), av Olaf Almenningen, og substantivet *hand* (sp. 1429–30, i alt 17 sp. [1429–45]), av Laurits Killingbergtrø. – Men mange ord, gjerne meir 'folkelege', t.d. samansettingar med *gra-* (*grabukk*, *-fytte*, *-kuk[k]*, *-tass*) er langt vidare utbreidde enn opplyst i ordboka, ja, vel landsvidt kjende. *Grolapp* m. 'frosk' er velkjent i Volda og Ørsta. *Halvkannestøvel* like eins i same bygdene og vidare på Sunnmøre. – Om *gn-* heiter det: «i framlyd [i sume målf skiftande med *kn-*, *n-* og ymse mellomlydar (*ngn-*, *ng-*, (*h*)*nj-* osfr)» (sp. 468). Dette er dilettantisk skildra og fører til opplysningar om former av *gnaga* v. (sp. 471 f.) – som elles er fint framstelt (sp. 471–72 er målføreformer, i alt 5 sp. [471–75] av Oddrun Grønvik (som fylgjer tradisjonen og ikkje er dilettant!) – som «*gna(gh)wa*», «*gnogwgwä*», «*ngaga*», «*ngågä*», «(*h*)*naga*», «*hngägä*», «*ngagdes*! Ein kunne tru målet er afrikansk. Ei betre lydskrift er turvande. – Elles undrast eg på kva «*gläm'mer*» tyder som uttaleform for *glamour* (sp. 321). Hovdenak (2001:223) har «*gläm'mer*». Er det prenteville i *NO*?

Normering av oppslagsorda skal det heller ikkje skrivast serleg om, men m.o.t. 1938-rettskrivinga som norm for verket er det noko rart at *guida* v. er sidestelt med det nye alternativet *gaida*, og *guide* m. med *gaid*. Døma har alle *-ui-*. Like eins er det uklart kvifor det heiter t.d. *hamburgerbar*, *-krus*, *-vals*, men *hamburgerblått*, *-kvitt*.

«*gjetka* v (?)» er gale normert og høyrer under *gjekka* (el. *gikka*).

gubbelera v. burde hatt varianten *gubbenera* som eige oppslag, med krysstilvising.

gubbelert adj. er vist til *kuppelert*. Eg nemner den munnlege forma *kubbelert* frå Tromsø.

«*gudsliding* ? (vel) lidingsom kjem frå Gud (VTel 1821 43 *gusleen*)» er ei rang normering, gjord etter Svenungsen (1984:43): «*Gusleen*, *Gudslidelse*» (altså etter forklaringa!) og høyrer u. *gudsløn*, der mange av kjeldene viser at dei skulle ha hatt ei normert form *gudslen*, med andrelekken av *gno*. *lén* < mlty. *lĕn*. At opphavet er *gno.*, «(jfr.)» *guðslaun*, trur eg ikkje. Olai Skulerud meiner (jfr. sp. 1025) at tinnsmålforna «*læ* (av *l* *ø* *n* f.) i *gus'slæ* [feil i *NO*: «*guss'læ*»; ugrannsemd] ... er vaksi fram i den trykkveike stoda i etterluten.» Eg er usamd. Til *gudslen* høyrer òg visseleg «*gutlen* interj utrop for forstøknad» (Stavanger), utan etymologi (sp. 1090). – At Svenungsens «*Guslohn*, *Guds Naade*» (1984:43) høyrer u. *gudsløn*, er vel rett. Men det kunne òg først til *gudslån*, der *NO* merkeleg nok vantar opphavet *gno*. *guðs lán* og jamføring med gsv. *gudz laan* og da. dial. *guds lån*. – Under *gudslån* kjem elles ei ukjend avstyting i *NO*, «*SnmL*» (sp. 1026), vel for ei opplysning i K. Leems ordsamling.

Når det gjeld etymologiane, opphavet til og tilhøvet mellom ymse oppslagsord, er det ymist som kan nemnast i stutt mål.

glaksa v. «(serl om born) leika, halda moro» er ikkje etymologisert, men er avbrigde til *glafsa* 2).

glinster «n (?) i vend i *vinster glinster*, i *høger gråt* (GimsøyH.Chr.) sagt om kløe i augo.» Her er mlty. **glinster* eller mned. *glinster* f. 'glans, gneiste' opphavet.

III *glugg* adv., forsterkande (*kose*, *le*, *slå* [osb.] *seg glugg i hel*). Ingen etymologi, men jfr. Nes (1991:339–40).

III *gradd* n. «fjord el sund med sterk straum (SkjerstadM)» er ikkje etymologisert, men er avleiing til I *grada* v. «rota, kasta om einannan; tumla, kravla, ståka, rulla ...».

grafse f. (Snm) vantar i *NO*, men = II *grapse* f. 1) (om reiskap), som diskutabelt er ført til *krafse*.

I *grand* «m kjælenamn på barn ...» er feil; ordet er I *grann* n. (øg m.), som kjem av gno. *grand. grapsa* v. er «s-avl. til *grôpa*», som lyt vere II *gropa* (sp. 833), men det rette er *grâpa* (< gno. *grâpa* 'grafse, rive til seg', jfr. Aasen og Torp u. *graapa*) – som er ført til I *gropa*! (sp. 988). Dette er ein grov feil. *NO* burde hatt ein artikkel med forma *grâpa* (som det er vist til med «III *gropa* v sjå *grâpa*.»).

greflegheit f. er eit ord som godt kunne ha vore med i *NO* (sjå Nes 1978:33–34).

gregorius «subst», *gregors* «subst», *gregos* «subst» og *gregus* «subst» kan knapt tenkjast å vere anna enn maskulina, og alle har same opphavet.

gregule m. (sp. 731) heng visseleg i hop med *gregl* m., *gregllaup* (sp. 730).

II «*greis* f, n ... småting, inkjevetta (FolldalM)» synest vere nederlandsk *greis*, ein variant av mned. *gruus* n. «iets van weinig waarde» (Verdam 1932:232), altså 'noko av lite verd'.

gresild f. «vondlyndt og mislikt kvinnfolk» (sp. 772) har evl aust band til *griselde* f. «gjentunge som rasar og skrik» (sp. 808), og burde få lik oppslagsform.

II «*grume* f [til I *grumen*] ureint smør (Snm 1810 *gromme*).» Dette er rang normering. Forma er nøytrum av I *grumen* adj., og er fastslegen alt i 1966 (Nes 1966b:30).

grusam adj. Å skrive «vel frå da. og bm», er for veik.

«*guds gjeld* ? f [uvisst opph; ...] ...» (sp. 1022) og «*guds sjel* ? f [uvisst opph; ...]» (sp. 1024) er truleg lån frå kontinentet: Jfr. mlt. *godesgelt* «Handgelt, ... Mietgelt ... beim Abschluß eines Vertrages» (Lasch og Borchling 1933:128), og det same frå mned., altså 'handpengar, pant' (Verdam) 1983:141).

gutina f. (tonem 2) (Haram) er velkjent i Volda og Ørsta og visst over heile Sunnmøre.

II *gyvle* n. 'trongrøme' etc., «jfr skotsk *gowl* 'trengt søkk mellom to berg'» (frå Torps etym. ordbok); det er feil. *Gowl* er opphavleg lån frå gfr. *go(u)le* 'strupe, svelg' (jfr. Grant og Murison 1956:252 [=380]).

«*hagal* subst [uvisst opph] i vend *opp i hagale* i ei vanskeleg stode; ...» (sp. 1221). Kan det vere *hageled* m., n. «led mellom innmark og utmark» (sp. 1227)?

Definisjonane har eg ikkje sett serleg på og har berre nokre småe merknader.

glidemiddel n. «smurning el væske som skal gjeva glatt (1) yte (HelleveB 141): *bruka glidemiddel på dongen* (FløgstadU3 68).» Her er definisjonen for vid, for det gjeld preventivet kondom.

glossematikk er forklart som «strukturalistisk språkteori». Her er det òg for generelt; betre ville det vere med «ein strukturalistisk språkteori».

Under *grjot* n. saknar eg den sunnmørske tydinga 'stad med grovsteinut grunn av olivinstein'. – Elles er uttalen *grot* for Volda (Snm) ukjend for meg; den einaste forma eg kjenner for (Søre) Sunnmøre er *grôt*.

gruvekøyrrar m. er «kar som køyrer på gruvene (FolldalM)»; det er ein merkeleg preposisjonsbruk.

halvmåne vantar opplysning om *Den raude halvmånen*, «(namn på) organisasjon i muhammedanske land som svarar til Raudekrossen i kristne land ...» (Hovdenak 2001:249).

Eldre *dateringar* for mange oppslagord kunne *NO* ofte ha skaffa seg ved å bruke målsamlingane etter Ivar Aasen som no er utjevne. For t.d. *hagebeite*, *halvmyr*, *hamneleige* og *hannemark* ville Aasen gje nyttig informasjon.

Grannsemd er eit grunnleggjande krav, og jamt over er nivået høgt. Nokre småting som tilfeldig er noterte, er:

Under I *glipp* er det jamført med da. «*glipp*» som skal vere *glip*. II *glove* «(ø)» har galen uttale; det er (ø). *Greskjødd* og *greskatolsk* kjem før *gresken* (alfabetisk rekkjefylgd). *Grifrøs* har fått «n» som kjønns, men i kjelda står «din grafør»; altså er m. korrekt. *Grigl* «m» er rangt for n., som sitatet viser.

Grizzlybjørn har tilvisinga «(NoAllkV,573)», men det skal vere «(NoAllkV,517)», medan synonymet *gråbjørn* (sp. 975) har kjeldefestinga «NoAllk V,517», men skal ha «NoAllkV,573)». Under *gråla* v. er jamføring med svensk dial. «*grål*», men rett er *gråal*. Detaljopplysningar ved aviser som kjelder er merkeleg ulike, jfr. u. *gråtuss(e)* «Fedrah 1878» og u. *gråtvekkjande* «Den 17Mai 1894», men for *gråvest* «Dølen 1869, 9, 3, 2» og *guanokrati* «Dølen 1868, 27, 2, 2–3. (Jfr. *NO* 1 [1966], XIII [nedst på sida]: «I tilvising til aviser og liknande har vi nøgd oss med å setja kjelde og årstal, sidan det så likevel er nære på uråd for lesaren å kontrollera sitatet utan å gå til setelarkivet vårt.»)

Under *hamster* skal «ghty *hamastro*» vere *hamustro*.

Siste oppslagsordet i band 4 av *NO* er *harlemmerolje*. Eit synonym er oppgjeve: *grasiadropar*. Men ordet vantar i ordboka (og eg har ikkje funne det i andre gjengse, nordiske ordbøker)!

«Til Lags aat alle kann ingen gjera» er eit ofte hermt ordtøke. Men underskrivne er – trass i noko småplukk – godt nøgd med dette bandet av *Norsk Ordbok*. Redaksjonen har kome godt ifrå oppgåva si. Då er det fortærande at prenteverket har tabba seg! På spaltene 56, 120, 184, 248 og 312 er det skjemmaende kvite flekker med bortfall av tekst i det innbundne eksemplaret eg melder her. Likevel er det slik at det fyrste *heftet* av dette bandet (sp. 1–320) *ikkje* har desse flekkene! Forstå det den som kan. Har det vore etterfyllyande prenting (med ei vanheppe)?

Litteraturliste

- Bakken, K. 2003: Norsk Ordbok 2003. Ord om ord 9.7–13.
- Grant, W. og D. D. Murison (red.) 1956: The Scottish National Dictionary. 4. Edinburgh.
- Hovdenak, M. et al. (red.) 2001: Nynorskordboka. 3. utg. Oslo.
- Lasch, A. og C. Borchling 1933: Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. 2. Lief. 6. Neumünster.
- Nes, O. 1966a: Norsk Ordbok – eit nasjonalverk. [Melding av bd. 1. Serprent av dobbelkronikk i] Bergens Tidende 27.–28.12.
- Nes, O. 1966b: Vestnorske ordsamlingar frå 1700-talet. Tidsskrift for Sunnmøre Historielag 41/42.27–33.
- Nes, O. 1978: Opphavet til ein del dialektord. MM 1978.30–41.
- Nes, O. 1991: Etymologiske problem. G. Alhaug, K. Kruken og H. Salvesen (red.): Heidersskrift til Nils Hallan på 65-årsdagen 13. desember 1991, 336–40. Oslo.
- Nes, O. 1997: [Melding av] Norsk Ordbok. ... Band III. ... Band IV, hefte 1. ... Brukarrettleiing. ... NN 14.116–20.
- NO: Norsk Ordbok.
- Svenungsen, N. 1985: Det Norske Fjeldsprog. Oslo.
- Verdam, J. 1932: Middelnederlandsch Handwoordenboek. 's-Gravenhage.
- [Verdam, J.] 1983: Verdam Middelnederlandsch Handwoordenboek. Supplement. Leiden – Antwerpen.

Oddvar Nes

Inge Særheim: *Frå Feisteinen til Napen. Stadnamn i Rogaland*. Stavanger: Stavanger Turistforening 2002. 220 s. ISBN 82–90029–86–1.

Stavanger Turistforening har gjennom åra gjeve ut mange flotte og fagleg svært interessante og solide bøker. Ei av dei aller finaste og fagleg mest solide er *Frå Feisteinen til Napen. Stadnamn i Rogaland* frå 2002 av Inge Særheim. Boka er mynta på den allmenne fotturisten, men høver like godt for «the armchair traveller» og den særleg stadnamninteresserte.

Boka er skift i seks hovudbolkar etter kva for geografisk region eller kulturområde namna er henta frå: *Sjøen og skjergarden* (22–51), *Elvar og vatn* (52–73), *Fjell og dalar* (74–113), *Samfunnsliv, verksemdar og tradisjonar* (114–47), *Gard og grend* (148–81), og *I vesterveg* (182–89). Dessutan er det teke med eit innleiande kapittel om namngjeving og namnelaging, *Adresser og kulturminne* (8–21), og eit avsluttande om *Gransking av stadnamn* (190–201).

Særheim tek opp mange ulike sider ved stadnamna og namnestrukturen. Han viser kva utmerkingslekkane fortel om dyreliv, planteliv, ferdsle og kulturelle tilhøve, og han gjer greie for grunnorda sin funksjon i eit svært variert landskap. I kvart hovudkapittel er det nyttige oversikter over namnegrupper, utmerkingslekkar og grunnord, og det heile vert sydd saman med kulturelle forteljingar frå kultur- og naturhistoria.

Dei mange bileta, som er av svært høg kvalitet, er valde ut med stor omtanke, slik at tekst og bilete supplerer kvarandre på ein god måte. Særleg forvitnelege er dei mange nyteikna karta som illustrerer sentrale emne som vert tekne opp i teksten, og som set framstillinga inn i ein større historisk og kulturell samanheng. Eg vil særleg trekkja fram karta som illustrerer distribusjonen av gamle naturnamn (28), mogelege kultnamn (140), namn i norrøne busetjingsområde (184), og dialektgrenser (197). Desse karta fungerer særleg godt i høve til teksten.

Særheim fylgjer stort sett ein klassisk nordisk tradisjon i namnetolkingane som han legg fram, og dette fungerer godt når den vert kopla til den inngåande kjennskapen forfattaren har til dei lokale topografiske og kulturelle tilhøva. Berre på eitt punkt kjem Særheim sin faglege ståstad tydeleg fram, nemleg i tydinga av øy-, elve- og fjordnamn. Her stør Særheim seg hovudsakleg på den gamaleuropeiske hydronymien, og det gjer han på ein fullgod måte. Døme på slike etymologiar er t.d. at *Orre* vert knytt til den indoeuropeiske rota **el-* 'flyta, strøyma' (67), *Obrestad* til rota **ab-* 'vatn; flyta' (68), og *Lima* til *(*s*)*lei-* 'våt, seintflytande vatn'.

Innleiingskapitlet, *Adresser og kulturminne*, og avslutningskapitlet, *Gransking av stadnamn*, set framstillinga elles inn i ein større fagleg samanheng på nyttig vis. Boka kan med stort utbyte nyttast som gaid på stuttare eller lengre turar i Rogaland – ho er ikkje større enn at ho lett får plass i tursekken. Men ho vil også fungera godt både som oppslagsverk og som innføringsbok i namnevitenskapen for den meir fagleg interesserte lesaren. Boka har med ei stutt, men nyttig litteraturliste, og ikkje minst finst det eit godt namne- og grunnordregister.

Forfattaren og Stavanger Turistforening skal ha mykje ros for vel utført arbeid. Dette er fagleg formidling på sitt beste.

Gunnstein Akselberg

Mats Wahlberg (red.): *Svenskt ortnamnslexikon*. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet. 2003. 422 s. ISBN 91-7229-020-X.

Endeleg er det etterlengta svenske stadnamnleksikonet (*SOL*) kome. Det inneheld kring 6 000 stadnamn frå heile landet, flest svenske, naturleg nok, men òg mange samiske og finske namn. *SOL* vil få ein eineståande autoritet, for «[a]ll text har granskats av redaktionskommittén» (7), som har den fremste ekspertisen som medlemmer: Thorsten Andersson, Eva Brylla, Lennart Elmevik, Svante Strandberg, Jan Paul Strid («i ett inledande skede») og Mats Wahlberg. For samiske tolkingar er Håkan Rydving og for finske Lars-Gunnar Larsson ansvarlege. Det at alt stoffet er godkjent av ein komité frå det sentrale granskingsmiljøet, gjer at *SOL* med sine usignerte artiklar får ei heilt anna vekt enn dei norske og danske stadnamnleksikona.

Føremålet med *SOL* er «att presentera kortfattade, populärvetenskapligt hållna förklaringar till de mest kända ortnamnen i Sverige. Lexikonet är tänkt som en uppslagsbok för hemmabruk, för skolan och för användning på resor runt om i landet» (7), altså «intended for the general reader» ([4]). Det populære draget viser seg ved stort sett lettlesne framstilling og lite bruk av fagtermar og forkortingar, og ved medtakinga av 82 illustrasjonar av ymse slag, kart, og serleg flotte fotografi (oftast i fargar). Det er likevel ingen tvil om at leksikonet vil få ein sentral plass som referanseverk for stadnamngranskarar både i og utanfor Sverige. Skipnaden av artiklane er gjord greie for i innleiinga (9), og det er ikkje opplyst noko om at det er viktig å kjenne uttalen av namna, som dermed vantar uttalemarkering (dessverre).

SOL er alfabetisk ordna og inneheld i underkant av 6 000 oppslag, men sist i boka (416–22) er det eit register over «namn som nämns i namnartiklarna», i alt ca. 1 000 oppslag.

Stormengda av dei medtekne namna er «bebyggelsenamn», medan «bara ett mindre antal» av naturnamn er med. Alderen treng ikkje vere høg for at eit namn vert inkludert: *Arlanda* (flyplassen) vart laga sist på 1950-talet, og *Kekkonentoppen* (med bilete) er frå 1971. I pakt med det (tilsynelatande) populære opplegget vantar alle oppslaga litteraturtilvisingar, med unntak av ca. 50 «översiktsartiklar» av typen *hem*, *holm*, *land*, *lösa*, og eit par namn som nesten har appellativisk karakter, *Stavgard* og *Stenstugu*, som har litteraturtilvisingar. Men det skal leggjast til at det s. 398–415 står ein glimrande, oversiktleg ordna bibliografi over namnelitteratur. – Det er interessant å sjå at under-teikna si tolking av øynamnet *Hisingen* er akseptert utan atterhald.

Utanom den alfabetiske delen inneheld *SOL* ei kort, innhaldsrik innleiing (9–14), der lesaren m.a. får utgreiingar om «Ortnamnens ålder», der det vert hevda at visse eldgamle naturnamn «säkerligen» kan gå attende til bronsealderen, medan dei eldste busetnadsnamna ikkje «kan ledas tillbaka till särskilt långt före Kristi födelse» (10), «Ortnamns-kategorier», «Ortnamnens struktur» og «Namntolkning». Alt saman gode greier. «Finska och samiska ortnamn» er ikkje mindre nyttig, med m.a. eit godt kart over dei ymse samiske språkområda i Sverige.

Oddvar Nes

Medarbeidarar i årgang 20/21

- Ainiala, Terhi, f. 1967. Fil. kand. 1991 (Helsinki), fil. dr. 1997 (Helsinki). Specialforskarer, docent. Adr.: Mellangårdsvägen 92 B, FI-00660 Helsingfors.
- Akselberg, Gunnstein, f. 1949. Cand.philol. 1979 (Bergen), dr.art. 1995 (Bergen). Professor. Adr.: Pinnelien 9, N-5053 Bergen.
- Alhaug, Gulbrand, f. 1942. Cand.philol. 1971 (Bergen). Professor. Adr.: Einevegen 51, N-9100 Kvaløy.
- Fellows-Jensen, Gillian, f. 1936. Dr. phil. 1968 (København). Docent em. Adr.: Casa Sana, Casa Sanavej 9, DK-2690 Karlslunde.
- Korslund, Frode, f. 1967. Cand.philol. 1991 (Oslo; nordisk språk) og cand.philol. 1997 (Oslo; arkeologi). Kursleiar (norsklærer), vaksenopplæring for utlendingar. Adr.: Sandakerveien 11B, N-0473 Oslo.
- Myrvoll, Klaus Johan, f. 1981. Stud.philol. (Oslo). Adr.: Nedre Ullevål 9, N-0850 Oslo.
- Nes, Oddvar, f. 1938. Mag.art. 1968 (Bergen). Professor. Adr.: Storevardsbrekka 31, N-5305 Florvåg.
- Nicolaisen, Wilhelm F. H., f. 1927. Dr. phil. 1955 (Tübingen). Professor em. Adr.: 75 Middleton Circle, Bridge of Don, Aberdeen, AB22 8LF, GB.
- Pettersen, Egil, f. 1922. Cand.philol. 1950 (Oslo). Professor em. Adr.: Kirkeveien 37, N-5072 Bergen.
- Pitkänen, Ritva-Liisa, f. 1941. Fil. kand. 1968 (Helsinki), fil. dr. 1985 (Helsinki). Forskarprofessor. Adr.: Drätselporten 2 A 8, FI-00240 Helsingfors.
- Sandnes, Berit, f. 1958. Cand.philol. 1996 (Trondheim), dr.art. 2003 (Trondheim). Lektor. Adr.: Saabyesvej 4, 1th, DK-2100 København Ø.
- Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis. Adr.: Badstustr. 1B, N-5016 Bergen.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturtilvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingsår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ..., eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo – Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo – Bergen – Tromsø.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G. 1924: Norske Innsjønamn. 1. Oslo.

Indrebø, G. 1936a: Hordaland – Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade

Emil Olson den 9 juni 1936 72–77. Lund – Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjø Rygh. O.

Rygh. O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Torp. A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.